

Часопис за књижевност, уметност и културну баштину
Сврљиг, број 55, година XVI, јануар – март, 2018.

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ
КУЛТУРУ И СПОРТ

Бдење

Главни и одговорни уредник
Радослав Вучковић

Оперативни уредник
Милица Миленковић

Уредништво
Злата Коцић, Душан Стојковић, др Горан Максимовић, Обрен Ристић, Русомир Д.
Арсин, Виолета Јовић, Мирослав Тодоровић, Славиша Миливојевић и Зоран
Гавриловић

Секретар уредништва
Зорица Бранковић Басарић

Издавач
Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг

За издавача
Марко Младеновић

Адреса
Центар за туризам, културу и спорт, 18360 Сврљиг, Боре Прице 2
тел. 018/821-059 e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

Часопис излази четири пута годишње, цена примерка 250 динара, годишња
претплата 1000 динара, за иностранство двоструко.
Претплату уплаћивати на жиро рачун: 840-563664-40

Часопис је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе и медија
Републике Србије под бројем 3416.

Издавање часописа финансијски су омогућили
Министарство културе и информисања и Општина Сврљиг

Слика на корици и илустрације
Боле Милорадовић: *Свети Сава*

Техничка припрема
Млађан Ранђеловић

Штампа
Галаксија Луково, galaksijanis@gmail.com

ISSN 1451-3218

Душко Новаковић

БОГ

БОГ

Све у свему, брине
О мојим плановима
И очекивањима

У целој васиони
Само њега интересује
Да ли сам изабрао праву путању
Која сигурно води до њега
Без успутних застајкивања

Понекад ми га је жао због тога
А и кад не успева да укапира неке вицеве о себи
Док седимо и разговарамо о свему, заправо шапућемо

Не сећам се кад је донео одлуку
Да се дружи са мном
Овде у стану који се, онда кад сунце зађе
Претвара у сандук препун мрака и тишине

А тишину повремено ремете фијуци духова
У фуриозном вртењу око неупаљене сијалице
А кад се уморе
Крену да ме вуку за руке, чупају косу
Убеђују нервозно
Да су они моји родитељи, браћа и сестре, моји пријатељи.

Неки једноставно прођу кроз мене
Као нож кроз сир, или путер

Не сећам се ни како ме проналази у тој гунгули
И из ког кутка таме извлачи
И зашто
Али никад ништа не обара, ништа не ломи
Кад пружа руку према кухињском столу
Да узме пакетић папирних марамица и благо ми обрише
Светлосне цурке суза који клизе преко отечених подочњака
Или пену која ми куља преко ивица усана –
као код зараженог пса у последњој фази беснила

Увек је прибран. Не паничи. Нисам га чуо да псује
Ни кад је потрошио цео пакетић марамица
Брзо се сналази, као прави домаћин, посеже за ладицом
Где су послане разнобојне, уштиркане сервијетке
А кад и њих умрља и спусти у корпу за прљав веш
Узима из судопере сунђер за трљање прљавих тањира
И са два-три притиска, праћена цеђењем
Покупи сву моју прокапану крв, као вешти убица доказе

То ради чак и кад се она усири, скоро зацементира
Овде на мушеми стола, тамо на поду код креденца
Или у предсобљу, код нахтасне за телефон
А ако брисање запне, брзо се сети жице
За трљање загорелих површина тигања, шерпи и лонаца
И жица, ма и да је зарђала добро му дође
За скидање бигорних крвавих отисака, додуше уз знојење

Највише га осећам кад ми иза леђа
Убрзано дише за врат, као да је напаљен
А ништа мање ни кад крене да исијава себе из самог себе
Тамо изнад радног стола
Тамо скроз горе на плафону
Попрсаног још којом капљицом моје крви
Па изгледа као да трепере око њега, попут звезда

То је тада тренутак кад ме очинским гласом позива
Или мами пуцкетањем прстију
Да устанем из столице и заклопим све што је отворено
испред мене

Свеска, књига, неки албум
Или, ако сам легао збацам са себе покривач
И са два-три замахивања крилима узнесем се горе

Горе опрезно седнем до њега или на степенику подно његових
ногу

Како ми он покаже прстом
Увек опипам главу да видим да ми није случајно на њој
Она круна од трња коју је мрак
Неосетно покушао да ми набије на главу

И док чекам да се он, рецимо, умије у купатилу
Да се присабере испред огледала, да се смири
Да не бих осетио колико се болно трзао и грчио од немоћи
Па су му од ужарених суза остале прогоротине на лицу, црне
као акне

Питам се зашто му, као син, стално показујем, стално
наговештавам

Без обзира на његову бригу пружену руку
Да ми није стало до њега, да нећу с њим да имам било шта
Докле год је тако искључив, и ништа неће да препусти другима
Који би ми можда боље помогли него он. И брже него он.

ИЗНЕРВИРАНОМ СВЕТУ

Плазиш се изнервираном свету ко зна из којих разлога
Заврћеш рукав кошуље, показујеш му шпиц лакта, а потом
И онај примитивни гест сељачине са подизањем јаја
Невероватно је али он то прима мирно чак и кад га плунеш
Обрише плувачку, мало промрда раменима, као неки
Боксер тешке категорије, али добрица, који у таквим приликама
Брзо зна да те убеди гестикулацијама да ти неће ништа
Ако пристанеш да, извесно време, будеш његов спаринг
партнер

А то што се ти, технички, ниси припремио за њега
Што ти нико није навукао боксерске рукавице
Ни кацигу за главу, ни угурао у уста гумени штитник за зубе
Ни донео воду за освежење, ни пешкир, ни камфор
Кад се будеш стровалио у углу ринга грогиран од удараца
Такорећи без даха због најмањег дотока ваздуха у улубљена
плућа

То је увек проблем твоје увреде кад она изнервираном свету
Супротстави свог аматера, оснаженог само пуким хвалисањем.

ГАРАНТОВАНО ТЕСТО

Сваке године дође један
Бане на врата
И прича
И увек нешто обећава

Сваке године затекне ме с рукама у тесту
Сваке године му кажем: сачекај да обришем руке
Могу те улепити
И шта ће тада рећи људи, да си ти месио, а не ја
Иако тога нема нигде у Библији

Него ево теби парче тврдог хлеба
Које сам сачувао за тебе још од лане
А може да те заситити боље од иједне свете речи
Због које гладујеш док идеш од врата до врата, Исусе брате!

ПАТРИОТА САМ...

И тиме се, наравно, дичим, и због чињенице што скоро никад
Не пропуштам ни секунду, а да то јасно не истакнем
Пред непосредном околином на најнепосреднији начин
Ако то није у градском превозу, на пијаци, или у парку,
Онда је то док чекам на подшишавање или испред шалтера
Док стојим у ред ојађених за плаћање комуналија.
Нема одлагања око те ствари ни кад је дубока ноћ
Цимањем за уши пробудим жену, пренем је из сна
А она мислећи да је у питању њена патриотска дужност
Снено рашири ноге, избави вулву и чека, нестрпљиво чека
Да се заглибим у њу, док је још добро намагнетисана
Али од секса нема ништа, постајем узрујан, не загревам се
Седим на њу одевен, држим је за главу да ме гледа право
Док говоримо: љубави моја, упамти ово што ћу ти рећи
Без имало претеривања, јер су и други већ приметили
Да сам бацио сам у засенак све леве бекове репрезентације
Смешти ми се напредовање у нападачку линију, тренутак је
Да ме подржиш, љубави моја, охрабриш моје даље потезе
Који су у вези са дриблањем и хет-триковима, као што су:
И овај камен земље Србије и Знате ли судбу своју, будале
И ја имам наде за овај град и Остајте овде, нипошто не

Мрдајте одавде чак и ако вас буду терали говњивим моткама
Јер Тамо где одете бићете чистачи Аугијевих штала
И Сунце туђег неба нема да вас греје као ово наше...
Издржи и ове вечери, усталом помогни самој себи трљањем
Немој да затвараш своју топлу пећницу, не гаси ватру
И немој да се згражаваш мојим унезвереним лицем
И што су ми уста чудовишно разјапљена а вене на врату
Толико набубрене, само што не експлодирају и претворе ме у
торзо

Брзо ће се све то вратити у нормалан, људски положај
А лице мог патриотизма престаће да се стиди што је принудно
Да узима облик коњске губице у тренутку
Док коњ стрмоглаво пада према дну гладног амбиса
Немој ме опет ритати, слати по чашу воду, да отворим прозор
Због дуванског дима који иде за мношћем и глуми маглу
У којој, на кратко, сакривам сломљену неверицу самог себе
Да сам себи највећи противник патриотизма ако што пре
Спретно и уверљиво не оправдам затајивања због вишег циља
Одбране патриотизма. Љубави, преспадај ме и вечерас,
опроштено.

С ПРОЗОРА

Два брежуљка, с десне стране трачница
Индустријске Раковице
Осута пробехареним су воћњацима

Изнад њих ауре јутарње магле
Расплићавају се и нестају
Док брежуљци, посве откривени, стоје један уз другог
У истој обликованој пуноћи, као јаје јајету

То су дојке моје умрле мајке

Земља их је, у пролећном раскопчавању, истурила из недара
А они, као да ме позивају да их се, на тренутак, сетим
Из ове несхватљиве даљине година
Из ове затачане коже старачким пигментима
Из овог кључања у коленима
Где два анђела реуме бију до изнемоглости и одваљују коштане
чашице

А сећање потврдим овим очима
Што се не могу похвалити удевањем конца у иглу
А могу поигравањем и испадањем слова из редова, док читам

Мучим се, пиљим, напрежем чело до пуцања
 Не бих ли још мало упијао
 Лепоту намиривања глади из доба кад су брежуљци били
мекопуто ткиво

Пре него што и преко њих и преко њиховог млека не попадне
 Као што је деценијама и деценијама падао
 Ударни талас гарежи из високих димњака

Настојим, заправо, да из ове заслужености посисам и последњу
кап из њих

Пре него што из мене не крене кашаљ
 Овај који ме тако тресе и у тресању одбацује назад
 С леђима окренутим брежуљцима
 Мислим очајно, готов сам, умирем ти, мајко, никад више моја

Али прозор, за сваки случај, остаје затворен
 Како би, до следећег отварања, безнађе које је остало у мени
 Могло да ме храни нечујним лелеком, а ја њега
самооптуживањем.

ЛИСТ ЗВАНИ ЛЕПТИР

Кад си већ неопозиво одлучио да одеш из овог охлађеног света
 На адресу твога стабла већ стижу телеграми пуни кише
 И препоручена ветровита писма без повратнице
 А над крошњом се хвата коло овдашње колоније ластавица
 Певају ти најлепшу мелодију растанка пре одласка на југ
 Немој барем мене да вараш, јер нисам више таква будала
 Да треба опет да поверује у оно што сам једном поверовао
 Да ћеш ме, лелујајући се кроз зрак, те тамо те овамо
 Опет убедити да заправо ниси само багремов лист
 Него и лептир који једино тако задржава своје право на лет
 Кроз моје зенице, све док га оне уочавају у понирање према тлу
 Све док си крајња мера листа својствена откидању
 Онолико колико је потребно да за тих неколико секунди
 Лептировог лета на који лист рачуна и због себе
 И због друге половине мог живота, који се храни маштом прве!

Ненаг Шайоња

ПРОВЕРАВАЊЕ ПРИСУСТВА

ТВОЈА ПРИВАТНА ТАЧКА

Колико пута се сетиш
најважније тачке
у твојој глави?
И знаш ли,
зашто је она најважнија?

Колико их има, најважнијих,
да ли икада мериш?
Упоређујеш ли их,
међусобно,
или са нечим другим?

Са чиме уопште
упоређујеш свој живот,
по чему препознајеш
тачку која јечи,
радост која бљешти,
и бол који није
ни тачка ни пут?

И знаш ли где си
када потонеш у сан
свакодневног живота?
У којој си тачки сенка,
а у којој сунце?

Који је дан
битан и твој,
где јеси увек
и где ниси никад?

ПРОБЛЕМ ПРОСТИРАЊА
У СВИМ ПРАВЦИМА

Свакодневно
оверавам препис душе.

Неидентичан сасвим,
смешка ми се без стида.

Сам и нигде, препознајем се
усред реченице без речи заувек.

Довољно спор да бих сањао достигнућ,
бринем о речима које ме изговорити неће.

МЕТОДОЛОГИЈА ПРИВИДА

Делови искушења
граде дуборез искуства.

Скривам се унутар размера немогућег.
Стоотином рана,
скривам се од себе.

Градим кућу од подразумевања,
у равнотежу укивам неминовност,
не би ли неспојиво привео сврси.

Бавим се уочавањем
методологије привида.

У заклону сенке
скрива се закон себе.
Тек измакнуто времену,
туђем и свом,
трепти постојање.

НЕМА СИГУРНОГ МЕСТА

Огледало ми каже да ме нема,
показује ми и када ме нема.

А на мени је да утврдим,
како ме нема.

У доконост поринут,
утврђујем како то да ме нема,
када већ јесам.

УМОТАВАМ СЕ
У БЕЗРАЗЛОЖНИ ОПТИМИЗАМ

Ушушкан у сигурност ових речи,
безнадежно сигуран и потпун,
разбашкарен с обе стране непостојања,
позајмио сам властиту пажњу
сусрету који непроменљиво кратко траје.

Колико лица, колико времена
копни у мени?

Није у питању граматика само,
већ разлика између тишине бића
и времена поседовања привида.

ПРОВЕРАВАМ ПРИСУСТВО:
ПОТВРЂУЈЕМ ПОУЗДАНОСТ

Имам ли довољно самоће
да направим корак изван себе?

Куда уопште корачам,
Док понављам заувек поновљено?

РЕЧИ МОРАШ ДА ИСПУНИШ
СВОЈИМ БИЋЕМ: ИНАЧЕ НИСУ

О, да си проклета,
реченице неверна!

Заштите ме барем од себе.

Из уста ми је излетела птица,
која ће очи да ми кљује.

Намештена у присуству,
исисаће ми сваку реч.

Слеп и нем,
и ја ћу се
наместити у присуству.

Објавићу предају
и почети да је славим.
Попунићу се у свакој
пори присуства.

ПРОНАЛАЖЕЊЕ СТАНИШТА ДУШЕ
ГЛАВНИ ЈЕ МОЈ ПРОБЛЕМ

Разматрао сам ништа
уопште не слутећи
да оно разматра мене.
Истовремено, систематично и бахато.

Осећао сам га у наводима,
у зарезима туђих полуреченица.

Самоуверен сасвим,
конзумирао сам слободу
које није ни било.

Нисам веровао у забуну,
веровао сам у љубавну причу,
веровао сам да могу да постојим

у другом идентичан
као у себи.

Видљивост беше
само површном страном бића.

БОЛ ПРИСУСТВА

Најопаснија,
заиста најопаснија целовремена ситница,
јесте очигледна непомерива завеса
између душа.

Вир свеприсутне логике света
увлачи ме више но прецизно
у простор између мене и мене,
усред места у којем јесам
само када нисам.

Од свих могућности
одабрао сам ону која није,
ону која јесте само када пече.

ИЗ ДАНА У ДАН: ШТА ЛИ ТО ЗНАЧИ?

Нема ме нигде.
А могу бити само тамо
где ме нема.

Најближе себи,
раздешен сам.
Шта ли то значи?

Следим невидљиве
стопе дрвећа.
Је ли то могуће?

Потрошиво и непотрошиво,
исто се мења,
из дана у дан.

Пливам у бесконачном сада,
све покушавајући
да се измакнем из замке,
у којим својим душама
подмазујемо функционисање
велике машинерије света.

ИЗГЛЕДАМ, ДАКЛЕ НИСАМ

А ко је могао претпоставити
да исто је друго.

Препливавах тренутак.
Бејаш дубоком забуном
усред видљивог.
Уоквирен телом
путовах у месту.
Слутећи узајамност
граница неизбежног,
тонуо сам у надживљив савез.
Нисам могао дознати
у којој тачки
посуђено тело покрива моје.

Ранко Павловић

СТРАВА

– Теби треба салити страву. Напуњен си страхом као крзно какве цукеле бувама. Када истјерам из тебе страву, прогледаћеш и видјећеш да свијет није тако црн као што изгледа.

Хоћу да кажем да свијет није црн, већ да је сав затуткаљен бјелином и да се црног и не бих толико плашио као овог који ме сада окружује, али језик је давно отказао послушност.

Ноћи се не назире крај, а ја сам још прошлог поподнева остао на планинском друму затрпан снијегом.

Стана Страва полако прилази *застави*, задигла сукњу и затакла је за појас, па мршаве ноге забада у цјелац као што се прошће забија у ограду. За њом, као да је сав саздан од повјесма ишчешљане вуне, корача не дотичући снијег, Дошљо Мутави. На раменима му млатарају три огромне празне платнене торбе.

– Теби ће твоја Станија салити страву, па ћеш у тој својој замрзнутој конзерви пјевати као славуј у златном кавезу – просипа старица храпаве ријечи низ пристранак, а Мутави их за њом купи и трпа у торбу, као што је моја баба Драгица у јесења јутра купила опале орахе испод стабла на крају воћњака и стављала у завраћену кецељу.

Станија Чанчар звана Стана Страва враћа ме у дјетињство. Два пута годишње долазила је у наше село. Први пут почетком лjeta, када су већ биле ошишане овце, други пут поткрај јесени, кад су били отресени ораси. За њом је некако чудно скакутао Дошљо Мутави. Нико поуздано није знао одакле је Стана Страва, знало се само да је из прњаворског краја. У неком засеоку говорила је да је из Мравице, у другом да долази из Црквене, у трећем из Лишње, понегдје да је из Илове, па из Штрбаца. За Мутавог је тврдила да га је једном срела на путу и да је за њом пошао као што понекад псе-танце зна поћи за чељадетом па га се не можеш никако ријешити. Пошто је нијем, никада није сазнала одакле је, како се зове и има ли негдје некога свога, а сељани села кроз која су пролазили назвали су га Дошљо по томе што је дошао из ко зна којег краја, можда чак и са истока Србије, с Каравласима који су једном протутњали кроз наш крај с бочицама

неке воде тврдећи да се њоме лијече све болести, а Мутави зато што није могао да говори.

Тачнија од порезника који су долазили у пљенидбу стоке од оних који нису могли да измире своје обавезе, Станија је стизала између Видовдана и Петровдана. Свака кућа у селу давала јој је по кудјељу најбоље, добро опране и ишчешљане вуне коју је Мутави узимао у руке, окретао према сунцу и загледао са свих страна да провјери нема ли у њој каквог труња, па је трпао у торбе на свом рамену. Ако би нека жена покушала да подметне нешто слабију вуну, Страва се бунила, псовала и пријетила, јер – говорила је – оне морају да знају да она ту вуну продаје финим госпођама у граду и да им мора донијети најбољу робу. Оне ће од тога за господске ноге својих укућана плести чарапе и џемпере *за њо кући*, па како би изгледало кад би господско тијело жуљао или боцкао какав трун из вуне коју ће им она лично опрести до јесени.

Нико не би знао објаснити зашто жене Стани Страви дају вуну. Биће, причало се, да се плаше да неком својом гатком не нанесе зло дјечи у кући, овцама у тору и кравима у штали, да им на имање не навуче каквог врага који ће им затрти љетину у клици. Још док су стригле овце, на потоцима прале и сушиле вуну, чешљале је и гребенале, гледале су који су најљепши и најмекши праменови, па једно повјесмо одвајале за Стану, као што се најцрвенија и најздравија јабука одваја и оставља на посебно мјесто, најчешће при врху окна са пше-ницом у амбару, да се на Божић исијече и заједно с изломљеном чесницом поједе за здравље и добробит свих укућана.

С првим јесењим кишама, чудни гости појављивали су се на разблаћеним сеоским путевима. Свако домаћинство давало им је по напуњен литарски лонац сувих ораха. Некад су жене у годинама безродице покушавале да свој *порез* замијене нечим другим, али Стана Страва није хтјела ни да чује за то. Она, говорила је, све те орахе пажљиво истуца и очисти, па здраву језгру продаје градским госпођама да праве колаче за пробране госте и за своје господске гузице. Нико се није упитао зашто морају давати орахе некеме кога и не познају добро, док их њихова дјеца могу окусити само на Бадње вече, јер једноставно има ствари и појава о којима се не постављају питања већ се подразумијева да тако мора бити. Пред сумрак су Стана Страва и Дошљо Мутави одлазили из села, праћени звекетом ораха, а нико није знао гдје су проводили ноћ пред повратак у своје село. Неки су говорили да спавају у давно напуштеном млину на Ријеци, који мјештани ноћу у

широком луку заобилазе, јер се прича да у њему и око њега по васцијелу ноћ играју виле и нечистиви у колу које се вртоглаво окреће и изнад најдубљег вира, и по воденичном крову и око млинског камена у воденици.

Чим би се Стана Страва и Дошљо Мутави појавили на брдашцу изнад села, ми дјеца смо бјежала у шипражје, што даље од пута којим ће проћи, јер смо се плашила да ће нас Стана омађијати, а Мутави потрпати у своје торбе и однијети у далеки свијет да будемо слуге код сурових газда. Таквом могућношћу плашили су нас родитељи када бисмо били несташни и ми смо у то вјеровали једнако као и у обећања да ће нам, ако будемо добри, Свети Никола напунити чарапе, или чизмице ријеткима који су их имали, богатим поклони-ма.

Колико год су сељани с nelaгодом очекивали њихов долазак у село, толико су им се неки радовали. Како и не би када је Стана знала да их ослободи многих мука.

Била је вјешта у саливању страве. За појасом је увијек носила стари зарђали турски ханцар, ко зна гдје и када пронађен, умотан у неко црно платно, толико црно да је изазивало страх. Када би јој рекли да је неко болестан, да пати од несанице, да се трза у сну ако кад ријетко заспи, да слабо једе и копни као априлски снијег, Стана Страва је прво питала имају ли новца да плате, јер она одавде не може ништа друго носити него оно што су јој *обавезни* да дају, вуну или орахе, и новац, па кад би добила потврдан одговор, почињала је нешто неразумљиво да мрмља. Тражила је двије посуде, најбоље дрвене чанке, а ако их нема ваљале су и емајлиране шерпе, ведро свјеже изворске воде, ватраљ и добро разгорену ватру на огњишту или у пећи. Кад би добила све што треба, почињала је њена враџбина.

Наредила би болеснику да легне, па би над његовим челом пет-шест минута нешто тихо говорила. Онда би пажљиво извадила ханцар, одмотала црну крпу с њега, па у један суд захватила воде и преко зарђалог жељеза претакала је у други суд. Тако три пута. Онда је на жарач узимала жеравицу и спуштала у воду говорећи три пута заредом: *Нека се твоја болест ујаси као што се јаси ова жеравица и нека онај ко ти је јатком однио сан јори као ова вајра на оњишту*. Послије би угљевље вадила из воде, замотавала у крпу коју би јој донијели и давала домаћици говорећи јој да га три пута по три ноћи ставља под јастук болеснику. Захватала је потом у прегршт воду из посуде и, надносећи руке над болесника, пра-

вила њоме крст на његовом челу. На крају би казала да воду добро чувају у некој стакленој или дрвеној посуди и да се болесник сваког јутра у часу изласка сунца умива њом окренут истоку и да попије по три гутљаја нашег срца. Зачудо, невољник би се истог дана придигао из постеље, а већ сутрадан вратио се својим свакодневним пословима. Ученији људи који су долазили из града да обиђу родитеље, слушајући ове приче, говорили су да је све то на психичкој бази и да је гатара обичан преварант.

– Нека је шта год да је, али она нас излијечи – говориле су жене и додавале да им није жао новца који јој дају.

Није то било једино умијеће Стане Страве. Знала је да подигне струњен желудац. Људи су се данима мучили с болом у стомаку и стално питали када ће већ једном доћи њихова спаситељица. Стана је, чим би ушла у кућу, наређивала *пацијенту* да се скине до појаса, узимала корицу погаче, стављала му је изнад пупка, у њу забадала танку и кратку свијећу или неколико палидрваца, припаљивала и поклапала филцаном или чашом. Када би се под том посудом истрошио кисеоник, вакуум је повлачио поклопљени дио стомака и после неких минута чаша или филцан тешко би се скидали, остављајући иза себе блијед колут на кожи. И заиста, болесник би се за кратко вријеме опоравио.

Када би некога снашла болест душе, Стана Страва би говорила да је ноћу без ватре у рукама, или макар шибице у цепу, прешао на пресјецалу преко крви закланог пијетла или се, и не знајући то, ухватио у ђаволе коло, па му нечастиви узео памет под своје. Тражила је да јој донесу жара на ватраљу, палила неку траву чији мирис је опијао, тјерала све из собе и с таквим болесником остајала насамо најмање пола сата. Они који су остајали напољу чули су ломљаву, јауке и Станијино чудно завијање, као да се надглашава с гладним вуковима. Изишла би из собе сва у зноју, а болесник се тек другог дана будио и одмах кретао за својим послом. Када би га питали шта се догађало у соби оних пола сата, рекао би да се ничег не сјећа осим чудног мириса запаљене траве и неке љубичасте свјетлости која му је пржила поглед па је морао затворити очи и утонуту у дубок сан.

Мени је једном бајала над великим чиром који народ у мом крају зове мицином. Појавио се на врату изнад кључне кости, црвен као паприка и тврд као камен. Толико је болио да ноћима нисам могао заспати, или бих се пробудо чим бих склопио очи, а само сам на силу и на велико бабино и мајчи-

но наваливање понекад попио шољу млијека или појео кувано јаје. Стана Страва је отишла на ливаду испод куће, добијела неку траву, нисам видио какву јер ју је стискала у шаџи, добро ме њом истрљала и три пута прочитала молитву из које ниједну ријеч нисам разумио. Сутрдан се чир провалио и из њега је покуљао гној са сукрвицом, а већ трећег дана осјећао сам се сасвим здравим, само ми је мајка понекад морала превијати отворену рану на мјесту гдје је била мицина.

Лијечила је и стоку. Понестане рецимо нечијој крави млијека. Домаћица се ујутро врати из штале с готово празном каблицом, а донедавно је доносила пуну. Зна се змијурина увући у шталу, па ноћу посисати све млијеко из вимена, говориле су старије жене. Ма каква погонница, супротстављале су им се друге. То здуха, дрекавац или нека друга ноћна неман посиса оно што би ујутро требало твоја дјеца да доручкују. Маните се ћорава посла, паметовале су треће. То је неко подметнуо урок, па крави пресушило млијеко. Има и у нашем селу жена које дању раде све што и друге, окопавају кукуруз, жању, сређују кућу и око куће, купају и хране дјецу, а кад превали поноћ, неопажено се извуку из кревета, узјашу метлу, па вилене по свом и другим селима. Такве воле да сврате и у туђе штале и да подметну урок кравама, коњима, овцама и свињама.

Чим би се појавила Стана Страва, несрећна домаћица би је хватала за руку и водила у шталу. Она је дуго звјерала по свим угловима, па би пришла неком скровитом мјесту и отуд извадила пет-шест дугих длака женске косе, слијепљених крављом балегом у лоптицу. Носила је то међу прстима, као што жене држе за реп угинулог миша, па бацала на огњиште или у пећ, одакле би сукнуо плавичаст пламен, као кад се на ватру излије чашица јаке ракије. У том часу крава би замукала у штали и почела да се рита, тако да јој нико неко вријеме није смио прићи.

– Урок! – самоувјерено би рекла Станија. – Подметнула нека роспија, сјеме јој се затрло! Него – изговарала је полако, ријеч по ријеч, да домаћица запамти – неколико наредних дана дајте крави три пута на дан топлог напоја са доста брашна и мекиња и нека у јаслама стално има свјеже траве и дјетелине, да се поврати од претрпљеног страха, па ће опет бити каква је била и прије него што је на њу бачен урок.

И заиста, крава бу почела давати више млијека него што га је давала раније.

– Зна Стана Страва свој посао, па то ти је! – мудро су говориле жене.

– Ништа она не зна осим да вара и измамљује новац од сиротиње – узвраћали су мушкарци. – Оно што је тобож нашла у штали и спалила донијела је са собом, а крава је почела давати више млијека јер сте је боље хранили и напајали топлим напојем.

Ко зна докле би трајала прегањања о Станијином умијећу или преварантској вјештини, да њу и Дошљу Мутавог једног јесењег јутра нису нашли укочене поред Ријеке. Лежали су потрбушке једно крај другог, устима на педаљ удаљеним од воде. Лица су има била мирна, као да су у дубоком сну. Крај Мутавог су стајале три пуне, неодвезане торбе ораха. По томе су закључили да их нико није убио, нарочито не због пљачке. Неки су говорили да су се напили и тако пијани заспали крај потока, па их убила ноћна свјежина, али кад нису нигдје у близини нашли никаквог ракијског суда, нити су они мирисали на ракију, одбацили су такву могућност. Други су нагађали да су се нечим отровали, али ни на то ништа није указивало.

– Наишли на нечастиве који су дошли да се напију воде, па их они задахнули својим отровним дахом – закључио је расправу најстарији мјештанин Филип Шиптар, човјек коме се морало вјеровати.

Како нису знали одакле су и куда би њихове лешеве требало отпремити, Стану Страву и Дошљу Мутавог сахранили су изван гробља. Изнад гробова им нису усадили никаква обиљежја, јер нису знали којем су се закону молили. И данас двије хумке, обрасле травуљином и шибљем, недалеко од гробљанске оgrade, свједоче да ту почивају они о којима си испредане многе приче и који су већ потонули у заборав.

И сада Стана прилази мојој *застави*, вади иза појаса зарђали ханцар, точи на њега воду из некаквог мијеха, а с вршка ножине у цјелац капљу ледене куглице, као с неке потргане бисерне огрлице.

– Пиј ову воду три пута на дан, па ћеш истјерати страву из себе – говори Стана Страва и одлази низа страну.

За њом скакуће Дошљо Мутави док му на раменима млатарају празне вреће.

Милош Кордић

ПУТОВАЊЕ СА ЗМИЈОМ

ПЕЋИНА. ЦРТЕЖИ

Пећина у којој смо живјели, цртали животиње које смо настојали да уловимо, постала је хрпа камења од кога није могло било шта да се гради.

Текли миленијуми, Земљом се множило много тога што никад није било, свјетлост је ионако припадала птицама у лету. А ми, како смо се развијали тако

смо добијали косу да се чупамо, зубе да се глођемо, уши да слушамо рике јелена, вучја завијања, хучања дивљих ријека које смо кротили па поново цртали,

излазили из пећине и враћали се с уловом и без њега. Затим су се неки сјетили да су те нацртане кошуте њихове, неки су говорили да су то они цртали

за првих звијезда кад су почеле да се осипају, да падају, да су то њихове рибице између камења које се руши у девет и бог зна колико милијарди

година, па како ћемо ми и морску пјену у сирене, у пијавице за испијање крви из ушију, у дарове које ћемо с покојницима сахрањивати, да ћемо се

у пећину у којој смо цртали опет вратити, да ћемо ми опет с луком, стријелом... И са свим тим што ће и нас у цртеже угрепсти. Па с њих да се гледамо.

ВЈЕТАР. ДАХ

Вјетар удара у крошње топола, врхови јаблана су изнад. Моје село, урасло у драч, заудара на бивше вријеме. Два су јелена у јутарњем сунцу: грију се,

пасу. Гладних је увијек више него ситих. Од наше цркве у своја звона удара Бог, умишљен како може да окупи бар нешто од онога што је остало. Долијећу ластавице, по пустим шталама свијају сива гнијезда, роде се у нашој одавна жутој ријеци, која се и сада бори да буде брза, да чупа, да носи, радују прољећу тек првих изашлих змија. Замишљен неки човјек пролази, хтио би да буде мртав, а не може; није му суђено. Сотона не бира жртве ни на земљи ни под земљом: изгони редом — из шуме, из тишине која никад више неће бити само мртво слово на папиру. Плачу привиди, сјене, болесне опсјене, теркијају се њихови бијели чаршави, сњегови су давно скопнили, нема ни за мјесечину да капне па да се напије. Вјетар удара у искидане крошње пламтећих топола: за дан је помрачење бурна, олујна смрт. Док ситније птице од оних које су роде, чапље, биркају кишне глисте. Хране се за вријеме које ће их, кад се до сита наједу, све редом у сан свој до даха судњег слатко заспати.

ЈОРГОВАНИ. ВИНО. МРАК

Покушавам колико могу да не живим у мраку, да не будем кртица, да сам повремен, с времена на вријеме да се проћим, да изађем — као слузава глиста из ђубренице и кишна из земље, као морски јеж кад се на самог себе набоде па се извуче из трбушне шупљине мора звијезде која се зове Земља. Овдје цвату јорговани, сребрни одбљесци Мјесеца, одавде се сунчеве пјеге спуштају на починак. Овдје је планина моје даљине, мој први дјечји снијег и књига о демонима на које наилазим у свему што ми је и од зоре мрачније.

Овдје покушавам да не видим оно чега нема, да не видим гвожђа на јединим вратима кроз која би требало да проћем, да ућем, да не гледам нож у месу свјетла што је налик на јутро будућих покољења, што је налик на све што покушава да, као и ја, не живи у мраку. А мрак се хвата ливадам

попића који је затварају у пјесму која је и читав тај простор: да не буде мрачно, без дна, да не буде бескрајно. Јер овдје цвату јорговани. Смрт је и овдје свима једнака. И као вино здрава. И кад препознам да то и није био мрак.

ДЕТАЉ, ДВА У ПЕЈЗАЖУ

Испод моје звијезде, отвореном браздом неба, на мјесту гдје развучена сумаглица час утањује, а час као воштаном бојицом да је повучена – одебљава, протиче ријека: сва од сунца и мојих пребијених и усахлих костију у њему.

Простор изнад ријеке испуњавају ластавице својим стреловитим, предвечерњим прелетима и дисањем пастира с фрулом на уснама: он је у трави неба, са стадом овчица које се у хук вјетра развијавају.

У даљини је вриска жетве крајем јуна, док се с хоризонта спушта сјенка црног коња, без коњаника.

И то се зове смрт на шинама воза који је сав брзина.

СВРАКА, СВЕ ДО ПРОЉЕЋА

Сврака на тополи у парку крешти, и то би могло, само кад би имао ко, да се броји па да се распоређује на онолико сврака колико их ни најљуће зиме не би могле отјерати са било које тополе која је зими и виша и себи сличнија од ове која је данашња.

И свраке су анђели за пред ноћ у којој се спрема да заноћи неко ко је уморан и сам.

Јер дани су прошли, и дан је прошао,
цвјетњаци се истопили, градска
зеленила зарасла, а сврака је и даље
пуна свог сјевера и снијега.

Неко ко има времена заиста би могао
да броји то што сврака кршти, то вечерње
што јој као кроз маглу постаје њен обрнут
поларни сат. Док испод тополе и даље
дрхте Сњежана и седам патуљака.

И дрхтаће: све до прољећа. Све док их
неки зли гласи сасвим не разведу.

ПУТОВАЊЕ СА ЗМИЈОМ

Једном, давно, ушавши у купе спаваћих кола,
која су се, учинило ми се, кретала много брже
од локомотиве која их је вукла, угледао сам змију.

Опружила се низ загушљиву ноћ, с унутрашњу
страну прозора, као дуга, одсјечена и у своју
рођену виткост ишарана дјевојачка плетеница.

На доњем лежају, који је на папиру припадао
мени, сједио је човјек, ломио колач с маком,
што значи да се дрогирао, и почео причу о томе
како је то његова отровна али безопасна кућна
змија. А и она се креће брже од локомотиве
која нас вуче низбрдо: у сјећање на све што нас
још и брже од свега тога вуче низбрдо, казао је.

Кад сам легао на горњи лежај као на нечије
заборављене, ту остављене кости, толико је то
жуљало, нисам знао шта да радим, осим да чекам.

А врата су затворена – лично сам се затворио.

ВЈЕТАР. ЛИСТ. КОСТ

Вјетар тешке, кишне јесени разноси
из мојих очију, кроз моје не баш поуздано
сјећање, Месопотамију, Феникију, Византију.
И оне се никад више неће поновити.

Ходам парком и учествујем у томе.

Бројим вјекове, ситне мравље градове,
ријеке Еуфрат, Тигрис, Неродимку, Лепенац,
учествујем с копљима, стријелама и луковима
у хромим ратовима, у олову
и његовој свирепој боји.

Сув, смежуран лист, ношен нејасним
ковитлањем вјетра по асфалтној стази поскакује
за мношћом и окреће овај свијет од мене: ствара
музику каквом ме никад нико слушао није.

На травњаку, ни девет корака удаљеном,
један, на први поглед, веома бијесан пас,
завучен у ћебе чворичавог, смеђег јаворовог
лишћа, ршће крупну кост –
приђем и гледам да није моја.

Рашиа Перић

ЗНАМ ЧОВЕЧИЦУ

(Трећи и четврти циклус)

ЧЕДНА ДЕВА

И добио је Самац дружбеницу
ону девственицу првотну
ону красиву
што ко перуника је
ко соколица
а на лежају што је –
свето Појило

И била је она чедна
животница: – мед и млеко...
и развигор... Месечина
изнад лета, изнад зиме...
мека, мека...
баршун-свила, све је била
зора била

И мамна је она била
лелујава као плима и осека
мамила је мора к себи
мамила је горе к себи
рајске птице, и жар-птице...
а женик је
био сустопник сенке њене

И била је
хранитељка навод-живљу
причесница белим млечом
и моћница –
вадила је трун из ока
и гонила зем-суварке
у цвет-невен, у зимзелен

И била је цар-Царица
и свежина Самотнику
бригала му буј у младост
сјај у осмеј
и врцала бесмртнину
у божански светли предео
за њих двоје

И цветнице биле зделе
и кладенци: врч до врча
свака крошња цвркут била
свака травка мелемница
и све-Живаљ био је питом
јахала је она лаве
и с орлима узлетала

Није била лукавица
све до оне „непоменке“
све до оног воћног рода
што Човечцу даде жељу
да надвиси све-Вишњега
а ум му је ниско-земни
и залутан све до данас

МАЗНАЖЕНКА

И била је Човечица љупко-мазна
где је пала – ту је сјала
и грлила зраке Сунца
и олује оне страшне, урнебесне
равнала је вале мора
и пеглала камно стење
обоженом својом руком

И дах јој је био силан –
питомио бесне ћуди снагом љубве
и капије отварао
оном тајном расковничком
што просеца пут по води
и крилати земне стопе
да узлетне свагда јесу

И осмејком узносила пра-Рођенче
из колевке у Небеса
и гонила сумраковац из Градине
испод дуге
под којем се овенчала са Жеником
да се двојно обокоре
родом с рода

И више се није дала омрачењу
зарила је лице своје Срцем својим
и Женика сакривала под трепавке
да јој буде род и својта
да векови буду живи и бокорни
ко крин да су
ил – ко божур

И у сну је љубимица била мазна
у сну оном у коме су
он и она удвојени
да певају свете псалме Младенаца
оде, химне, и похвале
да све-Живаљ радује се и весели
и осија, и осија...

И да Женик са Невестом утроји се
и увеже у Грм зелен
без кога би Доља била пуст-пустара
где ни јагње нико дахом да обожи
а ни кобца нико руком да умили
а ни зверку месоједну
нико гледом да укроти

И зато је пра-Човеку Човечица
дар за љубав и милошту
да уроде век са веком у пра-Врту
и из Раја, доњег Раја
покајнички узнесу се у Рај горњи
где ниоткуд сен од Сунца и Месеца
већ одасвуд светлост Срца

Душица Милановић Марика

ЗАВОЈСКО ЈЕЗЕРО

Увате се подруку па на пијац, накупују си свашто за једење кол`ко мож` да понесу... Ућа ми има осамдесе и седам, а ујна осамдесе и пет. При чет`ри черће остали сами, ал ич`ђи неје брига, једина болес им је старос, на ништо се друго не жале. Какве дијете, једу си све што им се приједе, а пину си и по чашку ређијицу. Отиду на контролу код доктора кол`ко да га удзвере, они поздрави од њега!

Тека, тој су ти још од онија старовремски човеци, цврсти. Ама неје имало у њино време овој што се са работи...

Дојде ми њекња братанац из Београд, госпоцко дете, одрасло у град, ал`од малечко дооди при нас овак-онак. Баба, маћа ми, подокује`ђи да дооде док још може банице да им праји, а и на мен`ми мило кад дојду Београцањети, малко га тупе с опростење, снајка ми га откршује кад орати како мечка кад улезне у морузу, знаје и она и ми из које смо`ђу село довели, ал`са је Београцанка! И тека, пооратимо си од свашта, а кад се заорате од које`ђи занима, све се сете како се вреви по нашинсћи.

И те, братанац ми, Аца, добро дете, завршава за доктура, казува ми како му требе дојде другар из Енглеску, че буде јед`н месец при њега, ал`нече све при њег`да седи, него че иде од при њег`на море, а после на онија Егзит што се праји сваку годину, дооди од све стране балавурдија и јебиветри, бојагим због свирће, ама несам ја јучерања.

Тија његов другар још се мисли на које море диде, да ли на црногорско ел`на хрватско, ја би му казала из једанпут, што да се млати по моретија, ене му Завојско језеро, од милину да се купе, ал`мен ме никој не питује. Ја на море несам ишла ихааа... искупемо се лети на језерото сас Обрада за мерак, отидемо си без деца да ни се не смеју што не умејемо да пливамо; а и они големи, нече сас нас диду. Ми се исчапкамо у плићак, разладимо се, около пилишта поју, чис`ваздух па тећим однегде замерише роштиљ, народ се збира горе, убавило! И ми си понесемо нешта подобро за једење, Обрад муне у крошњуту и две-три влаше с пиво, па се по цел д`н ваљамо поред језерото. Е, са, горе цело лето има народ, не прајимо тој што мислиш, несу ми свраће мозак испиле! За

све има место ако си човек знаје ред. Те, на Обрада чича има си викендицу близа до језерото, а они ватили по иностранство, ретко дооде, па си там преспимо... Обрад је много поживачак горе по купањето него кад смо си дом, размрда се, бива га. И ете, на свакога би препоручила диде на Завојско језеро, на млади не требе подизачка ал` кој им брани да уживају горе у тој убавило.

Пита ја братанца ми какво је това Егзит, назнавујем, ал` он знаје побоље па се мал` ко напраји на глупаву да чујем нешта ентересатно. Лелеее... боље да сам си језик преапала. Оприча ми кол`ко је мислел да требе, оди свирће и концерти, спомену и пијење и траву – знајем си ја ква је тој трава, а знајем и да се он сас тој не бави, добро је дете, ал` отиде сас по некојега другара та надзрне, због свирку, вели, а све што казује видел је одблиза. И тека, укључи он оној сокоћало, ете компјутерат, да ми покаже слиће кад је бил полани сас друство, лани неје остел диде кад су га окали, он си знаје зашто.

Е, од тегај не могу да си спим.

Тија, Егзит ли је какво ли је, на свашто личи ама на ништа добро. Ел` ја не довицујем, ел` је некоје чудо, ама би рекла да се све тој стрпало на гомилу, ни се знаје кој кога, ни које је мушко које је женско, пригртају се видо и жене сас жене, ајд тој, него се и целивују, ал` неје како кад се ти ел` ја поздрављамо сас некоју роднину, него дирек у уста! Показа ми и плакат што је поставен за овој лето, да збира младињу, да ћи навацује там` да дооде. Девојће седле, има и момчетија, сви се разголили, јед`н на једну легал с главу мец`ноће, а она се преко њег` пресунула и нагодила се да се целива сас друго девојче, а момчето вануло за ногу онога што лежи до њега, кукууу... Кол`ко год ћи има смотали се како змије у легало, да мож` свакој свакога да доване. Селска сам жена, ал` и ја сам чула да има по свет текваја чудила, само при нас до са сас моје очи нес`м такв укор видела! Кој је тија плакат турил требе да знаје да несу сви пустосватице, че гледају тој и вамилијарни човечи, и маће и деца... Што си неје туја слику однел дома, под кревет да си скута, па нек си гледа кол`ко му је мило, а не да брка у очи на народ!

Помери Аца плакатат чим виде да сам се удзрла и удзверила, затвори слићете, ал` ја видо што видо. Каже само је остел да ми покаже кол`ко много народ се збира на тој чудо

које нема никој у целу Јевропу, ете, ми смо најпааметни од сви, и најнапредни, лелеее...

Значи, това је Егзит!

Ни се знаје кој пије ни кој плачује! Ни какво пуше ни сас какво се б`цкају. Ако сам и проста жена, тол`ко си разбирам... Мож` некој и да иде там` да слуша свирку, ал` повише се збирају да праје безобразлуци. Несу тој швалерације, како што бива при нас по сокаци, овој је другакво, полошо; кој иде у швалерацију он има мерак за некога, обича га, овија там` се и не познавају, а довате се. Учудила сам се што какво турају на плакати, каже Аца да је тој турено на онија големити, окају се билбордери, па нели деца тој гледају, това ли да ћи учимо!

Ете, свашто сам видела и проживела, а од овоја ме с`н не вача. Ич ме неје брига кој сас куга и какво си работи у собу и у кревет, ако некој муж оче да си буде сас мужа (кукууу!), ете му, а какво жена мож да тражи сас другу жену, и ја сам жена ал` това ми неје јасно, како да се подигравају једна сас другу...

Нека праје какво си оче, тој си је њина работа. Али това ли децата да учимо, они кад виде да се тој на големи билбордери тура, какво да помисле осем да тека требе и они да работе?!

Пита ја Ацу кој је платил тија билбордери, големо је тој, скупо је, а он ми рече да за Егзит држава дава паре. Чије паре? Одек паре на државу? Глупава сам ја за јекномију, ама чини ми се да се сувају и у мој џеп. И за какво ћи троше?

Е, топрв по теја речи ме нема скоро увати спање. Народ гладује, а они за тој давају паре. Белћим имају вајду од Егзитат, ал` кој че се од тој овајди не знајем, ако се и досечам, од тој нечу да оратим, сто пути сам рекла да се у политику нечу мешам, намам ја толко голему главу, ја сам си саде грешна жена.

Тећим, видим си које не иде по ред, за тој ми не требе голема школа.

Чула сам ја за тија Егзит и попре, ал` малко ли си имам моје муће и јадови, како и сви, па несам много од тој ни мислела. Ама, добро сам запантила кад једнуш гледа на вести како га вале, све орате, што кажу децата, супер: како је много добра свирка, гоца странци дошли (што си при њи тој не праје кад је тол`ко добро), сви играју, поју, а виде им се влаше у руће па неје ни чудо што рипају и цвркају... И тека,

извалише атмосверу, и како су некоји музичари имали много убав наступ, б`ш тека рече, запантила сам... а у последњу реч од тија извештај на брзину изорати како се нешта малко лоше десило, енцидент, пођинуло некоје момче... И са мевата ладна студеница док оратим од тој.

И наставили су си да играју и да си поју... у убаву атмосверу...

А ујна и ућа са че сврну при мен, поседи да ћи видиш. Старци прва класа! Малко се маћами љутнула ономад, рек`л љу ућа она да не мре још, да има он при кога да си сврта. Она помлада три године од њега, па се ванули препирају кој коме требе свечу први да запали, а кој коме друђи, а ја ћи слушам па ми засме, ајде кад јед`н умре онија че му први запали свечу, ал` како че тија што је умр`л на онога друђи да запали... Ал` ћи не дира. Несу лоше теј орате. Тека и требе да буде, да се стареје па да се отоди по ред, Бог је тека рек`л.

Ама и по старци се жалеје, те кол`ко из поштување, они су си своје преживели, кој како је умејал, прегурали век, очували деца, одомили, видели унучетија, па и параунучетија. Таквија несу много за жалење кад им дојде време да се приберу, ал` човечи су, ни по њи се не поје и не игра док још несу у зем` турени.

Затој не спим еве некол`ко ноци. Боље да нес`м питувала Ацу да ме енформише од Егзит, доста ми је било и тој које сам си знала, несам морала и онеја пуге слиће да гледам. Које је од свет и век било за срам и за шегу, са је стануло за валу. Какво да оратим, и зашто? мен ме никој не верма, че си ћутим, ал` не могу да си не мислим на младињу, стра` ме за њи, неје само за мојта деца, не мож једна маћа све да роди, од сву младињу се требе води ред.

И ја, грешна жена, сас моју малечку памет, знајем да сам си и ја тува за нешто крива, јербо неје ред да чушнем главу под јастук и да се прајим да ништа не знајем, гоца ни има који тека работимо, па свакаква лошотиња дигла главу и како коров се раштркљала. На коров сејање не требе, сам си ница, ако га никој не плеви, он преволји...

Обрад си спи, ја си ћутим и гледам у т`вно.

(Из циклуса *Грешна жена*)

Верољуб Вукашиновић

ЈЕСТ И БИЋЕ

Луг словенски и храм свештен,
Ван времена стуб измештен.

На фрескама старо иње,
Звоне звона Љубостиње.

У цркви крај липа смерних
Шачица нас истоверних,

Сви у руци Спаситеља,
Бело јутро и Недеља.

Жалац сврдла и бургија
Ал' му не да литургија.

Отворено срце широм
Смирује се пред путиром.

На икони осмех свиће,
Светлост пева: Јест и Биће

ЗВОНАР МИЛАШИН

Љубостиња сва од свећа сија
У њој траје Света Литургија

Брат Милашин послушање има
Да огласи молитву звонима

Целом душом на њих се наслони
И кад треба из све снаге звони

Док конопци ка небу га вуку
Сва та звона тад у њему туку

А од њих је њему најгласније
Звоно које у грудима бије

Литургију када оглашава
Милашин се кроз звона спашава

ВЕЗАНИ СТИХ

Не гасите ми мелодију тиху
Која допире из далеког звука,
Још бих да везем у везаном стиху,
Све док у мраку не задрхти рука,

Дистих и катрен и сонетни венац,
Терцину с терцом, строгом метру оду,
Ја сам свој крчаг однео на зденац
Из њега пијем римовану воду.

Не склапајте ми старе песмарице
У њима можда и мој пламен гори
Као кад ноћу кандило трепери.

Та светлост скупља лептире и свице,
Рањене душе, брезу што ромори,
Прибира јагњад и разгони звери.

ДИГИТАЛНО

Муче ли те старе ране
Ил' те нова бољка сколи,
Све ће једном да престане,
Ништа неће да те боли.

Муче ли те старе речи
Ил' значења нова свићу,
Свет ће песму да излечи
Од песника у твом бићу.

Мори ли те ново доба,
Што си тако тужан стално,

Кад све може да се проба
Једним кликом, дигитално.

Хајде, реци шта те мучи,
Хајде, реци шта те тишти,
Чашу меда, чашу жучи,
Рестартуј се и поништи.

СЛУШАЈУЋИ ОКУЦАВУ

Подај, Господе, сваком шта му треба:
Жедноме пића и гладноме хлеба

Патнику милост, а несрећном срећу,
Ковчежић злату и контејнер смећу

Брбљивцу екран а цару одело
И чобанину једно јагње бело

Молитву свима, болеснима лека,
Стрпљења оном који неког чека

Грешнику опрост, љубав ко је иште,
Песнику песму, глумцу позориште

Свакоме своје, и мени, сред свега,
Мало светлости са сунчевог брега

Живко Николић

СВЕТЛОСНА НИТ

КО ЗНА КАД. И ГДЕ

Не памтим, јуче је то можда било,
а јуче се, ко зна како, и кад,
у навиљку сена затурило.
Не памтим, али јуче је било
у лету птице птице преплашене,
у блату, на стази погрбљеној.

То, када сам у води свој лик назрео,
то, када сам у себи демона препознао,
тада сам спознао да је демон
Твоје обличје, моја љубљена, узео,
да си део мене, а ја да сам прамен.
.

Не памтим када, али осећам
да сам високо полетео, и треперим.
Ко зна кад, и ко зна како је тај лет отпочео.
Ситна је роса све прекрила.
Ако уопште росе има у тим пустим пределима.

31. 3. 2016–16. 12. 2017. Београд

МАГИЈА ЛИНИЈЕ

пре него у сну
на другу обалу
брвном од речи
будеш прешла
на врху свог носа
у мислима
врх мог кажипрста
дочарај себи
он следи линију

и наниже се спушта
у врело се клупко
завлачи
и силази
спушта се
спушта
поиграва
не престаје
да те опчињава
да део тебе бива

5. 5. 2016–29. 1. 2017. Београд

СВЕТЛОСНА НИТ

Она је нит.
Која осветљава.
Која заводи.
Опчињава.

Буди ме помисао
на њен сјај.

Сваки мој кккорак,
сваки мој покрет
та светлост обасјава.

Куда ћу ја
ако се она
у неко пространство,
у неки недокучиви сан
пресели?

15. 11–16. 12. 2017. Београд

НОВА СВЕТЛОСТ

На врху Арарата
барка и сада спремна чека.
Све је у њој на броју:

птице и јагњад,
вукови и срне, скакавци,
винове лозе ластари,
конопља, лан и липа опојна.
Све притајено чека
да још једном отпочне свет.
А то што ти се чини
да се нити саме одвијају,
то Ноје ужад раскида
пре него што опет пловидбу отпочне.
Арарат је узданица у спас,
Арарат је светионик.
Он сабира душе залутале.

19. 12. 2015–16. 12. 2017. Београд

Lana Derkač

SAT I UDOVICE

POTEZ KREDOM

Kad zaspim,
na asfaltu povučem crtu kredom i stvorim stablo.

No ono ujutro odseli bratićima i sestričnama
na periferiju.
Nema ništa protiv nebodera koji noću
zlatni strše iz usta grada,
ali danju, za omare, oni su žuti.
Osjeti njihov zadah.

Suša u kasno ljeto sjeda u voćnjak
i čeka svoju aroma terapiju.
Strpljiva je, ne miče se da ne preplaši
tek doseljeno stablo koje tražim.

Kad stojim, točka sam na kraj obrazu,
kad zakoračim, zarez sam.
Već tri tjedna nije bilo kiše.
Zvijezde nisu od tada oprale zube.

SAT I UDOVICE

Tanjiri su putnici. Klize, odmiču kosinom stola
dok jedemo raclette u Niederdorfu*,
no mi ih uporno vraćamo na isto mjesto.
Kiša koja ne pada usnula je infekcija
na strmini neba.

Usnuo mi je glas pa ne izgovorim: sati su ladice.

Ali vrijeme još nije usnulo, umrlo.
Pa ipak nasljeđujem sve više ladica kao da se
negdje neprestano čitaju njegove oporuke.

Mrtav je samo sat, njegova sam udovica.
Moj muž, konobar i kuhar njegova su udovica.

Dok jedemo raclette u Niederdorfu,
majka u Požegi počinje kuhati grah.
Spušta sparinu umjesto rebra u lonac.

*Ulica u Zürichu

VID

Prije žetve Bog sjedi u polju
i gleda utrke žita.
Blizu je i bez dalekozora vidi
kako jedan klas prerasta drugi.
Onaj koji je daleko
ne zna nosi li Bog naočale
i koja mu je dioptriya.
Ali učini mu se kratkovidan
kad shvati da je njegovo božansko oko
previdjelo snijeg usred ljeta
na obližnjoj planini.
Nekome se učini dalekovidnim
kad na prognozi pročita
da će čitav tjedan biti kišan
pa prepoznaje da se bliži jesen.

No još je vedro i Bog se zapravo sunča.
Sveta obitelj, smatra, ispala je preblijeda
na freskama.

I dok je još sunčano, zapuše vjetar,
zanjiše grane.
Onaj koji je u međuvremenu legao
pod stablo, bez naočala, motri kako se
nad njim pomiču nebeske zastave.

Davor zaključava automobil
i vjeruje da je u polju,
uz cestu kojom je prolazio,

upravo vidio Boga kako objeđuje.
Nad kuhinjskom krpom
rezaio je pa zagrizao luk.

O TINOVOJ KIŠI I POSTANKU SVEMIRA

U obilnim mlazovima iz ruže tuša
izlazi gusta Tinova kiša*.
Prištićave kapi vode na pločicama
slažu kupaonički podlistak.
U tom štivu svemir prvo pusti da sanjaš,
onda te ošamari, neprijavljiv ni kao obiteljski,
ni kao vršnjački nasilnik.
Svemir ti definitivno nije vršnjak,
a godina rođena kad i ti, odavno je mrtva.

Primjećuješ, zora u kupaonici ratuje na strani svjetla
i točno u 5.10 ujutro kreće u juriš.
I zubna pasta razbijeli prostor prije no što se
vodena para pretvori u oblake stana.
Samo para sadi glavice cvjetača na nebeskom polju.
Razmnožava biljke što se samonavodnjavaju
pa ne trebaju vrtlara.

Rijeka u slivniku, bijela od progutanog neba,
doima se preumjetno i ne bi mogla postati glumica.
Hvataš trenutak u kojem meridijani zijevaju
i protežu se s globusa.
Shvativši da im treba baš vježba istezanja,
bespogovorno staju u krug.
Lijena rijeka, koja o njih zapinje, nikako da oriba
svoje mutno dno.
Planine, umjesto da počiste pod,
stijenjem zaplombiraju kupaonicu punu otisaka.
Pa se penju
kako bi jastukom ugušile neoporezivo nebo.
Pa se penju
i nitko da zaustavi kaos.

*asocijacija na prva tri stiha pjesme *Dažd* Tina Ujevića

RAT ZA LJETO

Dolina bilježi propuštene sunčane dane
kao mobitel propuštene pozive.
Neprestano ratuje za ljeto.
Ako slaže o svom djevojaštvu,
pretvara se u arheološko nalazište.
U njega godišnja doba zasijecaju motikom
i iskapaju krhotine laži,
čak je ni ljubimac ljeto ne štiti.

Poznajem muškarca kojeg brine neobjektivnost doline
u kojoj ima malu okućnicu.
Znam razlog zašto dolinina površina ostaje ista.
Muškarčeva briga ne dopušta joj ni da se udeblja.
Evo opet gledam tog čovjeka kako ulazi
u svoj omanji vrt, u divovsku konzervu.
Iz nje usporeno vadi kolovoški mix.

Александар Д. Станковић

НА АРИЈАДНИНОМ ТРАГУ

ДЕВОЈАЧКИ САН

Догодило се то чудесно брзо; није знала кад је пре одрасла. Наједном је себе видела као неко друго, друкчије створење кога пре није било: од доскорашње приткасте девојчице постаде привлачна девојка. Тело јој, све од благих превоја и нараслих, пуних и једрих облина: стрепела је да их додирне.

Зачуђено посматраше себе у огледалу, и тек пошто зајмури, усуђује се да врховима прстију, као слепа, пређе преко прсију. Потом руку спусти на глатки трбух. Милује себе, и, при том, готово трне на помисао да то чини нечија туђа рука.

Месечина се разлила по дувару. Миришу гњиле крушке дивљаке у батари под прозором. Усела мачка на рагастов, упревши главу кроз коленике. Ужагрене јој очи... Уједном скаче доле, и чује како се мешкољи у плеви, угњежђујући се међу крушке.

Недра су јој успламетела, не може да их смири... Јетким дрхтајем срце јој бије у врат док зури у огледало. Шапуће: „Не ударај, клето срце!“

Нечујно је изашла из куће, тихо, као што се може учинити само у сну. Лаконого пролепрша својим корацима преко пропланка, испевши се на брег. Поглед јој је клизио низ падину обасјану руменилом још неизашла сунца... Узбунила се, осетивши да се однекуд подигао вихор. И не прође трен, ухвати себе да прихвата његову игру с њеном хаљином... Начас се усправила, обазревши се, као из страха да је гледају нечије очи. Сид јој је ватром обливао образе... Ту се стаде бранити, упорно враћајући хаљину надолe. Вихор је био права напаст, бестидно јој обнаживаше бедра, никако с њим није могла изићи на крај.

„Прави пустахија!“, цикну, не престајући да се бори. Напослетку, диже руке, пустивши да јој милује стегна... Један тренутак није дисала! А када вихору смалакса снага, хаљина јој се стаде лагано спуштати док сасвим не приону уз њено тело.

Одахнула је. Предео пред њом, горео је под зорном ру-
мени, све док се сунце не помоли понад брега и њене главе.

САН СА БИЦИКЛОМ

Чекао сам на углу наше улице да се видим с братом; одавно се нисмо видели. То је улица где смо некада, код стрица, заједно живели. Дуго га није било; најпоследње, угледах да иде малим дрвеним мостом на потоку што пресецаше улицу и, готово, пресушио, једва да још протицаше. Имао је да пређе до мене мали комад пута, али за то време пред мојим очима, увељико, минуше наше детињство и младост, као и добар део потоњег живота.

На другој страни улице, наспрам места где стајасмо, расла је липа чије стабло један човек рукама није могао да обухвати. Уз њу беше прислоњен стричев бицикл. Док смо учили да га терамо, ниједан од нас двојице није га могао уздахати а да се, с њим, не скрши на турској калдрми, а ако се то, пак, не деси, морао се већ стремекнути у поток. То се и њему дешавало, мада је био иштркљао, читав лакат виши од мене.

Рекох му: „Погледај, бицикл!“

Одмах се окрете према липи: „Не видим никакав бицикл!“

„Можда га је стриц одвезао.“

Прошле су толике године откад је стриц отишао с овог света, и брат, с подсмехом, рече: „Баш си духовит!“

Био је висок. Подсећаше на жирафу док се њише с подигнутом главом, и гдекад му се подругивах због толике висине. Можда је то било пакосно од мене, што је могао једним погледом презрети, да с тим није била и мука што му никако нисам могао видети очи.

По свом обичају, опет се изненадно изгубио; с тим својим нестајањем, збијаше са мном шалу. Остадох на месту, спремајући се да и ја њему, једном, доскочим. Али, за то није било времена; као и увек у нашим играма скривања, убрзо се појавио. Смејући се!

Показа ми руком на бицикл и рече: „Знаш, шта! Онај бицикл и у сну, мора на крају нечему послужити!“

С лакоћом је усео на бицикл и одјурио низ стрму улицу.

СУСПЕТ С ОЦЕМ

Мој долазак беше после очеве смрти; ипак сам га препознао међу осталима.

Обишао сам око куће неколико пута, пре него што сам ушао. Било је летње доба, и њени прозори на две стране, сви беху отворени, с прозирним завесама; канио сам да се нагвирим унутра, пазећи да ме ко из гостинске собе не смотри. Ту сам се последњи пут колебао да ли да уђем, иако сам прешао толики пут да стигнем на породичну славу.

Кад сам ушао унутра, затекох пуно гостију, од којих сам тек неколицину познавао, што је било разумљиво јер сам овамо дошао после дугих година странствовања. Углавном су то морали бити мајчини нови пријатељи, познаници, међу њима засигурно и њен други муж; било је доста живо, разговарало се гласно, било је ту и смеха, а из удаљеног собног угла чула се тиха музика. Отац је седео, једва ослоњен на наслон столице, све време озбиљан. Размишљах, то је његова озбиљност, озбиљност коју има лице човека кога се једва сећамо, после прича пуних уважавања које о њему слушасмо. Нисам га упамтио; кад је отишао, било ми је неки месец више од три године: не знам јесу ли ми у глави остале слике кад сам га стварно видео, или је то била представа о њему коју сам накнадно створио по мајчиним причама, само ми је изгледао старији него што сам очекивао да ће бити.

Мајка, која ми се исто чинила остарелом, приђе ми чим је спазила да сам ушао, и тако ме заклонила од очију присутних, и од очевих, што и није било нарочито тешко јер су сви, осим њега, били забављени смехом и разговором, и не окретаху се на нашу страну.

Гледала ме је зачуђено: „Откуд ти!“

Нешто као да је преда мном нарасла, ваљда да би ме држала закривена, како не бих видео оца. Ништа јој нисам одговорио, и она ме и даље упитно гледаше; слутих: хтела ми је дати времена да се окренем и изађем, пре него што га угледам. Била је наивна у својој мајчинској љубави, и морала је мислити да га нисам видео, не досећајући се да сам га могао видети и пре уласка у кућу, кришом, кроз један од отворених прозора... Дуго већ стајасмо, није знала шта да чини, па ме пољуби, пригрливши ме, онако као да испраћа кога госта, и могао сам изаћи... Хтедох да се мало поинатим, као што сам већ умео у дечаштву кад ми је што заповедала, али нисам; одмах сам изашао, као што је она од послушна сина сигурно и очекивала.

Љиљана Вујић Томљановић

ДУХОВНА ГИМНАСТИКА

ШТАМПАРИЈА

питање спасења свијета
засновано на устројству елите
подухват је
у коме свако користи
властиту памет
стварајући свој свијет
подјелом на различитости и једну сличност
па свима једнако цјеловитим и
једнако половичним
увијек недостаје Неко трећи
без кога само по звијездама
можемо да предвидимо
своју несавршеност
претварајући звјездане године у
земаљске минуте
у штампарију
у којој се Књига Живота
трајно прештампава

ОБИЧНО И НЕОБИЧНО

одувијек се све дијели
на обично и необично
почевши од људи
који су подјеле и измислили
оживјеле на нити
њежној попут паукове мреже
на око савршене
све може нестати у трену
преграде од стакла алабастера
просторије украшене
драгоцјеностима из сна и маште
(са сваког меридијана понешто)
степеници дуги ходници
анђели чувари и њихови пси

и необично постати велико ништа
без успомена и властитости

ОКРЕНУТИ ЛЕЋИМА

родимо се и
стављају нас у боксове
у завежљају доспијевамо у
решетке
задња сједишта
корпе за куповину
дворишта строго ограђена
засебне учионице
у ходу зидамо своје зидове
на стазама властитих путоказа
окренути (леђима) једни другима
због безбједоносних разлога
минијатурни неопажено вежу
теретни још јаче
погледима страше а при паду
створе буку и прашину

ВЕЗИВАЊЕ

куд год ходи пуж походи
по рођењу дарован дом
пуж се не веже – за њ парови не важе
сам се из себе роди и сам кроз живот води
по закону природном
тачка је која искључује
шок пада и напор дизања
преко трња лагано клизи
за појмове добар и зао није знао
нити да сва љепота свијета
Љубави је чар чији закон исто и пар
али оградама не види слободу –
у опсади превари у мачу крвавом
кад се дирне нестану рогови
али живи и оставља трагове –
у себи пребивамо
домови су споредни

...ЛОГИЈА

све је у духовној гимнастици
да би се учврстило увјерење о
смрти као стању
као другом облику постојања
у коме живот нема свршетка и
о куги Логији која брише сјећања
на почетке Логоса и
свега што је заједничко
неподвојно – слично и слично
постоји само страх и
бизарни начини да га се ослободимо
једући прекомјерно
потискујемо мистерију живота и
добивамо инфаркт
или ефикасније – дозирамо се дупло
с црнилом пред очима и
погледом до носа о
привлачењу супротности
празнини
грашцима зноја или дрхтави

ВОДО(ПАД)

ускачемо у брзаке
невичан току и
препуштамо се ћудима воде
уљуљкани слатким сном
као у материном крилу и
на увору често вишесмјерном
властитој природи несклон онолико
колико и Оном који по води хода
не мијењамо ток
све док нас изненада не ишамара
страховито хучање и
стропоштавање низ водо(пад)
због некориштења памети о
опасностима низводности –
гледања а невидјела
обрнутости над водом

Љубинко Дујалић

ПРЕОСТАЛА ПРОЛЕЋА

ГОДИШЊА ДОБА

на крају зиме у долину је
стигла вест
да се јесен предомислила,
да се враћа у облику пролећа.
лако је јесени
када има архангела Михаила,
лако је јесени када има
Светог Јована Златоустог
да се врати међу нас
на земаљске грехе и љубави
навикнуте маслачке
којима у истом дану прођу
и никада се не врате
сва лета, јесени и зиме.

ЛАТИЦЕ И ТАЈНЕ

на почетку пролећа
спокојан лежим
међу неотвореним цветовима.
пре него се успавам
опијен мирисом лаких облака,
запитах се:
поседују ли цветови мисао
о времену које пролази
кроз њих.
док чекају ведар дан
и повратак радозналост сунца
пред којим ће као и ја
пред тобом, када се вратиш,
да откријем
све своје латице и тајне.

ПТИЧИЈА ПАМЕТ

птице,
које нам се враћају,
нису оне које су јесенас
одлетеле на југ.
тада су биле хитрије
од зиме,
од њеног страшног суда
који се приближавао.

сада у крошњама
и у нама
без журбе граде гнезда
као да ће пролеће
заувек потрајати.
као да топлине
неће минути,
као да се никада неће
претворити у зиму.

МОЛИТВА

један од небеских бравара,
Радивоје из Папратне,
на машини за брушење и савијање
направио је животиње и биљке
од којих ће један од спаситеља
да направи нови свет.

када је од топло извајаног
челика пожелео да искује
човека
непослушна машина
одсекла му је шаке

— Боже, учини што можеш
да ми нове израсту, чиме ћу
грешног да га помилујем,
молио се свакодневно.

КУЋА БЕЗ КУЋЕ

моју најтоплију
мени највернију
уз мене припијену
моју кућу
пространу попут шкољке
у којој влада тишина.
моју кућу без прозора,
за бисере и валове,
једину коју сам имао
једину коју сам умео
да заслужим и саградим
једину моју кућу
напустио сам и оставио,
мравима
од ње тврђаву да саграде.
и наставио даље
путем којим пужеви голаћи
громогласно галопирају.

Драгољуб Стојадиновић

УМРЛА ВРАНУША

(Вранушин говор на Скрапежу, оне ноћи кад сам се опредељивао између две жене.)

— Свако има своју причу. Знам, или ми се чини да знам, како изгледа моја у очима других. Ви на пример, драга госпођо (обраћа се мојој жени), мислите: заматорела дама. Не зна шта ће у паланци, по којој је терала кера, па јој пало на памет да претресе војну касарну. Можда се ту може да нађе нешто чега око ње нема, или јој је наспело да неког гладног војника, од оних наивних, преведе жедног преко воде. Ту негде се врти ваша мисао. Дошли сте да спасете властито гнездо и журите да се магла што пре разиђе и ви угледасте неку, било коју чистину. С њим или преко њега до другог. Звучим сурово. Знам. Покушавам да вас прочитам. Волела бих да грешим. Но то није мој проблем. Појма немам да ли сам у прилици да расплет у овој драми начиним ја. Не зато што ја то не могу, или не верујем да могу, него зато што је исувише необичан да би било уверљиво. Рећи ћете; ова живи у облацима, беж те од ње.

— Шта би он, који воли да рецитује, заљубљен у поезију и свој глас, на све рекао. Жао ми је да га повредим. Наједном се удаљио. Почела сам да га видим као странца. Он се сиромаш нашао као пиле у кучинама. Нема појма куда ће и шта ће. Најбоље му је да бежи од обе.

— Он је у паници.

— Ако хоћете да ме слушате испричаћу вам све. И кад кажем то што се обично ником не казује, можда ће, пре он, него ви (ви сте превише на земљи, ви сте заљубљени у њега, патријархално сте се увезали с њим и желели бисте да, ако нисам неправедно патетична, окончате живот у његовом и ничијем другом наручју).

— Он је рањив. Окусио укус уметности. Ти су најопаснији. Чардак ни на земљи, ни на небу. Оно што се описује увек је боље од онога што се збива. Зар није тако, драги мој? Нећеш да признаш. Није ни важно. Немој да ме прекидаш. Дозволи. Ви сте све рекли. Дајте ми право. Уосталом, ја треба да будем најрањивија. Ја сам у благословеном стању. Тако ли се то стање зове? „Благословено“. То је ваљда од деве Марије. Затруднела са старцем па измислила бога. Да није тог греха све би било другачије и можда тужније.

— „Копиљак“.

– Извињавам се што сам народски груба. Народ је своју одбојност према греху уградио у ту, (Чујте јој звук. Ту се сје ружно ломи од гласовних углова и праскова) реч „Копиљак“. Елем Христ (можда је употреба овог имена мање жучаљива). Христ је имао натприродну моћ. Пазите, он је могао оно што нико не може. Могао је своју вољу да расађује око себе, да је усађује у друге. Не да их хипнотише, него да их осваја.

И да хипнотише је могао, али је то било, за друге видљиво, прозирано се чудо у хипнотисаном. Он је био мудрији, хтео је спонтаност. Желео је да постоји као моћ али неосетно. Не да буде док траје, него да траје и кад не буде. Хипнотизер је човек –представа, нешто што пролази, што се понавља и губи. Он је намислио да се издигне изнад представе, да постане појам. Месија веле, да месија.

– Знам ово је светогрђе. А ја то не желим. Ја Христу одајем сва могућа признања. Само га више везујем за нас смртне а не за божански непролазне. Он је као човек остварио непролазност. Она траје више од славе свих фараона, више од свих краљева, он живи у времену ма шта се збивало, ма колико га све демантовало, чинило несавременим, чак на задним. То је највећа моћ владања. А човек је само нашао начин да победи своје копиљанско порекло. Да надвлада трач, да буде изнад свега што се на земљи збива, да буде слављен и свет. Све је он то успео.

– Не љутите се. Мало сам се занела. Отишла предалеко. Нисам нарцисоидна. Не бојте се. Не бежим од онога што нам се збива. Видећете све ће се приземљити и све разрешити. Само што ћу ја ићи трагом ђавола а не трагом богочовека.

– Ја не желим да владам. Желим да будем то што јесам. Усамљена, луда жена, која хоће право да буде изнад свега што се око ње збива али без икакве параде и без оправдања.

– Мене то, – умеша се, изненада прекидајући литанију, моја жена, – не занима. Будите ви безбожни колико и како хоћете, нико вам то не брани, али овде је реч о мом супругу који је забрљао и о томе како да из тога сво троје, из тог клупка које је он замрсио, изађемо. Нек се он определи и, без обзира кога ће то погодити, кога за њега везати, крај, мирна Крајина. Све ово што ви причате окачите мачку о реп. Мене интелектуалне бургије не занимају.

– Мислите да је све тако једноставно. Шта ако се определи за вас? Мислите ли да ћете бити срећни? Мислите да време све лечи. Можда, али никада више он неће за вас бити онај стари. Сенка сумње, неки облик неповерења ће га пратити док сте живи.

Ја покушавам да вам кажем оно што ће га помиловати. Сасвим и потпуно. Не морате да то сазнате. Мучите га и му-

чите се, ако мислите да је то боље. Овим вам дајем до знања да знам како ће се он определити. Унапред и упркос свему. Моја предност ту није моја трудноћа. Она је моја отежавајућа околност. Он ће увек мислити да сам га од вас отела тиме што сам затруднела. Чула матора девојка, уседелица, да уседелица, тако се то у нашем народу зове, да је у браку неколико година и да му жена није дала потомство и заиграла на танку жицу која у његовом мозгу, вероватно сја.

– Фаћкалица, мислите

– Чак и да се определи за мене он никада неће бити срећан. Ја сам старија од вас, у мањем месту у коме се помало сви гуше. Он ту неће видети перспективу, прогутаће га паланка, одвести у кафану, код других жена. Све то знам, моја лепа госпођо.

– Моја прича, чини ми се, не чини ми се, знам поуздано, може да вам спасе брак. А ви немате стрпљења, немате храбрости, превише журите.

– Станимо, пустимо човека, нек одвага све што га је снашло. Треба му времена, око нас све ври. У нама још и више...

– Кад је све почело? Сам бог зна. Све ми се чини кад сам још ваљда у оним турбулентним пубертетским данима, кад све у жени ври, кад се тумбају небеса, падају ореоли, гасе се и пале идоли, кад идеш а већ си стигао, кад стигнеш а ниси пошао, и не знаш где ћеш ни како ћеш, цео свет се ишчошкао, свуда те нешто жуљи, одасвуд надиру ђаволдани. Све је велики ковртвај, калейдоскоп и све у теби бива наругушено.

Тако ми је некако остало у сећању то доба. Свашта се догађало, свашта читало, више је било онога из маште него онога из стварности. И ја, ко зна како, наиђем на Дучића. Сви га воле, девојчице шизе и уздишу. „Јао какав љубавник, какав даса, ух да ми падне шака“.

Наиђем на стихове „Од мог привиђења ти си цела тка-на“. Ма немој дрекнем. Шта сам ја – почнем да урlichem у име те жене. Твоја химера, играчка плачка, твој хомункулус. Има ли ме или ме нема у теби песнице, или кад ти падне на памет ти ме ткаш, ко на разбоју, жицу по жицу, и то онако како ти хоћеш и шта се теби чини да је у мени важно или што ти поправљаш, модулираш према себи.

„Твој је лик од мог сна испреден“. Пази ти њега. Он, уображенко, ствара ме у сну и то ме не ствара, него мој лик преде као на преслици. Откуд толико појмова из језика сеоских ткаља. Откуд толико вретена, разбоја у прављењу жене. Је ли ти песник или молер, ткаља или преља? И шта хоћеш? Жену по своме, жену по твојим сновима. А кад се

отрезниш. Шта сам ја онда, мој нарцису. Шта? Дречим као суманута у својим осамама. Разбацујем јастуке, лутке, свој доњи веш свуд околу и у страшном бесу. Гледам своје тело које се на све стране буди и не дам да ми га нико узме и мота по својим ко зна каквим сновима, и прави по туђим недотупним моделима. Скачем сама и избежумљена у неким сеновитим собама, с мирисом мајчине душице, не цвета, него оне моје старе мајке, што зановећа, даје ми, учитељица, гаталица, старе фрајлинске машомодске сваштаре од патријархавља и оних неких косовско девојачких сестара, утрпава да читам занесењаке који мисле само о себи и својим моћима да слажу речи у неки, позајмљени поредак, да их листају као дирке на клавиру, ако клавиру, у та ткаљаско препределачка посела, уопште може да се умеша.

— Зачудила сам се како нико не види тога перверзног човека који жену не примећује, него је измишља по себи на основу неке која постоји, која га среће и не сања да је он фалсификује, да је баждари по својим буновним и ко зна како суманутим и колико перверзним сновима, мрцвари својом маштом и која постоји само док је у стању да стане у неки његов, ко зна какав и колико племенит, колико градилачки, колико маштарски и да ли увек префињен или само кошмарни и ко зна да ли еротски или онај шоовски пигмалионски сан, жељан да начини жену, жену модел, жену идеал, ону Андрићеву Јелену, жену које нема.

— Е мене има, ту сам, сва у буну побуне. Идем с краја на крај собе, скачем по каучима, креветима, носим пеленгире својих спаваћица, свлачим се и гледам у огледалима и знам да сам само ја таква и да нећу да будем ничија ако треба да се мењам и због неке утварне маште, оних који живе у шаблонима и римама, претварам у неку другу било коју, можда стоногу са милион облика, величина и облина. Нећу и готово. И кад стигнем до краја строфе и чујем како се по соби ломи „симбол свих таштина, поразан и леден“ ја се избежумим, цепам књигу елегантно укоричену, назирем како се Геца Конгњец под мојим дивљим налетима и жучним раскидањима картонских утврда у којима је та лирика била пакована и осећам како се онај сиви, отмени изглед корица расчиња и свуд околу, пошто су се каишеви белих цепљика тих корица у неједнаким поцепуљцима разасули по ћилимима и комодама што их разбацујем попут иверја као да је оркански ветар прохујао том собом, како се све то, утутканошћу и у тами, сабласно стеже око мене као какав обруч око вулкана.

— Шта? То још није његова машта Она је само симбол свих, не само његових, него свих прочитаних, научених, срицаних, туђих и свакаквих таштина. И он признаје „поразан и

леден“. Замислите заљубљеника који је измаштао жену коју среће, начинио од ње и неког свога хомункулуса који је поразан и не само поразан него још и леден, елем промашен, извештачен, скаламеријаст и лед и неуспео отуђени лутак. Господе.

– Растао је тај мој урнебес, кидао се сваки мој наум да будем женско, женско које ће неко да прави, меси, тка од кончића своје таште маште, и кад промаши све буде сан поразан и леден. Е неће моћи. Ја, ја нећу да будем ту, нити да инспиришем такве лудачке маште и сав тај урнебес промашености, кад лутак, после оргија с неким перверзњаком постане некаква ледена и поразно ништавна испушена лула. И сад се јежим кад се сетим тих својих еротских буђења и тих својих огавних и ко зна колико кошмарних разочарења.

– Али, дрекну наједном исто тако избезумљена моја жена захваћена бујицом Вранушиног говора, као опијена, ја нисам дошла на симпозијум о жени која се буди и бунца. Ја сам дошла због вашег блуда с овим мојим, слабићем, с човеком који није издржао пет месеци без мене којој се заклињао, којој је падао ничице пред ноге, којој се заклињао на верност, исто тако као ви, и још боље и убедљивије, да ће ме уздизати, величати, градити од П-овске магле и леда и да ће, прегрмети армију као сан и вратити се и бити ту, увек и довека, ту, у оном нашем малом кревету у коме смо ноћима изговарали речи које ништа не значе ил се играју праметнутих значења, или се мотају око нас као повесма у којима нестајемо кад нам се приспава и грлимо кад малакшемо а бунцамо „Воноел диноел вопол“. Знате ли шта смо тим речима слутили пророковали, зна он, памти те тренутке, осећа мирис наших помешаних пута „Воноел диноел вопол“, па опет, опет у нежност у чудо припадања, које не може да се имитира нити с било ким другим понови. Говорим све то на ваш начин да бисте приметили разлику. То није нешто што се може два пута са двома женама да понови. То је наше изворно, једино. Говорим вам да вам, осећам, у дну душе дам шлагворт, да осетите разлику.

– То није могао, никако није могао да понови с вама.

– Он вас је узео зато што је слаб, а не зато што сте га занели. Он није умео да савлада касарну, није могао гладан, он је дошао у вашу јазбину да би се најео. Са мношћом је волео, с вама се заситио. Пустите Дучића на миру. То нас удаљава од онога због чега смо овде.

– Ви ништа не схватате – јекну Врануша. Устаде, решена да крене.

(Одломак из романа)

Живко Аврамовић

МИНИЈАТУРЕ

(поетски записи)

Новки

1.

Суџра славим.
Боже,
хоћеш бар њи
да ми будеш јоси?

2.

свакога дана
посећујем
град мртвих
не бих ли те
насмејану угледао
а видим
твоја сенка
крај мене корача
и не пушта ме
да је упесмим
и да те песма
поново оживи

3.

твоја кућа
цвећем окићена
на тамњан мирише
на босиљак на беле раде
на лепу кату на кукурек
на зрно пшенице
и клип кукуруза
на огњиште
ватром ожежено
мирише
на ливадско цвеће
на снове недосањане

на лепоту твоју
која се у мојим очима
угнезди

4.

колико ли је хладна
мајчица-земљица
која болове твоје прогута
и патњу потамани

оста само смех овенчани
у јасикама младим
у плаветнилу неба
у песмама мојим
на крилима свемоћне
птице-ругалице
на сузице моје сестрице

*воишанице немушџице
освеиши ми џиш
којим више не моју да ходам
да ноћи џреишварам у дан*

*ужелео сам се љубави џвоје
јер ме још само она соколи
џред Бојом и људима знаним*

5.

матијина вера павладољска
сада је у дослуху са тобом
са тајнама твојим са болом
у грудима ранама у души
са песмама теби у посвети
са васионом и књигама прочитаних
са сликама твог и њеног детињства
са зрном наде година
које се у светлост скрише
и магичним звуком звона
божјег храма на врачару
и светим олтаром цркве
у шарбановцу

6.

бокориш на
шарбановачком гробљу
а из тела твог изможеног
ничу руже боје крви
и оне беле сунцем обасјане
које си ти љубављу својом
волела и гајила
да красе лепоту овога света
и људски век

7.

подсећаш ме највише
на зорицу сентић
јер ни она није признала
да је рак тихо изуједа
и да су ту болест
лекари измислили
немајући паметнија посла

8.

*руке твоје и даље милујем
и тебе љубим
и свакој јушри и вечери
оилакујем*

Сшамен Миловановић

КОД ИСЛЕДНИКА

- Дакле, ви сте *шај* Петар Петровић?
- Рецимо...
- Како то мислите; *рецимо*? *Јесте ли*, или *нисте* Петар Петровић?
- За Суд *јесам*, иако *нисам*, баш *шај*, именовани.
- *Нисте баш шај*? Зар ово није ваша лична карта?
- И *јесте* и *није*...
- Код вас је, изгледа све: *и јесте* и *није*. А колико видим на њој је ваша фотографија...
- У *шренушку* фотографисања; *га*, али *сада није то*...
- Не разумем...
- Господине судија, *то није шешко разумети*. По званичним документима, за Суд, *ша особа на слици* је Петар Петровић, али у *суштини то нисам ја*.
- Објасните ми, молим вас. Како је то могуће?
- Сува логика, Господине...
- Ма, немојте... Логика? Хм... Хајде, да чујем и ту вашу *лоџику*?
- По рођењу дете се *крсти*, заправо – *пришије* му се неко лично име, односно, региструје се *шим* именом?
- Свако *добиле лично* а *наследи породично*.
- И у свим документима се води под *шим* личним именом?
- Да, свакако...
- По мом мишљењу, то је мимо *лоџике*, а богами и мимо *праве*, Господине.
- Мислите? *Истина* и *лоџика* су основна начела сваког закона.
- Тако би требало да је, али се *стриктно* не *примењују*.
- Е?! На пример?
- Прво; како *име* може бити *лично*, ако га *долично* лице није само – *лично*, *својевољно* и *свесно* одабрало? Самим тим; *нелолично* је да то, *од неког другог* *наменишћу*, *истио* *име*, носи читавог живота...
- Интересантно, и признајем, логично размишљање... Седите!... Да, да... Само... само сте пренебрегли *чињеницу*; ако из неког разлога, некоме *лично* *име* не одговара, може, касније, и другим, *новим*, да га замени. Закон то омогућује...
- Грешка, а и *нелолично* је... Да занемаримо перипетије које ту *промену* изискују и прате. И то *ново* *име*, као и *фотографија*, односили би се само *једног шренушка* на *шу* – *шренушну*,

особу. Већ у следећем трену то не би била његова верна слика ни лично име јер та особа више није истиа личност...

— Е?! Није истиа личност?! Занимљиво занимљиво... И? Шта хоћете тиме да кажете?

— Да се свако, у сваком тренушку мења. Да нико никад није истии...

— Слажем се, али, то су тренушне промене, занемарљиво — минорне, неприметне ...

— За вас су занемарљиве, а за мене, у суштини, врло, врло битне.

— Свако има право на сопствено мишљење.

— Није у питању нечије мишљење, Господине. Битна је суштина и истина...

— Мислите; у вашем случају?

— Уопште, у сваком, па и у мом. У животу а поготово у праву не сме бити занемарљиво оно што је неоспорно — чињенице. А неоспорно је, Господине, да низ минулих тренушака неире-
сано дотиче из будућности доносећи у сваком трену промене, зар не? Слажете ли се да се не може неираћи низ прошлих и будућих тренушака јер би смо тако, у коначном негирали и прошло и будуће време. Негирали би смо и само постојање...

— Само ви причајте... пратим вас.

— Овде сам да мени — овом тренушном, судите?

— Да. Колико знам ви сте јуче починили кривично дело...

— Јуче? Да, али, тај ја од јуче, није овај ја који је сад пред вама. Овај, сада — тренушни ја, можда то не би ни учинио.

— Кајете се. То вам је олакшавајућа околност...

— Не. Не кајем се. Само тврдим да ја нисам то учинио.

— Негирате дело због којег сте приведени?

— Не могу да негирам чињеницу да сам ја приведен. Кажем само да ја овај нисам та особа којој треба судити...

— Ви сте Петар Петровић?

— По закону, на то име морам да се одазивам...

— И јуче сте били Петар Петровић.

— Управо, све време покушавам да докажем да тај јучерашњи ја, није садашњи ја — да је то учинио неко чије сам име само наследио...

— Двојниково? Близанчево?

— На неки начин, да... Нисмо истии, само смо истоимени ...

— Аха...Значи; само сте користили, и тренушно користите његово име?

— Као и свако. Иначе бих морао сваког новој тренутка за себе тренушној ново, тренушно име да смишљам, а то је апсурдно јер бих читавог живота само то радио — мењао га. И увек бих за шрен каснио са том променом ...

– Разумем, разумем... Ви покушавате да докажете, да *ви шренуџни* нисте тај *ви јучерашњи*?

– Да, управо *шо*! Видите; ако бих *ја од јуче* био исти као *ја овај, овакав, и данас*, онда сам *шај* и *шакав исти* – *нейромењен* морао бити и *прекјуче, и накјуче* и... А ако тако идемо *уназад*, из дана у дан, из месеца у месец, из године у годину, сићи ћемо до дана када је дотични Петар Петровић *исти овакав* рођен, а, признаћете, да се он *шакав – нейромењен*, није могао родити.

– О, па ви одосте предалеко!

– Само идем за *лоџиком* и *истином*. А по *лоџици*, може се и даље, Господине. Рецимо; до Адама и Еве...

– Може и до Великог праска! До нирване – ништавила можда...

– Слажем се. А ако кренемо *унапред* – у будућност; ако сам, *ја од јуче, и данас исти* особа, значи бићу *исти* и *сушра*, *прексутра*, *наксутра*... *уек исти* – опет *нейроменљив*, *заправо*, *вечан*. А то би било *нећирање промена и времена*, а, у коначном, и саме смрти...

– Хм... Да, да... Истина је да се *овакви* не рађамо, али и да *нисмо вечни*. Како то објашњавате?

– Просто – једноставно. Јер се у сваком тренутку *све мења*... Значи да је и *промена личности стална* и није занемарљива.

– Суд не негира ни *време* ни *промене*...

– И не може, јер су то *необориве чињенице*.

– Не рекосте зашто нисмо бесмртни?

– Зашто? Јер *све* и *свако* има своје *лично* – *само шренуџно* време. *Свакоме*, као и свему, у једном *шрену*, Господине, *будући* тренутак *закасни* – застане, и *прекине се* низ *његовој – шренуџној* времена...

– *Престану промене*? Што ће рећи; *јучерашњи дан* је минуо, *данашњи* је *шу* – у овом *шрену*, а у следећем и сутра га *можда* неће ни бити...

– Дивим се вашој *мудрости* и *лоџици*. И Ви знате; да *све* оно што *има крај*, ма колико *било дуго*, је *нажалост, крајко* ...

– Само је време бесконачно?

– То још није доказано. Знамо да су се неке *звезде ујасиле* пре ко зна колико милиона година, а ми их *сад шренуџно, у нашој* назовимо *реалности*, *још увек видимо*. Ми *заправо* видимо – живимо прошлост. Видећемо их и сутра, а *шо сушра* је за нас *будућности* која је у ствари, *реално* већ *минула*, разумете?

– Ја бих пре казао; видимо као живу, и живимо – као у стварности давну *нечију прошлост*.

– И своју, и своју...

– По вама, колико сам *разумео*, можда смо ми, ви и ја, *мршви*, само то још не знамо.

– Могуће је, могуће... Знаће то они из *будуће прошлости*. Све велико *садржано је*, *одсликава се* у малом, господине судија...

– И време, *наше време*?

– Да. Јер је време платно с основом чија се *пошка* ткала, и *нейресхано се шка*, *свеукујним* нитима – *нашим личним* временима. Кад оно нестане – престане и наше време...

– За нас... Али док се *наше* временске нити кидају, друге, *новорођене* се у потку слажу.

– Драго ми је, Господине, да смо у *шо*ме сагласни. А као што видите ја сам *још* *увек жив*, самим тим сам сваког следећег *шрена друјачији* – *друји*... *друја личности* – *друја особа*, нова, видите; *нисам ја* тај коме треба да судите...

– Шта ви, заправо, хоћете? Да докажете да кривичног дела није ни било...

– Не тврдим... *Мојуће је*... Само кажем: да ја *данашњи*, *нисам*, нити могу бити, ја *шај од јуче*. А то значи да ја *данашњи* *нисам мојао*, *нији сам јуче био шамо*, то јест да нисам могао да учиним дело које мени *сад* приписујете. Као што тај *јучерашњи* Петар Петровић *данас* није *овде*. Ви господине, *данас* судите мени *данашњем* – *невиној особи*, за дело које је, *неки јучерашњи* Петар Петровић *починио* а које ће *будући* – *још неосшварени*, *сад нејосшојећи* Петар Петровић морати, ни крив ни дужан, да плати

– Па, то наша полиција хапси и невине људе?

– То сте ви рекли, ви то треба боље да знате.

– Добру сте одбрану смислили. Играте на карту *удвојене личности*.

– Ма, не! Сачувај ме Боже! Зашто бих се правио психопатом кад то нисам. Користим само *лоџику* и *чињенице*. Зар *јраво* и *закони* нису у служби *јравде* и *истиине*?

– Неоспорно. Радознао сам да чујем; *да сше* ви судија, како и коме би сте ви судили?

– Оног Петра Петровића *од јуче*, прогласио бих, као оне угасле звезде, *данас нејосшојећим* – *нештали*м. Што је *необорива истиина*. Јер; сложили смо се да је *свако*, у сваком минулом *шренушку*, за *садашњи* – *овај шренушак*, *друји* и *друјачији*. Онај из минулој је минуо, заправо, већ *јреминуо*. Значи; *непостојећи* – *мршав*. А умрлом се не може судити...

– Слаба вам је логика, господине Петровићу. Ако би следили вашу, идући *уназад*, онда би *јучерашњи* ви, Петар Петровић и за *јрекјуче*, и *накјуче*...увек био *другачији*, да се, у коначном, *данашњи* ви, *нисше* ни *родили*, што, очигледно, није тачно. Суду је ближе *истиини* оно друго ваше размишљање – претпоставка; ако је неко *данашњи* исти као *јучерашњи*, да ће би-

ти *исти* и *сушра* и *прекосушра*... По вашој логици, значи – *нейроменљив*. Али сте превидели чињеницу; да би, у том случају, *исти* јучерашње кривично дело и *данас* и *сушра* чинио. А задатак Суда је да то управо онемогући...

– Те две, наоко *логичне*, али *ајсурдне* чињенице, користио сам да бих доказао да *ја шренуш*ни не могу одговарати за дело неког *јучерашње* *ја*.

– *Истина* је да *свако*, од *свако* *сво* *садашње* *шрена* ка *следећем* *измиче*, и у *ново* *шренуш*но *ја*, се мења – покушавајући да побегне од смрти као и ви од казне. *Свако* се нада да се његови *прошли* и *шренуш*ни *шренуш*ак никада неће *суст*ићи и поклопити. А то је *негација* сваке *коначности* – *негација* *краја* свега што постоји. Знате и сами да сваки *почет*ак има и *свој крај*....

– Али важи и обрнуто...

– Свакако. Е, а како су *вас*, *јуче* ухватили и привели, то доказује да *вас* је *равномерни* и *уједначени* ритам времена, *вас* *прош*ло *и* *вас* *шренуш*но *у* једном трену *суст*ићао, преклопио – *сјединио* оба Петра Петровића у *једино* *те* *вас* је *оно* – *време*, привело Суду, да би *вас* судија, заслуженом казном казнио.

– Господине судија, зар нисам *доказао* да сам *само* *именом* *јучерашњи* Петар Петровић?

– Ако бих се са вама сложио то би значило да сте *починили* *још једно* кривично дело! *Коришћење* *шуће* *имена* кажњиво је по закону.

– Али, *њега* сам, то име, од *мину*ло *– јучерашње* Петра Петровића, *наслед*ио!...

– И то *вас* не ослобађа. *Прихватајући* *наслед*ство, по закону, добили сте *право* да *наслеђено* *корист*иће, али и да *преузмеће* *обавезе* и *дугове* онога кога сте *наслед*или, господине Петровићу...

– Одрећи ћу га се, променићу и име...

– И то *вам* не помаже. Има нешто што је у *сваком* *шренуш*ку *само* *ваше лично* – *нейроменљиво*, оно што *нико*, *ни* *време*, не може да промени. Заборавили сте, господине, *ДНК* и *ош*иске *ирс*ију. Уосталом; не разумем зашто се ви буните кад ће ту казну платити онај, по вама *још* *непостојећи* – *будући* Петар Петровић. Дакле; записничару, пишите: *Дана* *тог* и *тог*, *године* *те* и *те*, *приведен* је Суду *господин* Петар Петровић, осумњичен да је *починио* кривично дело кажњиво по *Кривичном* закону, члан...

Ненад Ђорилић

ПРИЧА У А МОЛУ

Више не слушам музику. Откако сам остао сам престао сам с тим. Неко би рекао да сам у жалости, да сам подлегао самоћи, да ме сколила депресија. Нешто од тога је вероватно тачно. Да сам сам – јесам, од људи најчешће виђам себе у огледалу, од звукова најчешће чујем фијук ветра кроз крошњу оближњег дрвећа. Да ли сам депресиван, не знам ни сам. Уосталом, то је озбиљна дијагноза коју постављају стручњаци, а ја се са својим лекарима не сретох годинама. Остало је оно треће, да сам у жалости. Ипак, ни у то нисам сигуран. Како да будем, кад не знам ни да ли сам је икада волео. Додуше, ево већ је шест месеци како је нема, а она навика да ми је пред очима сваки дан још није нестала. Устанем, умијем се и уђем у кухињу, нема је поред шпорета, а ја је видим, као да је ту. Не верујем да је то љубав, већ проста навика усађена у око, која је толико дуго била присутна да јој треба доста времена да ишчили. Седнем за сто, а онда схватим да на њему већ неко време нема ништа док ја не устанем и отворим фрижидер. Наравно, све ће то једном проћи, и ова самоћа којој сам поново подарен овладаће мноме, као што и све друго чему бивамо дуго изложени на крају постане део нас и неосетно учини да ускладимо своје поступке са новим околностима. Вероватно ћу се поново осећати као некада када су ме, усуканог и гладног, родитељи остављали у кући до касно у ноћ, да сачекујем њихов повратак из неке од задимљених и запуштених кафана у којима је он свирао хармонику, а она певала пијаним тежацима. У почетку ми је било тешко, а потом сам се навикао и та ме самоћа одвојила од других и учинила својим. Касније сам схватио – она ме је, на неки начин, и подигла, јер да ми родитељи нису доносили остатке хране и понеки сок из кафане, можда не бих ни преживео. Земље нисмо имали, само ту малу избу са тремом, а ту се храна није могла чувати.

Захваљујући самоћи научио сам и да свирам. Отац је у једном сандуку у остави држао неку малу хармонику (на којој је вероватно и он научио да свира), коју сам ја једне вечери сасвим случајно открио, тражећи неку сакривену теглу цема од шљива. Сећам се, зелена клавирна хармони-

чица са белим бас дугмићима који су радили на прескок. Развлачио сам је из вечери у вече, правећи испрва неке чудне звуке који временом почеше добијати одређени смисао. Нико ме нисам ништа говорио, пред зору бих хармонику уредно вратио у сандук, да родитељи не посумњају. Отац је више пута рекао да је боље да уместо волова вучем рало по селима него да узимам хармонику у руке, тако да сам морао да ћутим. Ипак, једне вечери када су се вратили раније него обично побегли, јер се газда кафане потукао са неким гостима, затече ме отац са хармоником. Добро се сећам његових речи, изговорених са муком и разочарањем: „Значи, сине, и ти хоћеш да по теби пишају пијанци.“

Погледао сам га уплашено, а суза која ми је, тако уплашеном пала на кажипрст леве руке, и дан-данас ме помало пече.

Од тога дана, кад год је имао слободног времена, отац је седео крај мене и подучавао ме свирању.

Већ негде пред крај петог разреда, сви су говорили да сам сустигао оца. А, у ствари, хтели су да буду увиђавни. Његови су прсти, услед болести, већ почели да се криве и окоштавају, а моји су младалачки летели по диркама. Звали су ме по околним селима „онај мали Обренов“ и богато награђивали кад им на весељима погодим жицу.

Сећам се, беше средина априла, десетак дана након што је мајка побегла са неким камионџијом, ваљда јој је био први муж, уђе Обрен у моју собу и седе на кревет поред мене.

Слушај, сине, *што сам замислио*. А глас му дрхти, што од болести, што од неизвесности за коју се определио. *Имам једну жељу, што да ми је испуниш*.

Поглед му паде на моје испружене прсте које сам држао преко колена.

Хоћу, сине, да те пошаљем у музичку школу. Није за тебе да се давиш у диму на њиховим весељима и у оронутим кафанчи-нама. Твоји су прсти за нешто више, сине, да свираш и будеш једини човек. Ја то никад нисам ни знао ни могао, али ти си нешто дужио.

Како ћемо, *шта*, од чега?, упитих са пуно реалности у гласу.

Не брини *што ништа*, одговори он и погледом ме помази, рукама то никад није чинио. *Има у овим плећима још снаге да носе ону моју душетину.*

Тек много година касније сазнао сам да је за нову Далапу, са којом сам отишао у град, позајмио паре од једног зеленаша, коме је, напослетку, вратио најмање дупло. И свирао је по селима, на свадбама, игранкама, поселима, и где су га звали и где нису. Дао је себе за мене, то сам схватио тек много касније, када сам, оног дана кад сам, са дипломом музичке академије, отишао на сеоско гробље да му однесем букет ружа и одсвирам, тихо и достојанствено, како само место налаже, његову омиљену *Сћани, сћани, Ибар водо*.

Никада у животу нисам пустио сузу.

Последњих годину дана школовања, кад Обрена више није било, свирао сам неколико пута на неким прославама, да допуним стипендију коју сам на завршној години добијао. Ту сам и упознао неке музичаре који су свирали на телевизији и они ме позваше да дођем на Телевизију Београд, на аудицију. Одох ја, одсвирах шта су тражили из комисије и постадох члан Народног оркестра. Увек у лепом оделу, насмејан, очешљан, скоро никад у диму... испуни се очева жеља – моји прсти ме учинише господином.

И од тада сам, морам признати, увек лепо живео. Пристојна зарада, понекад нека тезга, све како треба, и на време. Пропутовах светом, нагледах се свакакве лепоте.

Ипак, као неки усуд, кроз цео живот ме, кад спустим хармонику, пратило исто – самоћа. Кажем усуд, народ то тако доживљава, мада сам се навикао и навукао на то још од малих ногу. Тачније, за боље нисам ни знао. Може бити да сам, под тим околностима, постао тежак човек, не знам ни сам...

Њу упознах пре десет година, дошла да сними неке напеве за рекламе. И ја се ту нађем некако. И дочеках Обрену судбину, ожених се певачицом.

Била је добра, не могу рећи ништа лоше о њој, радила је посао и није се качила за друге мушкарце. Кад је била код куће, све беше на време, све на месту, све на трептај ока.

Децу ми није могла дати. Имала је, причала ми је, некад давно, као јако млада, неке женске проблеме, и од тад је остала нероткиња. И клонила се мушкараца дуго, а тешко је то било у њеном послу. Све док није набасала на мене.

Понекад сам се, гледајући је, присећао своје мајке, коју од оног априлског дана никада поново нисам угледао. Али, осим посла, никакву другу сличност нисам могао да уочим.

Пре годину дана, опет ја упала у проблеме са здрављем. И брзо, за неколико месеци, стање се толико погоршало да нам је обома било јасно. Чинио сам што сам могао, као прavi муж, потезао неке везе међу лекарима. Али... неиздрж је неиздрж. И ено је, сад је ту на брду, под крошњом једне јасике. Одем јој понекад, па запалим свећу и оцу, а и мајци, која је, засигурно, и она у њиховом свету – негде, на некој падини, гледа у даљину и тражи свога сина кога је једном давно, бог да јој душу прости, оставила.

У пензији сам већ неко време. Хармонику сам оставио на тавану, у једно дрвено сандуче. Лепо сам је пребрисао и упаковао, заслужила је.

Сад понекад слушам фијук ветра и шкрипу кочница у даљини. Птице, којих је некад било пуно око куће, отишле су. Да ли су пронашле неко боље место, или су отишле како не би реметиле моју тишину, тек, нема их више.

А ја ? Шта је са мном? Да ли сам подлегао самоћи, да ли сам у жалости, да ли ме уопште има ?

Док звук самоће звижди око мог већ добрано усахлог тела, ћутим и чекам одговоре.

А они полако пристижу, језде попут лахора, и ускоро ће бити овде. Сачекаће ме.

Где? Како где! Па, ту горе на брду, испод старе јасике.

САВРЕМЕНА СЛОВЕНАЧКА ПОЕЗИЈА

Боруш Кардељ

Из срца стола расте чаша
као црн додир,
отворен и затворен.
Мало је цвет,
мало зверка;
плашиш се када га отргнеш.
Чашу поломиш и откинеш јој ивице,
забијеш је у тело
и кажеш:
Црвено,
(због цвета црвено
због камена тврдо)
волим ње.
Велики црни сто.
Из његове ране расте
чаша цвет,
цвет цветова
и свет светова.
Танка струна гитаре
пререзала је ноћ
међ брегом и брегом.
Танка струна
туге над долином.

Кротим те,
још кротим.
А знам
да ћеш ми полудети
у руци.

Крв је попила пољубац
и пустила само трагове сећања.
Само једна кап
је остала на уснама.
О пријатељице моја,
ножеви почивају.

Око се скрilo међ грмљем трепавица.
Мржњу је покрила
нежна песма птица
ујутру.
О пријатељице моја,
ножеви почивају.

Срећа је хтела направити
корак међ нама.
Вештачко камење сумње
направило је степенице за спотицање.

О пријатељице моја,
ножеви почивају.
Њихова буђења
су твоја.

Сребрне струне разапете
међ црним чељустима.
Закиба дође и свира
на сребрним струнама.
Међ бреговима свирка
се одбија од камена до камена
и пада на мој длан.
Закиба тражи моје срце
и налази га на рубовима
мојих усана.
Моје је срце пало на
сребрни тањир
и упија Закибину песму.
Тражи се међ стаблима

и сребрне паучине звоне
уплетене у наше власи.
Црни брегови се збијају
над нашим главама.
Сребро је умрло.
Не налази се
међ урнама с пепелом.

Борут Кардељ (1941–1971), син Едварда Кардеља, извршио је самоубиство и укључио се у велику групу словеначких уклетих песника. Стихови: *Нишћавило / је довољно велико за све и: Твоје шијело мора постати / храна за твоје ладне зоре* обележили су његово песничко дело. Збирке: *Лачне зарје* (1973), *Младе зоре* (1980), *Лачне зарје. Велик шмен вал* (2006).

Зоран Павеи,

КИША

(људи су опседнути рођењем деце) (ти капљу као кишне капи на свет)
(лежим испружен и размишљам) (о издубљеним очним дупљама
у лобањи)
(о празним жудњама) (терају се у бесконачне равнице)
(прободена срца) (тужне олупине ћутања)
(такви заноси) (таква заинађена придошлица)
(то је туђе име) (нешто као ја)
(можда је омиљено) (то не знам рећи)
(уморан заспим и сањам кишне капи)
(све су налик на моје лице) (како пријатно напољу роси)

НАПАСТ

(опонашам галеба) (летим) (испуштам вриштеће гласове)
(ловим рибе у мору) (затим о томе пишем)
(пишем већ дуго) (најпре о морској птици)
(бацим поглед кроз прозор)

(угледам на небу стварног галеба)
 (досадно) (помислим)
 (као да неко споља жели продрети у мој свет)
 (узнем у руку пушку) (устрелим)
 (галеб пада мртав на земљу)
 (на мој отирач) (овај је крвав)
 (обришем га крпом)
 (шта је моја повластица)
 (писање) (галеб) (пушка) (отирач)
 (не знам)

ГРЕШКА

(мрак) (у међувремену светлост) (понављање)
 (соба) (часовник) (столица) (свучена одећа)
 (твоје тело) (и моје) (легенда о Адаму и Еви)
 (свет се полако помера) (брат је морао убити брата)
 (чуда висе међ успоменама) (међу ногама)
 (коначно знам ко сам)
 (летим по зраку)
 (између анђела и ђавола)
 (разликујући себе и оно што на зиду је написано)
 (на зиду пише претвори се у самога себе)
 (грешка) (можда)

САДА ТЕ ВИДИМ

(ту и тамо спопадне ме мисао
 да нешто видим)
 (ту и тамо спопадне ме мисао
 да нешто чујем)
 (ту и тамо ноћу пада киша)
 (понекад не)
 (сам сам)
 (једини мушкарац што тихо траје
 сасвим стрпљив)
 (далеко у нагој другости)
 (замишљен) (у средишту догађаја)
 (на плочнику) (управо је неко
 бацио цигарету)
 (ћушовање је смисао улице)

(на сваком кораку
дисциплиновано срећем самога себе)
(с њим сам увек даље од тебе)
(сада те видим)
(на месту на којем си била)
(опраштао сам се од радње с прстењем)
(носила си их у наручју)

Зоран Певец (1955), словеначки песник, критичар, есејист и уредник. Песничке збирке: *Orbis pictus* (1986), *Белешке заборављених* (1996), *Под силиконским небом* (2000), *Мушкарца у соби* (2004), *У некој шачки* (2006), *Хасидски певач* (2011), *Педесет изабраних песама* (2014), *То није Мишел Фуко* (2015).

Аленка Јенштерле Долежал

НА ОБАЛИ РЕКЕ, ПАСТИШ И ПАЛИМПСЕСТ

На обали реке стојим пред телевизијским екраном
И колебам се међу утисцима неправде и разочарења
Веслачи се утапају пред окукама
Харон се ближи у чамцу са нагомиланим трупима

На обали реке дижу се измаглице заборав
На обали реке коју осећања заливају
На обали Аркадије
И подземља
На обали тамне подсвести пробам савладати поспаност
На јужној обали реке Лин и на северној обали реке Јанг
На обали реке коју не желим именовати
На обали реке која тече из непознатог удубљења у непознату долину
Из ватре у ветар
Пред светлошћу тама

Све је само симбол
Знак нечег вишег
Тога да ме омамљују сентименталне слике
На обали реке

И плашим се да се не врате и почну да ме преслишавају и пропитују
и пожеле да ме прозову
Белом светлошћу осветле и спрже очи звончића

Ништа се не скрије на обали: ни тело ни перверзне мисли и осећања
посесивности и робовања
На обали реке плашим се отворене унутрашњости дробова
Тамног места
Бојим се унутрашњег монолога
На обали реке усамљена

Остали су се оправдали или су избледели у јутарњим измаглицама

На обали реке нека ми жена с дететом маше из даљине
И вришти као да живот нестаје
Али нисам то ја?

ГАВРАН И ТАЈНЕ ПЕРЦЕПЦИЈЕ

Омаж Данешу Зајцу

Путовати на други крај света да би се гавран срео
Блиставо чудовиште из црне таме
Рођено у самоћи
Огромно

Гавран којег чекаш
Кога призива судбоносна спирала твог крика
Шта то значи када се спушташ кривинама мог искуства

Путовати на други крај света да би срео гаврана
Који само дирљиво закрешти и заувек одлети далеко
Памћење његова тела пара кожу залазећег хоризонта
Као да ће бити створен заувек и изван случајности

Прелетети пола света само да сретнеш гаврана
Гаврана кога судбински оглашаваш и дух који се у теби скрива
Чије поруке из дубина најављујеш
Гавранов тврди камен ништи

САДАШЊОСТ ТЕЛА – ПРИСОЈНА И ОСОЈНА СТРАНА

Где би требало да одем писати
У животу се шетати
Стара деца одлазе
И ретко се враћају
Нова не долазе

МОРСКЕ ЕТИДЕ

Трула тела прљавих галебова
Падају пред обличје мора
И распадају се

Из тишине задува ветар
Из даљине ближи се чун
Хоризонт се смрачи у несигурност
Тешка реторика галебова заведе у неодређеност

На обалама тела
На обалама маслина
На обалама хоризонта
Стварност је ишчезла окружена боровима

Аленка Јенстерле Долежал (1959) је песникиња, прозни писац, есејист и научни радник. Предаје словеначку књижевност на универзитету у Прагу. Објавила је пет збирки песама: *Јудитин мост* (1990), *Месџа почетка* (1994), *Прелудиј* (1996), *Забелешке за С. Г.* (2006) и *Песме у снеју* (2012).

Иван Добник

Лице шуме,
лице зелене
куће.
Светлост твојих усана

у сенци пространих јела,
сад, последњих дана
априла.

Откопавање
сунчевог месеца,
бескрајног жутог
хлеба.

Време, облак, мисао.
Протегни тело, укради свемир.
Узнемири тело, разиграј писмо.

Јутро ју је однело.
Само смо видели још њене ципеле,
три лептира и шуштање магнолије,
Отресала је кишне капи. Да ли је сада
сама? Ноћу пише љубавне
смс поруке, шета се с клошарима
и разговара са мачкама са сметлишта.
Спасите их, спасите их!

Почива ли већ звездин зрак?
Поносно гре, с раном спава,
видимо то сви, а не можемо
ништа учинити.

Иван Добник (1960), словеначки песник, уредник, преводац, есејист и критичар. Уредник часописа *Поеџикон* и оснивач Књижевног друштва *Хиша ђоезије*. Песничке збирке: *Ослобађање* (1980), *Калиграфија лире* (1999), *Затвориш очи* (2003), *Райсодија у хладној зими* (2005), *Зайиси с листића* (2006), *Светионик* (2008), *Бела ђесма* (2009), *Пре ђочетика* (2010), *Друџа обала* (2011), *Болска* (2015) и *Маџичне ђесничке изреке* (2017). Живи у Шматевжу и Љубљани.

Маја Вигмар

ЖИВОТИЊА

У међувремену
моја је животиња
прегризла пловак
на којем си био,
забила ти је нокте
који су полако клизили
с обале и села ти
на прса под водом.
Кад сам се вратила,
већ је било
прекасно.

Сада
се умиљава.
Нежан јој је глас
и поуздан
загрљај.
Зове ме у постељу
с балдахинима
на црном западу.
Када ме сви напусте,
обећава – биће моја
заувек.

СЕНИЦА

Сеница очерупаног
крила и ишчупаног
репа чека те
на вратима.

Од ње мало
плавог паперја
и мало крви.

У њој се

помера срце.

Горе око.

Увек исти покрет
очних капака грли
престрашене обрве.
Отворена и затворена смрт,
отворена и затворена

смрт. Сеница те чека
да је утопиш
у тоалету.

СЕЋАЊЕ

У чоколади не осећам укус
више чоколаде,
већ сећање
на пажљиво одмерене
делиће и на мирис
што је приспео из креденца
када су узимали
боље чаше.
И у првим трешњама
не тражим то лето,
само тај утисак
округле глаткоће
вребам, недужни
укус без укуса
што се крати и крати.
И сладолед је
за мене проћердан
заувек.

Твоја љубав
бежи ми из сасвим
супротног узрока.
Не сећам
је се.

КАКО САМ СЕ ЗАЉУБИЛА

Не смем преблизу,
тако сам тешка,
рекла сам.
Не желим
гледати ту тежину
како пада
с висине на тло.

Није чудно
што си уморна,
рекао је,
јер никада
не затвориш очи.
Наслони се,
рекао је,
наслони се
само на трен.

Тако ћу пасти,
рекла сам.

Ах, још никада се ниси
наслонила и не знаш
шта ће се збити,
насмејао се.

Али ти, ти знаш,
питала сам,
хоћеш ли ми
сломити срце?

Ништа не знам,
рекао је,
и ја имам срце.

Маја Видмар (1961). Песничке збирке: *Удаљености шела* (1984), *Начин везивања* (1988), *Усмерење* (1989), *У подножју* (1998), *Присушности* (2005), *Собе* (2008).

Есад Бабачић

СВАКО ДЕТЕ ЈЕ ЛЕПО КАДА СЕ РОДИ

Најпре желиш напољу бројати звезде.
Сенка је спора, не лови
ти мисли.

Кад трчати знаш, никада се не предаш,
кад трчати знаш, извршиш самоубиство.

Ако би живео још, дуго би се смејао.
Леп си само када се родиш.

Не гледај кроз прозор.
Можда ти живот управо тада мине
и скочиш доле.

Свако дете је лепо када се роди.

МРАК

Тако,
увече,
обујеш чизме
и завежеш жилете
око срца,
намажеш се знојем
да би отерао лабуда
и чујеш крила
што те не пуштају да спаваш.
Скријеш се у презир
као да изгубио си све.
Знаш да није тако,
зрачиш неко црно злато.

ВОЈНИКУ ТИШИНЕ

Добро знаш шта те убија.
Затим идеш тамо

и то радиш.
Увече се враћаш
у своју замрачену собу
и гледаш уназад:
грешке, златне грешке.

ВОДА

Отишла си,
мекша од мог милосрђа.
Махао сам ти и знао сам
да те не могу вратити.
Мекан сам, све више.
Где односиш моје милосрђе?

Есад Бабачић (1965), најпре певач и писац текстова за панк групу *Via Ofenziva*, песник. Збирке: *Lying poet* (забрањена), *Кавала* (1986), *Малом боксеру* (1988), *Анђео окрзнутих крила* (1989), *Вешар у венама* (1994), *Black Jack* (1994), *Кишови се не надувају* (2000), *Диван* (2006), *Свако дете је лепо када се роди* (2011), *Слонови плачу поштом* (2012), *Доласци, одласци* (2013), *Кишула* (2015).

Избор и превод
Душан Стојковић

ТУМАЧЕЊА

Живораг Недељковић

ПОЕЗИЈА, КАО ЈЕМАЦ

(Димитрије Јовановић: У ДАЉИНЕ ЗАГЛЕДАН, Културни центар „Рибница“, Краљево 2017)

У узорно организованој књизи *У даљине загледан* чији текстови имају прозну структуру, а доживљавамо их и усвајамо као поезију, Димитрије Јовановић сабира своја искуства, маркантно оцртавајући и осветљавајући животни пут. У прошлом тексту књиге, песник убедљиво говори о тами непостојања, као и о постојању које је истински могуће само ако постоји и душа. Књигу затвара епилошки текст, и насловљен речју Епилог, у коме је реч о физичком нестајању, али и о нади да заборав после нестанка неће бити.

А између пролошке и епилошке песме, између таме из које рођењем излазимо и оне која нас на крају животног пута обухвата и прима, стао је сав живот, лирски опис. Текстови у књизи груписани су с намером да представе животне циклусе и мене, повлашћујући поједине временске исечке или пак топониме који су у времену били важнији од неких других. Уводни циклус књиге има назив *Пуш*, следи ода Морави и води у изванредном циклусу *Морава*, затим циклус *Јасна слика у сећању*, за њим *Вештар сећања*, потом до завршног циклуса *Са оне стране месечине* циклуси *Лейоша снова* и *Из даљина* успостављају логичну везу између тајни трајања и тајни таме непостојања. Наслови циклуса су речити, њима

песник истиче оно што му је на животном путу било најважније, незаменљиво, што је било и јесте смисао.

Теме и мотиви Димитрија Јовановића, не само у овој књизи, имају *родно место* у његовом завичају. И кад говори, примерице, о разноликим филозофским проблемима, Димитрије Јовановић то чини из ситуираности и визуре бића везаног за родну груду, за место рођења, са пуном свешћу о сопственој укорееености у стварним и митским објавама апострофираног топоса Мораве, који захвата много обимнији простор духа него што река и оно што се по природи ствари уз њу подразумева физичким постојањем одређују. Додајући своје доживљаје, допуњавајући стварно и митско, повлашћујући Мораву у низу текстова, песник своју реку означава као симбол одрастања и формирања бића, али и као симбол укупног национа и његовог одржања. Доживљава је као уточиште пред хировима и ломовима историје у којима није било лако претрајати. Као што је било изазовно ронити у вировима Мораве, тражити доказе о својим моћима испод воденичког точка, рецимо у песниковом родном селу где је у једном исечку времена био расут сав свет, сва есенцијалност и сржна навршеност у свевременим хераклитовским трагањима за променама.

На примеру топоса Мораве могуће је понешто проговорити о непрестаној, непорецивој Јовановићевој потрази за сржним честицама трајања, за елементарношћу у било ком сегменту тематско-мотивских интересовања. Тежња за сазнавањем есенцијалног и потреба за његовим преосмишљавањем према узусима сопственог бића, поетичко је и животно *вјерују* Димитрија Јовановића. Цена такве посвећености је увек и извесна врста неприлагођености, неучествовање у видљивом животу. Цена је несмиреност, неприхватање устаљеног поретка. Чини се да је круцијални напор поезије Димитрија Јовановића сав у сведочењу да вреди истрајавати на путу откривања тајни, најпре сопствених, и њиховом лирском обелодањивању и онда кад је јасно да се самог света мало тиче или га уопште не дотиче оно што је откривено о њему, у тегобном процесу сазнавања властитог бића. Парадоксално, добро знано, што је више сазнања о сопственом бићу, шири се простор неоткривеног, рукавци неистраженог сежу све даље, чинећи по правилу крхку и неотпорну природу самог истраживача још крхкијом, још неотпорнијом. Несмирено истражујући сваковрсне меандре свог бића, Ди-

митрије Јовановић показује да је његова поезија својеврсни инвентар досегнутог, излог у коме је под благим светлом осветљено оно што је нађено, а што у својој бити, предочено овладаним језиком, дочарава и оно што је пропуштено и можда заувек изгубљено у вировима и меандрима језика, нестало у нејасним *сликама сећања*. Отуда и благо меланхолични тон ове поезије, иако се њен творац учио и био учен на нареченом путу сазнавања да за изгубљеним не вреди жалити. Кључна одлика Јовановићеве поезије управо и јесте способност да се искаже стално стање духа на лелујавој линији између оног што јесте, што бива делом присвојено, и оног што је могло бити, а није се остварило, најпре због поимања и унутрашњег устројства лирског субјекта. Нема, дакле, жаљења и горчине. Остаје само трагање, откривање, самеравање према свету, напор да се укаже на могућности и нужност да он буде другачији, грађен према давно успостављеним мерама људског.

Прилика је да се укаже, са освртом на тематску разумећност текстова у овој књизи, на изворе и начине сазнавања. Траг о њима оставља сам песник, у текстовима у којима директно или посредно реферише на лектуру, или се сећа бројних сабеседника, било да је реч о песницима или о анонимним људима из непосредног окружења. У бројним сегментима књиге расути су својеврсни дијалози са филозофским наслеђем и његовим творцима чије је дело у доброј мери одредило развој укупног мишљења, следствено и цивилизацијске токове. У овим скривеним или мање скривеним обраћањима савременицима и лектири, до изражаја долази како укупно искуство Димитрија Јовановића у часу својеврсног свођења рачуна, *поодвлачења црпи*е, тако и јасна ауторска свест о расутом животном терету којим је искуство пресудно детерминисано, бивајући сама срж; јасна и нужна свест о интеракцији између лекторских избора и властите лирске зачућености и мисаоне истрајности над феноменима ненаклоњене стварности. Уз ова, плене и деликатна промишљања физичког нестајања, у распону од широко захваћених онтолошких равни до есхатолошке запитаности. Изнад *поодвучене црпи*е остаје одиста богат животни збир; песник је умео и уме да се чуди, да сања одавно одсањано, да твори лепоту, преводиву у језик, да у ситницама крај којих би ко други равнодушно минуо проналази сплетове тајни и питања, да их у несмирениости одгонета и продубљује у језику оно што је тек

назначено и наговештено. Умео је и уме, јер траје у истинској симбиози са својом поезијом, не одустајући никада од својих умећа. Реч је о складу, о величању и слављењу живота у самој бити ове поезије, махом окренуте сећању.

Лирски субјект се по правилу сећа: детињства и његових девичанских објава, сабеседника и разговора који осветљавају или сенче њихова лица, раскошних декора природе и њених мена, сећа се, и кроз намах створене и заустављене менталне снимке јача могућност за контемплацију која је увек *сага*, у овом часу, али је песник добрано због сећања одмакнут од свега што би могло да га заведе и завара, и његов суд о прошлом учини мање поузданим. Прошло је време и донело поуздање у мере за сагледавање оног што је било, за истовремено стварање менталног простора који ће моћи да обухвати оно што долази, о чему ће једном можда бити могуће оставити траг у часу кад дође, истовремено са доласком. Онај ко уме да се сећа и да од поезије сећања учи, може се надати безболном поистовећењу са садашњим часом и може се осмелити да тај час вреднује, према канонима које је успоставио у непорецивој стрепњи и зебњи сећања. Поезија Димитрија Јовановића је ода сећању, али и хвалоспев пуноћи живљења у једновременостима од којих се пуноћа и састоји. Сећања нас опомињу да нам, уистину, ништа није заувек дато, изриком опомиње песник у изврсној песми *По њовраћку*; морамо се сећати, нарочито кад нам изгледа да је садашњи час једини и да смемо учинити све да буде само наш, кад поверујемо у варку да и јесте наш. У циклусима *Вешар сећања* и *Јасна слика у сећању*, језик активира сећање у стишаном, молском осећању света, а какво би и било, кад су текстови сабрани у овим циклусима заправо посвете и похвале прецима, пре свих баби и деди, без којих би сећања била другачија. Дубока укореееност и разбокореност Јовановићеве поезије чине да њен језик блесне у пуној раскоши, раскош језика чини да увиди и озарења ове поезије буду пријемчиви.

У изазовном простору између родног тла, укорееености у њему, и наслеђених или стечених предела духа креће се поезија Димитрија Јовановића, насељава га и богати откривајући и оне састојке који су највећма остали скрајнути или пак затомљени радом историјских сила и заборава на који је сводив савремени човек.

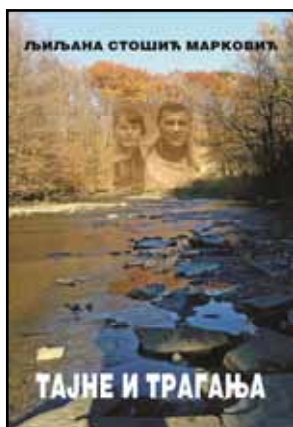
У последњем циклусу књиге, именованом *Са оне стране месечине*, акценат је управо на вредностима које су готово увек по страни, а сама су суштина трајања. Говор о природи и њеним упечатљивим детаљима, о безазленој саживљености са њима, обојен је најчистијим лирским нијансама и сетом због леденог даха пролазности. Говорећи и о Дисовој боји пролазности ствари, песник у тананим посветама оживљава сећање на драге особе.

Сликајући њихове портрете оперважене сетом и дубоком присношћу, истовремено даје аутопортрет, слику бића, зависну од сећања. А сећање неће нестати, заорава неће бити. Јемац су текстови сабрани у овој књизи.

Радомир Мићуновић

ТРАГАЊА ЗА ТАЈНАМА

(Љиљана Стошић Марковић: ТАЈНЕ И ТРАГАЊА, Паршенон, Београд 2016)

У сваком послу, па и књижевном, потребно је хтети, знати и веровати.

Такво тројство најчешће доноси успех. Свему томе, још својим првим књигама, Љиљана Стошић Марковић се приклонила и дошла до лепих признања, да би, сада, својом трећом књигом, прозном, начинила корак даље, јер за приповести је, зна се, потребно више времена, труда и стратешких спретности.

Ако се дубље загледамо у животне прилике и неприлике, ондашње и овдашње, открићемо да тајне и трагања, односно трагања за тајнама, у људском хабитусу и језгру збивања. То је, вероватно, навело и ауторку да свој први роман назове „Тајне и трагања“ и посвети потрагама за тајнама.

Лепа и даровита дама, пошто је непосредна (и подједнако) испитивала и доброно спознала виртуалност и стварност, применила је захтевна правила у реализовање списатељске улоге, као што је на сцени спремна да испоштује замисли сценаристе и режисера. У новом подухвату, пре него што прокоментаришемо и оценимо комплетан учинак, дугујемо јој признање за избор теме и фабуле.

Криза идентитета или трагање за генетиком полазна је тачка и линија водиља актуелног писанија. Сигуран сам да ће немали број читалаца и слушалаца, па можда и гледалаца, пронаћи нешто из личног случаја у дилемама и бригама јунакиња овде приказаних и подржаних, да не одустану од настојања да дођу до корених и битних одговора, како би се, као личности, самоспознали и боље доказали.

Пре свега би се, условно, актуелна објава могла назвати фамилијарним летописом, јер се углавном прате појединци

и генерације уже друштвене структуре, не губећи притом из вида ни остале сегменте, историјске и географске прилике.

Читајући судбине углавном јунакиња и тек понеког јунака романа, јављају нам се далеке и блискије асоцијације на примере из светске и српске књижевности, попут „Буденбровких“ Томаса Мана, „Хронике породичног гробља“ Исидоре Секулић, „Корена“ Добрице Ћосића, ипак, наша ауторка остаје довољно своја и самосвојна, мада јој не смета ни поменути узор. Боље и контекст него комплекс, зар не?

Још једна дигресија се намеће, више насловно него сушаствено, Хабјановићкин „Женски родослов“, с обзиром на то да код имењакиње сав терет и обавеза махом падају на представнице тзв. слабијег пола.

Показује се, међутим, да идиом динарског поднебља човек-жена итекако оправдава закључке да су жене стубови куће.

Без мушке заштите и подршке, оне израстају, силом прилика и властитим скривеним моћима, у праве дивовке!

Дама која у себи и око себе шири најлепша осећања, природно је да зачини срж своје прозе, без имало позе, круцијалним питањем – може ли љубави бити превише?

Низом сличности и случајности, приче се понављају и допуњују, градећи безмало апотезу женскињама. Одсуство мушких глава, свакако, подразумева празнину, али с друге стране наводи лепше да, зарад опстанка, надмаше себе.

Исповест једне од њих, у роману, о томе најбоље говори: Биле смо све једна другој као што је била чукунбаба Вида и прабаба Богданка, прабаба Богданка и баба Вида, баба Вида и Дуња и сада Дуња и ја, такође Вида.

Добро је што ова списатељка бави и наразијом, а не само поезијом. Утолико пре што се трагањем за оцем, описује туђа судбина веома убедљиво, а таквих случајева није мало. Сваки одељак почиње неким цитатом, што је својеврсна копча са домаћом и светском литературом, као што је овај рукопис у вези са често суровим животом.

Притом, важно је било смислити добар наслов, јер то је као атрактиван излог који мами да се уђе у продавницу илузија и жеља. Кад се већ определила за ретку и суштинску, истраживачку, материју.

Као што је француски краљ Луј XIV говорио: држава, то сам ја, прозна јунакиња, ова Вида, могла би мирне душе да

каже: фамилија, то сам ја, пошто у себи носи наслеђе својих ближих предака и преткиња.

А што је најчешће име Вида, ни то није случајно. Један од српских богова беше Вид, једна од највећих и најболнији слава у нас је Видовдан. Има и друге симболике попут: виђеност, видање, видовитост...

Уз осећање, мудрост и предосећање, савет и упутство, прокапљу и сузе жалоснице или радоснице, с обзиром да је живот препун искушења, од рођења до смрти. Није чудно што се у више наврата пише о болу и љубави.

Очигледно је традиција приповедања нашла у дотичној верну и убедљиву пратиљу. На моменте, иста проговара народски, што ће рећи вуковски, па његошевски, радовићевски, а понајвише својски и самосвојно.

Попут Његошевог „без муке се песма не испоја, ни роман се лако не написа“, толико, због честих цитата Рада Томова...

Две песничке збирке – „Сећање на заборав“ и „Цепови ноћи“ – претходиле су ауторкином роману – првенцу.

Толико се уметница унела у положај девојке којој мајка није рекла готово ништа о пореклу, да би се штиво могло назвати АУТОБИОГРАФИЈА О ДРУГИМА, како се звала и једна Михизова публикација.

Сама и (не)устаљена ситуација је, иначе, више и чешће животна него литерарна, па је стога пажње и поштовања вреднија обрада исте. Готово да нас радује одважност и спремност, па богме и спретност ауторке, без обзира што је безмало фатална конотација.

Изреке којима започињу (поједина) поглавља, стављају објаву у шири контекст и повезују са угледницима, домаћим и светским, који о човечијим особинама и судбинама изрекоше непорециве дефиниције.

Понуђени рукопис нуди неколико врлина. Прво је јака доживљеност, која се преноси и на читаоце. Књига није одвећ књишка, углавном је стварносна.

Радње и ликови одвијају се на неколико животних и временских планова, с тиме што садашњост нуди одговоре или бар наговештаје за многе прошле дилеме и заплете. Штавише, презент понекад перфектно тумачи збивања, однесе и неспоразуме из перфекта, а на многа питања ће тек будућност дати одговоре. Овог романа, који би се могао чи-

тати и као серија прича о неколико генерација, углавном повезаних заједничким, махом загонетним усудом.

Сем драматичности односа и процеса, што није чудно ако се зна да је списатељка уједно и глумица, па зна шта су пролог и епилог, како заплести и када, на који начин, расплести фабулу, зачудно је, афирмативно, коришћење предности матерњег језика и народског говора, утолико пре што се дуже већ избива из отачаства.

Познато је да завичај и детињство могу бити најимпресивнији јер, поред генетике, крију корене многих нарави, схватања и поступака. Зар је онда чудно што сегменти о малолетној игри на келемекданској тврђави и другим београдским парковима и квартовима, на пример, звуче најубедљивије, готово чаробно.

Добро је свакако што ће се књига штампати двојезично, како би се на планетарном говорном подручју, могло сазнати о специфичностима српског етноса, нашим духовним вредностима и темпераменту. На тај начин ће нас и други боље разумети, мада ни сами себе кадгод не разумемо баш најбоље.

Ауторкина спортска прошлост, опет, доприноси да се премосте све препреке до победе. Уосталом, свеколико бивствовање се, заправо, одвија од пупчане до циљне врпце. Од низа мотива, љубав је најјачи порив и осећај, тачније осећање. Њој се тежи и у њој се изналази снага да се одоли свим искушењима, да би се на крају, у срећним околностима, тријумфовало.

Живети у расејању, а не бити расејан, већ тотално сконцентрисан, и ангажован, равно је подвигу. А притом још, сачувати доста од изворног вокабулара, у емиграцији, допринело је успешно обављеном послу.

Пошто је, углавном, реч о породицама, призивамо својевремено (и свевремено!) мишљење Лава Толстоја, да све срећне породице личе једна на другу, а свака је несрећна на свој начин.

На лавовској дефиницији породица се не завршавају умице и недоумице, пошто свеколику књижевну материју прозе поткрепљују ауторкини бисери. Због бројних памћења вредних формулација.

Анђелко Анушић

ПУТЕВИ КА БОЖАНСКОМ

(Љиљана Лукић: У НЕБО ЗАГЛЕДАН, *Свети књије*, Београд 2017)

Након литераризације хронотопа средњовековне Босне (са топонимом града Зво/р/ника као фабуларном/фокалном тачком) успутно сенчећи и Дубровачку Републику, у своје четворокњижју о Јелени Златоносовић (супрузи великаша Вукмира) и доктору Николу Теодокису као сижејној окосници и заплету, Љиљана Лукић у роману „У небо загледан“ окњижевљује топос Монашке Републике. И ова пета књига идејно и тематски происходи из њене тетралогije, а чита се као самостална целина, мада ће прилежан читалац

пожелети да прочита и оно што јој је претходило.

Дубровачки медикус Николо Теодокис, стожерни лик и уједно наратор новог романа наше ауторке, већ се у претходном роману (*У шрајању за оцем*) на неки начин монашки исповедио пред читаоцем, наговешћујући свој коначни, прави постриг на Светој Гори Атоској, бежећи од властитих и световних прелести. Склањајући се од самог себе, од своје сенке, сенке *илошској* због неостварене љубави према Јелени Златоносовић, он ће се предати служењу Богу као утројиченом принципу саборне љубави.

У манастиру Кареја, *дверима* Свете Горе, по Промисли срешће његовог настојатеља, монаха Пахомија (родом недалеко од Грачанице) који ће будућег искушеника Николѧ, а потоњег монаха Теофилакта, провести рајским пределима Богородичиног врта. Обићи ће многе манастире, сазнати имена оснивача и ктитора, упознати настојатеље, видети чувене иконе и ретке реликвије, приступити у скривене библиотечке ризнице, огледнути раритетне списе, међу њима и медицинске у српском Хиландару (али и оне на латинском језику, које ће превести), дотаћи прстима чувене, древне

словенске знамени ћирилице које се вековима чувају у монашкој држави. Чуће и повесницу о подвижништву Јована Синаита а потоњег Светог Јована Златоустог. Као и повесницу о светој немањићкој лози, и њеној заветној, задужбинарској оставштини. Посетиће у Хиландару Савин скит, Савину болницу, лечити болесне монахе својим мелемима од лековитих трава, али ће примењивати и знања тадашње медицине. Прославиће Божић и Васкрс по православном обреду. Срешће иконописца монаха Максима за кога ће се испоставити да му је род по очевој линији. Укрстиће му се пут, по Промисли, са младићем Георгесом, сином капетана Зурдоса (који се спомиње у роману *У шрапању за оцем*). Умало ће страдати од Ахмета Турчина (лик из истог романа Лукићеве) који је подметнуо пожар у Хиландару, и дошао да се освети Николу зато што је овај осујетио Турчинову отимачину Зурдосовог брода. Неколико пута биће *сновно кушан*, јер ће му се указати *Јелена жена које има и нема*. И сам ће бити распет између *колебни* и *вере*, у дилеми (коју, по карејско-хиландарском типичу *срачунајш ђошхрањују ђоједини монаси*) да би можда, ипак, био потребнији мирском свету где је много болесних којима би могао да помогне. Попеће се на врх Атоса, што ће бити прва степеница физичко-духовног искушавања на *еремитској* лествици. И на почетку и крају, биће фасциниран, изнад свега, делом и ликом Светог Саве у коме се живот са обе космичке обале вишеструко сублимисао са својим многицима, превечним даровима...

Све ће ово бити Николово предокушање суштине *ојшћежишћељној шиховања* у Оцу Небеском.

Иако је Николо (од оца Грка и мајке Италијанке, прешао у православље) желео да тихује у манастиру Хиландару, додељују му да искушеничке дане (и прелазну *кончину* ка вечном животу) проводи у манастиру Ватопед, јер се „ту говори грчки, али и српски“, каже наратор. Игуман Макарије (рођен у Брескову, надамак Мојковца) настојатељ Ватопеда (у коме су тиховали, припремајући се за други живот, надмашујући *смрћу смрш*, Растко Немањић и отац му Немања, потоњи Свети Сава и Свети Симеон, уз припомену да је овај манастир побратим Хиландара) подучава искушеника о монаштву и строгим духовним правилима која је (про)писао Свети Василије Велики... У роману се не приказује сам час пострига, што је добро ауторкино решење, јер сâмо Николово при-

поведање у ја-форми јесте, заправо, исповедање и *савршавање* *шої* *врховної* *чина*.

Шта је одлика и суштаство романа *У небо заїледан* Љиљане Лукић? Као прво, Лукићева своја прозна ткања урања у *поспелицу* љубавне и религиозне поезије из српског корпуса (свако се поглавље илуминарно сублимира и засвођује *примереном* песмом), што ритмизује и додатно семантизује њено литерарно штиво и дарује му *прочишћен* сентименталан контекст, али и (шири) молитвено-религиозни, што је значајније, јер се поклапа са идејним планом романа. И друго, као жанр, сваки истински роман сам по себи сведочи (као и наречени) есенцију егзистенције; сведочи да постоји и неко друго време које није у власти земаљског времена; да постоји нека друга, осмишљена стварност *огробрљена* из негви историје, а која се исказује као расцвали богочовечански реалитет у тоталитету. *У небо заїледан* посведочује једну имажинативну надстварност топоса Свете Горе која то јесте већ по својој превечној дефиницији и послању. Најзад, посведочује да љубав води, или понекад може да одведе до Божанског.

То је религиозна потка овога романа каквих је мало у нашем маркетиншком времену, романа који се, из перспективе која није примарна, може читати и као извесна светогорска повесница, сага или бедекер.

Светислав Травица

ОД ТРНА У ОКУ ДО ОКА У ОКУ МИЛОЈА ДОНЧИЋА

(Милоје Дончић: ОКО У ОКУ, *Панорама – Јединство*, Београд /Косовска Митровица 2017)

Ако се сложимо да је поезија пловидба у непознато, онда се морамо сложити и са чињеницом да је на то путовање Милоје Дончић кренуо сам, као на напуштеном броду без посаде и помоћног особља, вођен својом песничком звездом као јединим оријентиром. Милоје Дончић, како је неко, с правом, рекао песник без остатка, у савремену српску поезију, помало устајалу, успавану, неретко самозадовољну, али и затворену и отуђену, бануо некако хајдучки, отворио широм врата, удахнуо свежи

ваздух, унео нове тонове, снажну и чисту имагинацију, рафинирани израз и стил, али изнад свега бунт, немир и непристајање.

О свему што га боли и вређа он пише, без компромиса и колебања, пише о људској отуђености, о бездушности животних норми, о пустоши егзистенције, о лажима и увредама, не мири се са њима, не да ни нама да се миримо, да се привицамо на грубости, неправду, сиромаштво, на школе раздвојене од ђака и програма, на бирократизована књижевна удружења, на беду у којој живе песници, на револуцију коју су, како сам каже, појели банкомати. Он једноставним језиком и говорним ритмом, али снажно И убитачно изражава сву бесмисленост савременог живота, дехуманизацију модерног човека, лишеног илузија, вере и заноса.

Али, то је, пре свега, врхунска поезија, то није проглас нити плакат, он своју поезију не говори преко мегафона, већ из срца. Из дубине песничке душе. Ту има толико истинске страсти, интезитета и темперамента, толико конкретне информације и мисли, да вам се може догодити, док читате, да се загрцнете од емоција, да заборавите и тему и поруку,

па се препуштате силини слика, метафора, досетки, језику који вас заводи и плени.

Тај и такав песник, који је због свог полемичког темперамента и јасно израженог става о поштењу и истини у поезији и животу, углавном био трн у оку појединаца и институција, ево пише књигу *Око у оку*, са поднасловом – љубавна лирика. Шта је песника бунта и отпора навело да напише овакву књигу, тешко је рећи. Можда то зна само песник, а можда је у питању још једна његова досетка. Или је најбоље препустити се оној тврдњи да песник не пише песму, да њу пише поезија, а да је он само инструмент у њеним рукама и пише по њеном диктату.

Треба рећи да је код Дончића љубав људска реч која је превазишла саму себе. И зато јој он даје нову димензију. У његовој поезији љубав је одуховљена новим значењем и инспирацијом. Овде љубав није телесна, страсна, не образује ју атмосфера немира и жудње, нити искушења кроз која пролазе осећања заљубљених у потрази за остварењем љубавног сна. Нити је потрага за вечним женским.

Љубавни свет Милоја Дончића као да је заустављен, ухваћен и замрзнут у покрету, у привидном миру и поретку, у сталном трагању за исходом, па заточен у чаури моћи и отуђености, тражи решење. Отуда љубав у *Оку у оку* нема ни живот ни судбину. Потреба за њом овде рађа искуство лишавања и пакао неостварености. Она призива пустош и трпки укус опорости. Она је тек пролазни титрај, тихи наговештај, етерична атмосфера ослушкивања, неко метафизичко тајанство у којем је мистерија љубави већа и од саме љубави.

Дончић у својој поезији љубав не одваја од бола, стрепње и смрти, од исконског уверења да сложеност љубавног сусрета долази из нарушене равнотеже жељеног и доживљеног, из немоћи и празнине, наде и веровања. Или, можда понајпре, из предосећаја да љубав не може бити ништа друго сем оно што заправо јесте – искушење, загонетка, недосањани сан.

Књига поезије *Око у оку* биће упамћена по врелим траговима самоће и жудње, по стању ишчекивања, очају, и ослобађајућим сузама, по неспокоју и стрепњи човековог пребивања по рубовима света. Биће упамћена и по стиху заустављеном пред леденим додиром чулности на самој граници природе и живота. Али и по тананим и напрегнутим поетским призорима и сликама пробуђеним светлошћу и сенкама са неког неухватљивог пејзажа.

Збирка *Око у оку* открива аутора чија песничка вера почива на осећању и доживљају света као непрекидног трагања за подстицајима. Песника племенитог сензибилитета и узнемирене рефлексije, чија имагинација, језичка авантура, чулне сензације и свеже, неочекиване слике и призори, сведоче о снази и дOMETима једне аутентичне песничке личности.

Његова је уметност саткана од драматичне и живе поетичности. Класи је високо мајсторство, свежина говора, неочекивани спојеви певања и мишљења, луцидна досетка. И смисао за детаљ. И блистава метафора. То је поезија у којој има проницљивости, има игре, гротеске, духа. И неприхватања. И бунта. Против увреде (*Оширач за љубавницу*), против судбине (*Жеља пашуљка*), против живота (*Осуђеникова посетица*) и против поретка света (*Подводна љубав*).

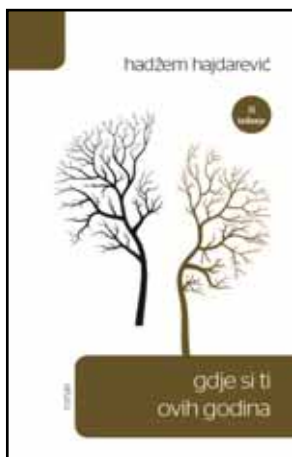
У овој књизи јунаци су уписани у именик наде, њихови се сусрети остварују у поноћ аутопута, ту је и патуљак који, фасциниран, бауља за недостижним ногама лепотице, две звучне силуете у трави и дим цигарета као фон, просјакиња чији су дневни видици ципеле пролазника, остаци потопљених подморница, на дну мора, ко зна из ког рата и са чије стане, које се љубе, које би, као код Мајаковског, желеле да „свој звек у нешто меко, женско да сакрију”.

Љубавну лирику *Око у оку*, дакле, песник не гради искључиво из властитог искуства, из узнемиреног личног стања, јер не пева о својој љубави, већ из сопственог осећања света, кроз банално и безлично битисање рубова живота, кроз боли и судбине нечијих живота, који се препознају и огледају у пригушеној атмосфери и нијансираној меланхолији песникових расположења, а љубав је тек средство, тек непосредни повод да се изрази један шири, универзалнији доживљај времена, са јасном поруком, да је свет у коме живимо огромна и страшна пустиња коју само љубав може да преобрази.

Сеад Хусић

ПОЛИТОКРАТИЈА И ЗАБЛУДЕ КОЛЕКТИВНИХ ИДЕНТИТЕТА

(Хаџем Хајдаревић: ГДЈЕ СИ ТИ ОВИХ ГОДИНА, друго издање, Добра књиџа, Сарајево 2018)

У роману *Гдје си ти ових година* Хаџем Хајдаревић исписује/пропитује босанскохерцеговачки простор кроз сјећање на тај начин да персонализира простор. Два главна лика су у основи два подијељена лика. Они се, како текст одмиче, неминовно и очекивано, сукобе, борећи се за своје право и свој глас. Тачније, може се на почетку казати неколико ствари: 1) јавних истина је онолико колико има судионика у јавном простору; 2) наративизирање рата и онога што рат доноси у нашој књижевности се највише огледало кроз херојске наративе и билдање „идентитета“ и, самим тим, у таквом простору све истине су службене; 3) писати о рату у периоду када рат званично јесте, али суштински није завршен, јесте писање о сукобима који још увијек трају и траже свој „глас“ у јавном простору, легитимизирајући тако свој ратни идентитет и оно за шта су се „борили“.

Роман о којем говоримо смјештен је у наше вријеме, постратно и транзицијско и реализира се у једној години, с упорним враћањем на ишчезло, које човјека одређује у мјери у којој је он затечен тренутком у којем живи. Наиме, желимо казати да је Хајдаревић овим романом пропитао судбину нашег простора, што овај текст чини савременим не само према теми коју обрађује него и начину писања. Поетика романа, будући да у културолошком и књижевном кругу којем припада аутор метанаративне игре и слични књижевни поступци не гарантују „читаност“, највећим дијелом је миметичкога карактера и реализира се на граници између фикције и факције, између онога што је било и онога како је

требало бити. Другим ријечима, овај роман у себи садржи *живе ликове*, односно, препознат ћемо многе личности из нашег политичког и јавног живота које још увијек сусрећемо у истом нам простору. То, наравно, не говори да се роман чита у том „живом“ смислу него, прије свега, као једна могућност, што књижевност и јесте. Оно што избија у први план када читамо овај роман јесте начин на који је он написан. Роман је написан да прати двије приче, два текста – један је текст о писцу Халиму Хајдаревићу, а други је текст о човјеку који долази писцу Хајдаревићу. У питању је Ибрахим Барлов, ратни командант, и, како се може ишчитати, онај човјек који је на бескрупулозан начин дошао до положаја у јавном животу. Ко је Халим Хајдаревић, писац, а ко је Ибрахим Барлов, ратни командант?

Халим је непознати писац. Понешто је од свог књижевног стваралаштва успио објавити. Није имао амбиција да постане писац. Напротив, све вријеме је, сјећајући се свог брата, који је погинуо двије године прије рата, истицао његов књижевни талент. Халим ради у једном аутосалону. За вријеме рата није био ту. Био је на Западу све до поткрај деведесетих година. Њему једног јутра, тачније, 3. јануара 2004. долази на врата командант Ибрахим са жељом да Хајдаревић напише роман о њему и његовим ратним *цвишештвијама*. Ибрахим је, најтачније казано, парадигма босанскохерцеговачког човјека, који је у вријеме рата и послје остао досљедан себи, али на бескрупулозан начин, бавећи се свим недопуштеним радњама с циљем да елиминише све оне који ће му стати на пут. Ту се крије његова потреба да има роман о себи, своју истину коју ће, наравно, другима показивати и „жеља“ да одабере неафирмисана писца, тј. овдје се ради о човјеку који тек, пишући о Барлову, открива његову мрачну страну и истину оног времена и простора када писац није био ту. Дакле, роман прати двије приче, двије радње, двије могућности. Замишљен као одраз у води, први текст у себи сублимира други и то на начин да писац Хајдаревић не изневјерава себе, желећи овјековјечити текст / роман о Барлову истином и као таквом бити досљедан етичким а никако оним принципима које му Барлов све вријеме намеће. Наравно, Хајдаревић страдава због истине на исти онај начин на који многи страдавају у рату и у мирнодопским условима живота. Тај Хајдаревић је човјек, који је доведен пред свршен чин. Он је контекстуализиран временом, простором и

својом судбином, која га детерминизира до саме ивице идентитета. Он је, прије свега, неко ко је напустио своју домовину и човјек који јој се након рата вратио и затекао исту ону драму која се могла у његовим контемплацијама препознати и прије него што ће се десити. Халим је лик с очитом кризом идентитета или, боље је казати, онај који је доведен, рекли смо, пред свршен чин и као таквом онемогућено му је реализирање у правом смислу те ријечи. Није хтио бити писац – постао је. Није хтио учествовати у колективном лудилу – све вријеме је због тога етикетиран. Није хтио прихватити очев вјерски ауторитет – добио је очев пријекор. Заправо, колико год је постојала потреба да се исприча живот Ибрахима Барлова, наратор је, и то је једна од бољих одлика овога романа, успио у два правца: приказати истину и оно што се око истине дешава и потребу оних који су остали досљедни себи у злу да то зло сакрију. Тачније, овдје имамо сукоб двају свјетова, двију истина, двију могућности. Другим ријечима, у свим фотокопијама које Ибрахим Барлов доноси писцу Хајдаревићу за потребе писања романа открива нам се једна нарцисоидна, у злу велика и похлепна слика човјека, који је желио загосподарити свима на најбруталнији начин. Том концепту и тој истини се писац Хајдаревић супротставља, гдје се овај текст реализира на један, поред тога што се може читати, прије свега, као политички, љубавни, породични роман, детективски начин што је писца довело до страдавања. Тачније, тај концепт детективске игре очит је, али и они којима се та игра није свидјела, коју можемо препознати у нашој најближој прошлости. Наиме, рекли смо да се роман у највећем дијелу реализира у миметичком кључу и отуда је блиско нам и читљиво страдавање Атифа Мешака, човјека који је превише знао и страдао је на исти начин који можемо препознати у разним извјештајима сигурносних служби. Наиме, страдавање Атифа Мешака дешава се у истом кључу, истом „рукопису“ који можемо видјети у нашем јавном простору. С друге стране, најуспјелија прича у овом роману је о сликару Амиру Жиги, који се за вријеме рата супротставио злу на њему најинтимнији начин, спаливши све своје слике и прешавши на другу страну, на ону против које се борио. Жига је, супротстављајући се тоталитаризму и укалупљеним мишљенима и правилима, остао на маргини, не могавши сачувати здрав разум. За разлику од писца Халима Хајдаревића, Жига је лик, који није изневјерио себе. Халим Хајдаревић је, као

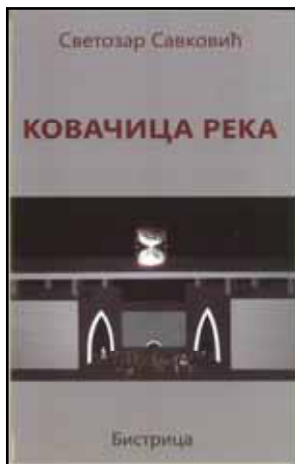
што је забиљежено, увучен у игру из које се колико због новца и „привилегија” толико због умрежености и јако доброг посматрања Ибрахима Барлова није успио извући. У том смислу Хајдаревић себе не изневјерава у фиктивном сажамању пишући два романа, један наручени од команданта а други роман, који је производ његовог детективског посла. Наиме, у роману постоји принцип уходе, гдје се овај простор чита несигурним и неповјерљивим. На трагу на којем се нашао Халим Хајдаревић, контекстуализиран политичком и сваком другом игром, наратор овога романа недвосмислено показује једну истину у којој се човјек, затечен повијешћу, реализира као полусвијет, или, у најбољем случају, ако тако о томе можемо говорити узимајући у обзир његово страдање, као сликар Жига. У обје *реализације* Човјек је затечен повијешћу.

Аналогно реченоме, овај роман може се у првом плану читати као политички. У том смислу, у овом роману да се примијетити колико је овај простор дубоко политократичан. Тачније, политократија је основни модел по којем се овдје живи и мисли. То се најбоље огледа у размјени културнога добра, тј. за вријеме комунизма на зиду Халимова оца био је урамљен Тито док је, у времену у којем се роман одвија, на истом зиду постављен вјерски материјал, тј. лехве и остали исламски декор. На трагу овога романа открива нам се простор који све вријеме упада у одређене колективне заблуде и транзиције, простор у којем се повијест, као нигдје друго, огледа у нашим животима, јер се, нажалост, овдје све вријеме бавимо повијешћу која је пропала, али и која се, да несрећа буде већа, обнавља и митомански приступ не може донијети никакву другу будућност изузев оне у којој аутор овога романа Хаџем Хајдаревић у епилогу наводи. Тачније, онако како је Андрић, да га парафразирамо, једне прилике записао како унутарњи односи овог простора увијек бивају одређени вањским утјецајем тако и Хајдаревић на амбивалентан начин завршава овај роман. Нама остаје жеља и потреба за бољим свијетом и књижевношћу која ће се, колико год наивно звучи, реализирати у једном другом приповједачком кључу.

Зоран М. Мандић

АПОКАЛИПТИЧКИ ОДЈЕК ТВОЈЕ-МОЈЕ, МОЈЕ, МОЈЕ...

(Светозар Савковић: КОВАЧИЦА РЕКА, Бистрица, Нови Сад 2017)

У тематски густо конципираној песничкој књизи *Ковачица река*, са шесдесет песама распоређених, а самим тим и подељених, у седам засебних циклусних целина: 1) Обичним људима, пчелама и мравима, 2) Куда иде овај свет и шта чине људи, 3) Уз природу живота, 4) Посвете, 5) Циклус збиље и снови, 6) Родовски циклус (2007–2017) – трагом земље и 7) Разумевања, њен аутор Светозар Савковић (1955), покушао је да на њеном „терену“, пре свега „терену“ бивствујуће сумње,

великих контроверзи, контрадикција и парадокса савременог света и његове дигиталне епохе, искористи своју умну енергију, знање и досадашња списатељска (песничка и прозна) искуства стављајући их у службу преиспитивања „природе живота“ и егзистенције бројних питања „узнесених грехом људским“, а у „заметнутој кавги“, како он то сугестивно сликовитим описима осветљава у крилу „растрганости у пакости“ актера те исте природе живота: „Ноше-ни гордошћу својом и туђом /Кроз истакнута питања/ Шта беше успех, шта пад?“. Реч је о покушају да се расветле извори „заразе“, која је слику света људи, пчела и мрава учинила тамном и све неподобнијом за равноправан приступ благодетим тог света и његовим божијим добрима, како материјалним и духовним, тако и сазнајним у процесу освајања „неких ствари“, онако како их језиком ироније објашњава аутор у истоименој песми с којом и отвара здање књиге: „Неке ствари/ Нећу да ти причам/ Јер ти не знаш/ Како оне стоје!/ Неке ствари / Нећу да ти кажем / Одувек су/ Биле само моје! Зато нека /У мени постоје./Засигурно, И ти имаш нешто /Да ја не знам /Што је само твоје./“. А, те „неке ствари“ су синоним(и) за заразу која је на васцелој планети

поделила људе између та два најграничнија чворишта деобе, на оно „само моје“ и на оно „само твоје“. О ђуди те поделе, или деобе, како о том феномену веома надахнуто у свом истоименом роману пише Добрица Ћосић, Светозар Савковић пева у свом првом циклусу насловљеном синтагмом посветног карактера „Обичним људима, пчелама и мрави-ма“, при чему се метафорички битно ослања на немушти говор пљускања и пенушања воде Ковачице, реке његовог детињства, а с којом се у исто тако немуштом дијалогу језички напиње, не толико да одгонетне, колико сав у настојању да дочара слику „чистишти“ судбине свог народа, осликане бојама трагова бурне и неретко сурове прошлости, поткрепљене са нијансама тих истих боја понаособ у траговима векова и заносом питања о томе: „Шта је успех, а шта пад?“

У анализи ове песмозбирке, физички стиховно размештене на скоро сто страна, колико и броји са текстовима рецензената, а што по тако оствареном броју страна обично одговара остварењу идеала формата песничке књиге, мора се истаћи да је њен аутор посезао за разним облицима начина, форми и операција откривања и преоткривања наратива одређених појава, и њихових одбрана, у којима је драматику њиховог „унутрашњег рада“ дефинисао као опипавање сопственог пулса у мерењу могућности и вештине сопствених процена и закључака, као што је овај из песме „Откривање-преоткривање“, а који гласи: „А, живот пре и/ Иза остављамо/ Уоквиреним/ По сопственом неухвату/ Какав је открићем захваћен./“. И, управо исказ овог закључка наводи нас на промишљање питања, које у истој песми следи: „Ко је савршенији /Изнад или испод /Иза или испред?“. Да ли је савршенство „само ту где јесмо“, док се „забављамо собом“, као волшебним „открићем“ и „градимо и преправљамо недограђени свет по својој вољи“? – питање је, које „тајну књигу“ или „књигу тајни“ Савковићеве поезије не фокусира само на њен наслов, да би те тајне разоткривали и одгонетнули. Следно или неследно време Савковићеве поезије доима се и као захукталост постмодернистичке авантуре савремене светске поезије која је изложена разним „жанровским“ и да се нашалимо „државним“, и не дај Боже, „срчаним“ и „можданим ударима“, и то у смислу што је савремена поезија, обично под тим „ударима“, запетљана и замршена између питања – „шта је твоје, а шта моје“ у њој. А, такво питање се обично, како то и сам Савковић наводи у песми „Следно

време“, веома „злокобно надиграва /у људима изнад свега /и у свему разиграном/, док „светом влада људска стега“, додао бих и завист, љубомора и погубност примитивизма и незнања, када „сви људи у безличју /више-мање празно вичу /, а „екстремне се силе гоје/ у (апокалиптичком) одјеку твоје-моје, моје-твоје. Али, шта је – ту је, како год мислио песник, или то чинили обични људи, па и читаоци, јер „време тече, сви журимо, ни мисао да се срекне“.

За крај желим да приметим да песници још увек воле да читају: Иву Андрића, Мешу Селимовића, Милорада Павића, Србу Игњатовића, Мирослава Јосића Вишњића, Душана Стојковића, Умберта Ека, Ралета Нишавића или Николу Страјнића, од којих неке Светозар Савковић директно спомиње и цитира у својим песмама, па су писци можда и због тога „једно недељиво књижевно биће, које залази у свом осипању“, док се „свет у својој природи и лепоти датости упорно суновраћа и стрмоглављује“. Светозар Савковић је заиста упорно, на интелектуално-филозофским таласима, покушао да у овој стихозбирци да одговоре на многа питања, као она о „Бекетовој тишини, Тајни која се ћути, или Овидијском исказу пута и цвасти.“ Али, мора се признати да у поезији, као у другим жанровским опредељењима, нема „добрих“ одговора без „добрих“ питања. А, река Ковачица је сведок, колико је њен песник Светозар Савковић добро питао и добро одговарао у свом „умном певању“, као што то чине и тако певају праве поете, а не њихови изотопи.

Љубомир Ђорилић

О ДВА БИСЕРНА ЗРНА ИСТОРИЈЕ

(Бабкен Симоњан: ГРУМЕН ЗЕМЉЕ СРПСКЕ
есеји и путописи, *Catena mundi*, Београд 2017)

Јерменски песник Бабкен Симоњан, осим јерменским, беспрекорно влада и српским језиком. Своје књиге штампа месроповским¹ писменима Јерменије и писменима српске ћирилице, да би и тиме указао колико му је у срце урасла Србија коју осећа као своју земљу Јерменију. Овај србиста *par exelans* преводи са српског на јерменски дела српске народне, класичне и савремене књижевности; упознаје јерменске читаоце са српском књижевношћу, историјом и културом. У

Србији га неки критичари сматрају и јерменским и српским песником, али не зато што је на Јереванском лингвистичком универзитету „Брјусов“ 2003. основао течај српског језика и 2005. и 2006. предавао српски на Руском филолошком факултету, већ зато што се, путујући Србијом, проучавајући њену историју и националну културу, сродно с њом: постао Србин и пером и душом. Што се од 1975. године посветио Србији као и својој земљи Јерменији.

Његове песме, есеји, путописи, преводи, антологије српске поезије, сви духовни дарови изнедрени су талентом врсног песника, есејисте, путописца, антологичара. Српским откуцајима срца пише о драматичним догађајима српске историје, препознајући њену непорециву сличност са историјом јерменског народа. Симоњанову српску списатељску жицу потврдиле су књиге песама *Мирис домовине*, *Ходочашће*, *Земља предака*, *Аршамеш*, *Од Арарата до Косова* (песме, есеји, путописи), *Кроз балканску ваиру* (путописи,

¹ Назив писма долази према имену Месропа Маштоца, творца јерменског писма.

есеји) антологија *Земља Арарата* (српски песници о Јерменији), преводи *српских народних ђесама Њејоша, Десанке и још тридесетак савремених ђесника...*

Нови крунски доказ искрене и дубоке посвећености Србији стигао је за Сајам књига у Београду 2017: *књига есеја и ђушћојиса* под насловом *Грумен земље српске*, са елиптичним, импресивним предговором проф. др Дарка Танасковића. Професор Танасковић с разлогом именује књигу као *јерменско слово љубве Србији*, јер су се *Јерменија и Србија (...)* у *визијама јерменској Србина и српској Јерменина (...)* *стојиле у два бисерна зрна, земаљска и небеска*. Бабкен комбинује сазнања из историје и личне доживљаје, урамљује две географски удаљене земље у вечну слику памћења, препознаје неспорну сличност, сведочи о њиховом *џраћичном усуду, ђред савести савременика ђодасџире саму со соли и извучи злаџну ниџ моралне верџикале двају ђодударних, врлеџних историјских сџаза, српске и јерменске*.

Поређани не по времену настанка већ по сродности и унутрашњем есејистичко-путописном следу који подразумева суштинску повезаност садржаја и идеје да поетички образложи шта историјски и духовно повезује Србију и његову Јерменију, Симоњан у први поетички и документарни план ставља њихово време опстојности у изразито драматичним временима у којима су Срби и Јермени морали да бране своју слободу и територију, историјско право на живот у простору на коме су засновали своју вишемиленијумску цивилизацију: Јермени у Араратској долини, *сунчаној, блисџавој, исџуњеној мирисом ђроцвалих кајсија*, у којој *још увек ђрцају у сузама река Аракс* (четврта рајска река) и *библијска ђора Арарат* (коју отеше Агарјани!) – Срби у долинама реке Дрине, *окрвављене ђлемениџе међе између Босне и Србије*, три Мораве и *српској Косова*, на коме омамљујуће *миришу лије и косовски божури* – које и данас отимају непријатељи (према Симоњану). Есејиста и путописац се целим бићем (и сентиментом!) везује за такву драматичну судбину два народа, дубоко жалећи што им се уместо бајке *џрикрало неџџо друџо – крв, бол, џаџиње, борба, ране, мучениџџива...*

У језовито прикрадање и студ јерменског бола уверио се и овај аутор кад је, 2013, на дан деведесет и осме годишњице геноцида Турака над Јерменима, упркос упозорења јерменских пријатеља на опасности, ипак изашао на међуграничну „ничију земљу“ према реци Аракс. *Турски ђранични снајџери-*

стии дойустили су да дођем на два метра до библијске реке, али не и да (како сам пожелео!), захваћим воде у шаке. Рекли су да ће пуцаћи ако то покушам. Било је лудо ризиковати, па сам једино три-четири Араксова каменчића бацио у воду, понео неколико за сећање, двадесетак минута посматрао блистави, снежни, залеђени, отети Арарат, и, окружен пажњом јерменских граничара, вратио се на тло похаране земље Јерменије.

То је тај метафизички бол који се свакодневно јавља у души Бабкена Симоњана због отете западне Јерменије и данас актуелног отимања српског Косова. О томе је написао промишљену поезију, есеје и путописе, следећи најужвишењим патриотским налог, дајући крила неспутаним емоцијама да означе студ крви и ледени дах историјског губитка који ће, по природним и људским законима, кад-тад бити обеснажен, а територије враћене.

Књига есеја и путописа *Грумен земље српске*, осим што акцентује историјске сличности, предстаља и својеврсну цивилизацијску читанку духовних досегнућа два народа, почев од заснивања писмености и неговања књиге до представљања српских и јерменских просветитеља и књижевника, подизања храмовних објеката, неговања сакралне културе, односа Срба према малобројној, али, очуваној јерменској заједници која је нашла уточиште у Србији после турског геноцида над Јерменима 1915. године. Есејима и путописима Симоњан акцентује и подстицаје које Србија даје јерменским уметницима, оснивање јерменских штампарија по Европи, јерменско издаваштво, своју посету „српском Ечмиадзину“ – Пећкој патријаршији, путовања по Републици Српској Крајини у Хрватској и Републици Српској у Босни и Херцеговини у време ратова (1991–1995), боравак у ратом разрушеном Вуковару, записе о праведној борби Срба, опис преводилачких мука при превођењу Његошевог *Горској вијенца*...

Судећи према сабраним бисерима, њиховој књижевној, интелектуалној и емоционалној вредности, по Симоњану ће се, сигурно, убудуће звати ватра љубави коју је, мало ко тако страсно украсао према српској земљи, њеном народу, његовој духовности, историјској слави. Могло би се, чак, рећи да је ова књига довољна да се спозна колика је Симоњанова љубав према Србији, као што би могла бити довољна да необавештени спознају битне типолошке одлике карактера Срба и

Јермена, цивилизацијске подударности и историјске разлоге њихове међусобне упућености.

Симоњан је писац који зналачки преплиће свој емоционални доживљај са историјским подацима прожимајући жанровске елементе есеја и путописа. Књига *Грумен земље српске* је златни грумен посвећености јерменско-српској историји, књижевности и православној хришћанској култури.

Насловна страна корица украшена је сновидим цртежом Милића од Мачве.

Соња С. Ђорић

КРОЗ ЛИРСКО ТКАЊЕ И ПЕВАЊЕ

(Бранимир Радовић Бато: ИГЛЕ, Центар за културу и информисање, Фоча 2017)

Афирмишући се као један од гласова савремене поезије, Бранимир Радовић Бато, након поеме „Зоран“ и песама публикованих у „Зборнику Друштва живих песника“, објавио је збирку песама „Игле“ у издању Центра за културу и информисање у Фочи 2017. године. Збирка се састоји из тридесет песама груписаних у четири лирска циклуса: „Љубав на пијеску“, „Немир“, „Милост“ и „Игле“.

Употпуњена је рецензијама песника Слободана Ристовића „Мрестилиште поетске самониклости“ и филолога и антологичара Рада Р. Лаловића „Римована лирска исповијест Бранимира – Бата Радовића“.

Вишезначни стихови првог лирског циклуса творе кохерентну слику песничког уобличавања интимне лирске исповести у којој долази до изражаја љубавна тематика утемељена на бројним мотивима: прећутне, неизрециве љубави оковане страхом и стидом, љубавне чежње, сетних реминисценција и вапаја, разигране жеље, болних растанака, сетних уздаха, жудње и наде, гордости, пркоса, привидне равнодушности, пожртвованости. Прецизан песнички израз доприноси непосредности и интензивитету стилизације емотивног регистра у распону од дитирампског усклика до елегичног јецаја.

У креирању личне историје "лирског ја" други лирски циклус доноси распоућеност лирског субјекта предочену симболичним насловом „Немири“. Дезинтеграција лирског субјекта кулминира у перципирању себе као странца, у одрицању себе до граница немоћи да ламентира над соп-

ственом обамрлошћу, пасивизмом, унутрашњом празнином, минулим радостима, поразним сутрашњицама:

*Ниједи сам кий на њлажи,
Храјави бејшон ме реже,
Длан мршав крв нову ѡражи.
Мир, сѡкој у мене леже.*

*Да ми је добро овако
Сѡид ме је ѡризнаѡи јавно.
У ѡрен бих за собом ѡлак'о
Да нисам сѡранац одавно*

Трећи лирски циклус почива на виђењу живота са својим менама, свакодневицом, утишаним судбинама, а обликује препознатљива људска искуства понизности, милости, непресахлих успомена на минулу младост, као и помирености са судбинском предодређеношћу. Све то је конкретизовано кроз наглашени доживљај меланхолије, кроз слутњу пролазности, а при томе даје наглашену топлину и универзалну димензију песничком ткању.

Посебну пажњу међу песмама четвртог лирског циклуса усмеравамо на два текста: „Пјесма“ и „Игле“. Радовићеву „Пјесму“ прожима атмосфера слутње, туге, незнања, свеопште обамрлости, коју активира доминација лексичког слоја негативног семантичког потенцијала (придеви: *хладна, ниједи, ѡпразни, муѡном, ѡлуве*, именице: *сѡрахом, враї, ѡораз, мук, језом, немир, очај, сѡид, ѡуїе, змије, оѡровом, зебњу, ѡиѡиѡи, сѡрејње*, глаголи: *се вуче, чами, дрхѡе, дави, ѡаси, вријеђа, се уморио*). Лирској конкретизацији свеопштег клоњућа контрастиран је мотив песме као доносиоца наде, спасења, мира, племенитости, са јасном назнаком аутопоетичких ставова песника:

*У ѡиѡиѡи ѡлуве ноѡи сѡрејње једна ѡјесма
Својим жаром наду носи, душу гира,
А можда ће биѡи химна, воде чесма,
Да најоји свої јунака ѡјесмом мир*

Триптихон „Игле“, по којем је насловљена и читава пјесничка збирка, кроз литераризацију атмосфере умирућег завичаја интерпретира мотив песме као лучоноше наде и

среће у вртлогу животних недаћа, опасности и стрепњи, које сједињене са позитивним конотацијама мотива песме и певања, свој интегративни облик добијају у иглама док се налазе у старичиним рукама као симболу циклуса људске егзистенције, који већ поменутом повлашћеном семантичком позицијом у наслову збирке, постаје и њен фокус. На богатство лексичког фонда, синтаксичке, семантичке и симболичке вредности Радовићевог стиха указују и две наведене рецензије Слободана Ристовића и Рада Р. Лаловића, чијој се афирмативној оцени у основи и ми недвосмислено придружујемо.

Бранимир Бато Радовић потврђује се као песник животне инспирације, топлог, суптилног лирског израза, снажне експресивности, исповедног тона, привидно једноставних стихова иза којих се крије парадигма свеколиког људског искуства, које ће, успешно посредовано ритмичким, стилским, синтаксичким обликотворним елементима, свакако пронаћи аутентичан пут до читалаца.

Ксенија Каџанић

СТИХОВАНА СЕИЗМОГРАФИЈА БОЛА

(Јован Дунђин: ПЕСМИНА ПИСМА, *Orpheus*, Нови Сад 2016)

Као песник изразите етичке инспирације, Јован Дунђин (Футог, 1926) по снази свог талента припада сјајном сазвежђу најугледнијих песника српског језика. Да ли зато што, пишући поезију изузетног доживљајног обухвата, пред читаоцем стере непрегледна мисаона пространства? Или, можда, зато што пружа светао пример личне чојствености и моралне усправности? Да ли због непресушне песничке имагинације? Због страсти сањарења, јер, како је записао Шекспир, цео наш живот обвијају снови? Или, можда, због неисцрпне лексичке инвенције? Да ли? Или, можда?... Тек, маестро се до високог поетског гласа и уважења довиную раскошним поетским световима које је досад створио. Подсећамо на само неке: *Пресека, Јуџрашњи оледџ, Последице ваџре, Заједно смо сами, Изабране стџранице, Присјај и присен, Уџон, Придошло време, Тиџина се џиџа, Ноћни дневник, У џамнилу џесме* и др. У свим збиркама, у пуном рељефу животне сугестивности, Дунђин тематизује наоколни свет и, разуме се, лично сопство и идентитет. Тако је, као плод непрестаних егзистенцијалних преиспитивања и настала Дунђинова поезија, у коју је, негујући страст доследне мислености, импрегнирао сву своју душу. Често натопљена иронијом и парадоксима, то је лирика разгранатих рефлексџа о судбинској бачености човека у свет. То је поезија надахнутих визија стваралачке фантазије која обогађује наше познавање живота. Песма је за овог уметника речи одувек била и остала пристан и лука, духовно острво и спруд спаса, идеал и еликсир што води у катарзу и очишћење. Артиџички посматрано, све Дунђинове збирке – отеловљење искрености – наизглед су једноставно поетско ткање, у коме плене енерџија мисли и сублимна узбуђења душе пуне ме-

ланхолије. То је увек упечатљив лирски монолог, дат у краћој поетској форми асоцијативне структуре, која није ни строфично изведена ни римована. У њему нарочито плени лаконизам као принцип песничке конструкције. Увек у служби парадоксне логике, шкрта реч или кованица представљају мајсторски одливак песникових духовних и филозофских ставова. Версификација је максимално усавршена, уз одлично познавање еуфоничких закона. Одсуство интерпункције омогућава течење живог стила, што даје утисак ливкости непрегледног животног тока. Дунђинова интелектуална поезија уопште има нешто магичко у себи, осваја питком слашћу блакости и смерности и опојем неке тихотне метафизичке сете.

И у најновијој поетској збирци *Песмина ђисма* открива се раскошан мислени свет Јована Дунђина, утемељен у окружењу, али и у вечно ускипталој магми успомена („Срце песниково је центар света“, написао је Хајнрих Хајне). Под видом тобожње епистоларне стилистике (песма је адресат, читалац адресант), он песми – жижи духовног света – поверава тајне своје унутрашње стварности, пројектујући сву психичку дијалектику догађајности. Истиче ипак да: *Знало се / да ђесма нема / бојевих ђлава / и да јој је / мали дoмeћ / ђраћке / с каменицама / А и вране су / ђојеле / шћо су од врабаца / oћеле*. Неизбројни сурдинирани стихови концизне сложености показују да су Дунђинова надахнућа претежно болна. Удубљен у себе, он у својој лирској мислионици узбуђено пева о *узбрaним / ђлодовима / с Дрвeћa живoћa*, исто-времено правећи и својеврстан биланс свог живота. Овог пута бисмо посебно нагласили: Дунђин има врло јаку навик у интроспекције, због чега, налик на сновиђења, стихови и имају неки магијски присенак. Кроз читаву збирку одјекује вибрантан ехо успомена у којима је фрагментизован песников живот. Као у визији калеидоскопа, пред читаоцем титрају поетске слике, где, на пример, пастелно меко евоцира детињство, минуло доба на које таласи времена већ лагано спуштају плашт вечности (*Снежно је / ђледало нежно / из кишне / шћођионице блаћно / док су се / ђомаћале / ђубичице / из рећке / дећињске зиме*). Присећа га се у емотивном колору: *Помирeн / с временом / ђрелисћавам / сћрaнице / варавих ђрича / у вечерима / мноћолeћним / кудeљним / на ђрелима / док се у соби / окрeћaло врeћeно / а ђред кућом / ђуцaлe ђранђије*. Стихови су и мemento младости: *У једном oг / мирoнo-*

сних снова / дошануо ми пријашељ граї / шамо далеко / иде смо некад били / леџачи и сѣрелци / уїледах преко сурих брда / како је хлебна / жиџница наша равна / Пошом дођох да у ша-нац / ил под хум леїнем / иде су нам / и сви преци занавек. Опомиње се: Велебиџне ноћи / десило се у сну / леїшео сам над требеном / узвиџим до неба / У ѣразно сам досїео / не знајући како / пре ѣрвої сванућа. Са сетом признаје: Деџињсїиво / џамнила младосїи / кажњена / раним / искусївом / Покушавам / да се / џоїа не сећам. Овај нежан и меколик поета испи-сује бројна ѣоїлавља о злу. Обасуте иронијом и парадоксима, песме се најчешће крећу темпом ріано, а потом, поступком десубјективизације и деконкретизације, добијају драмску динамику. Јер, на Дунђиновој горкоструној лири жижни мо-тив је мотив бола, који никако да мине, песник никад да га доболује или одболује, јер непрестано рецидивира. Дунђино-ве песме – сеизмографија бола – представљају данак истори-ји над којом је доскора стајао завет ћутања. Драмат његове болне меморије лоциран је у материјалну географију, у то-пос уклетих, таласима буре згруваних кршева и ртова, где се, у поратном добу безумне политичке репресије, као у надреа-листичкој режији неких сила немерљивих, 1948. догодио бродолом наше грађанске интелигенције. Као потврда да је апсурд доминантна сила егзистенције, инсценизација тог демонског позорја у стиховим има вредност праве драмске ковине. Намножиле се / іодине / усїрављања / іовијања / и ле-жања / у доњем боксу / Искорењено је / іоробиље / оїтала само / макија / іоред / назубљених сїена. И још: Док сан јави / іору-чује / іусїи џаоце / на слободу / видеће свої боїа / иде видели / нису / олујно ледно / сїеїло срце / іожарно врело / ірсли дама-ри / крв облила / іоновоно / клизишїе. Или: У оренбуршкој / сїеїи / давної іремалећа / виђао сам / бледоликої / високої чина / с еїолетїама / и ешарїом / а на јадранском / мраморју / с найисом / „краљ лажова“ / на дрвеној / ілочи / обешеној око враїа. Кад бол разобручи песму, читалац осећа пулпу песниковог бића, откуцаје срца, арсисе и тезисе, плиму и осеку његовог крвотока. И за Песмина іисма, као и за све претходне поетске збирке, карактеристични су, условно ре-чено, стихови двоструког кода, двокомпонентности, ако се тако може рећи. Тим поступком поета сагледа сав свој живот кроз оптичку дубину удвојених камера, од којих је једна увек усмерена на одгонетање алхемије бола. Као критичар ауто-кратског друштва, Дунђин у својим песмама осуђује рат –

вечну проблематику света – и свако доба које је издало идеале правде, добра и љубави? Забринут за будућност, пита се да ли постоји смисленост у данашњем поларизованом и морално дубоко посрнулом свету? Међутим, иако је, као уклетник, понео велико бремен поратних превирања, песник ипак није постао бесмисленик. Он не апологира патњу и никад не иде до нихилизма и нирванистичког испражњења („Поезија незнања је натпевано незнање“, записао је Бранко Миљковић. Он верује у силе љубави, праведности и човечности – врховне животне лепоте – у измирење и праштање. И у депатетизоване стихове – јер у овој збирци видљив је само патос литерарног завештања: у *Песминим њисмима* одјекује свештен глас поете, који, као мисионар највише етичке идеје Добра, прислужује кандило прошлом добу и невиним страдалницима.

У даљем току њене поезије читалац препознаје човека кога би се и Бог постидео (песма *Без сусрећа*) и савременог човека који је у стању да, држећи главу у торби, исту прода за товар злата (песма *Торбар*). Зарад преживљавања, слично чини и ауторкин *Крадљивац секундарних сировина*.

Песмом *Грк Лука Орсини*, посвећеној пријатељу Драгољубу С. Игњатовићу, ауторка у првом лицу говори о суочавању овог страдалника са искривљеним временом, за које се није борио, од кога је страдао, због чега му смрт изгледа поштена и којој страдалник полази не могавши да поднесе ту *радосћ* тргова. Овом песмом ауторка почиње циклус песама дивљења посвећених знаменитим људима (*Моја ћирилица*, *Језеро Газиводе*, *Преварена*) и поштовања пријатељима због њиховог стваралаштва (*Индијанска*, *Призренка*, *Тиха побуна дрвећа*, *Светлојисац*).

Свој објектив песникиња полако сужава на окружење, *Данас шетња Скадарлијом/ Трезна/ Моја песма./ Чудом зачуђена.* (песма *Скадарлија*).

Затим посвећује стихове књигама које су нашле неке друге полице (песма *Полице*), путевима и враћању (песме *Умка – Београд*, *Београд – Умка*), да би када утихне *Бука живота* написала: *Сиустићу главу,/ њрекриши рукама очи,/ Ник нико не види ову муку./ Три ћу вајше њрескочиши./ Дај ми руку.*

Тиме нас полако уводи у песме које воде њеном унутрашњем бићу... Она позива: *То је иако једноставно./ Узмеш ме за руку/ и поведеш./ До извора, њошока, језера,/ свеједно./ Само ме води.*

Гордана Симеуновић открива нам чар платонске љубави, лепоту пута вина кога чини пут без краја, на коме су се, у вину, коже дотакле... Открива љубав усамљеног, у пужевој кућици, где се драга сања. Стрепи да ли испраћај жене на коњу значи растанак, да ли је заклетва пред Богом на верност гаранција људске слабости (песма *Брак*), исте оне која Адаму не да да се одупре пути зарад бесмртности (песма: *Ева Адаму*). Стихом овековечује онај тренутак, (насликан на корицама, Марк Шагал, *Шетња*) када скидањем ланаца од ћилибара са ногу, лет постаје могућ али управо та слобода у вези, рађа жељу жене за везивањем и посвећеношћу: *Али/ мени се лешело није./ Савладала ме је жеља/ за твојим дружим додиром.* (песма *Жеља*). И додаје: *Једној јушра/ додирнућеш ме/ као њричу* (песма *Прича*).

Њене су песме често игра, жути кишобран у који се сунце заљуби, поглед испод трепавица, буђење...

Ова ниска песама око њеног врата, бисери су из којих избија белина и светлост поезије. Иако и сама препознаје у једном тренутку (песма *Уметности*) да је њена светлост из једног дела како се слојеви таме не би наслутили, исти они слојеви које ће свако пронаћи у себи, али о њима неће проговарати овако јасно и песнички искрено, управо су ти слојеви места на којима је ауторкина *Тифани лампа* разбијена. Ова књига говори о животним ломовима, питањима, искуствима која наш живот често чине крхким. Ауторка успева да исте састави у витраж сачињен од најразнобојнијег стакла, филигранским покретима стварајући уметност, што маестрално приказује, не случајно, последњом песмом Тифани лампа: *Од разбијеног стакла најправљени лампу?/ Има ли веће уметности?/ Мој Боже, светлим.*

Ако је судбина правих речи да засветле као уметност, онда је Гордана Симеуновић својим стиховима успела да надјача буку живота и да нам докаже да су њене дивне речи грумење трагача, које открива и дарује, како би својом светлошћу озарило сваког читаоца ове књиге.

Јован Пејчић

СЛИКАРСКА ТИХОВАЊА БОЛЕТА МИЛОРАДОВИЋА

Духовни свет не познаје Време. Познаје ли га човечански свет од искона опхрван менама Сунца и Месеца – пролазношћу, занет вером да се у овоземаљском постојању може мишљу, чином, уметношћу ухватити зрно, достићи тачка, примити зрак Невечерњег дана. У најистинитијим часовима живота, свако од нас на нескривен начин сазнаје и саздаје пут, сврху, снагу и све врлине својега послања на трошној Планети, у времену које му је дато, у земљи коју му је недомислива промисао одредила.

Само изабранима отварају се двери и онога духовног, вишњег света, у којем се обитава на непролазан начин. Зато је излажење из историје, заправо *превазилажење*, а не негација историје – чудо над чудима, красота над красотима, дар и позив којима се не може догледати крај. Тако је са изузетним људима, тако је са делима њиховим.

За српски свет, у српској историји има ли изабраније и изузетније личности од Светога Саве! Аскет и мудрац, проповедник народне вере и првопрестолник црквени, молитвеник и пророк, државник и ктитор, миритељ завађених и заштитник убогих, законодавац и просветитељ све српске земље – чега год се Свети Сава у своме животу на земљи дотакао, или о чему је мислио, што је чинио или о чему је сањао, постајало је темељ, искра неугасна, благодатни корен.

Ни са молитвом није другачије. Јер, свој почетак српска молитва има у Светом Сави, и сву висину, сву лепоту достигла је она већ са Светим Савом.

Што је онда и што је са таквом снагом кренуто, до данашњег се доба није прекинуло. Као у житијима и летописима, похвалама и записима, хроникама и родословима, службама и канонима, тако се и у молитвама, Савиним па наовамо, сачувала духовна, свештена, владарска, морална исто-

рија српског народа, и у њој, кроз њу, њоме – живот, дело и дух Светога Саве, „првог архиепископа и наставника и учитеља и с Богом просветитеља својег отачаства“, највећег српског проповедника мира и љубави међу људима и народима. Исписана узвишеним, празничним језиком, ова *молитвено-словна* историја плете се, кроз векове, све од самих вапаја и завета српских – Господу и угодницима његовим, светима света и српским светима, истини и правдољубљу Божијем и човечјему.

Прву реч свете историје српскога народа саставила је и украсила рука Светога Саве и, отад, не престаје ова историја том руком, њеним немиром и лепотом крстоносно да се исписује. Тачан је Милан Кашанин: „Као ниједан црквени управљач или владар, Сава је, и мртав, био свуд присутан. Није један манастир био његов, него сви – у свакој цркви налазили су се његов портрет и његове мисли. Турци, желећи учинити да га нема, смислили су да му спале тело. И тако су и учинили. Али, као што бива с незаменљивим личностима и у мрачним епохама, оно се тад није расуло у прах, него у светлост.“

Та светосавска светлост што се не гаси, старија од спаљена моштију Светитеља 1594. године, сажигом штавише оснажена и освештана, изливена на толика неимарска и задужбинарска, литургијска и сликарска, песничка и драмска остварења уметника претходних доба и наших савременика, гори у свем огромноме делу Божидача Болета Милорадовића – слово-иконосликара, слово-иконописца, свештенога српскоправославног палео-калиграфа.

У српској ликовној уметности и култури, Боле Милорадовић (Голочело, код Крагујевца – 1934) познат је и признат, хваљен и награђиван већ више од пет деценија. Имао је досад преко сто самосталних изложби. Један је од наших најзначајнијих мајстора савременог плаката. У више стотина издања наићи ћемо на потпис: „Лепотом књиге бавио се Боле Милорадовић“. С правом тако стоји, јер за Болета је – по провереној речи Лазара Трифуновића, „књига естетски предмет који он тотално обликује“. Светислав Мандић је у овом смислу непосреднији: „Боле прави књигу која се колико чита толико и гледа и загледа, воли и чува, скоро као уникатно, а не као серијско остварење.“

Од краја осамдесетих година прошлог века Боле Милорадовић посвећује се слово-иконосликарству, слово-

иконописању – грани стварања у којој му, на овим просторима, нема „ликовне паралеле са уметничким остварењима нашег времена“ (Слободан Милеуснић).

Отад до данас добили смо праву малу библиотеку јединствено обликованих дела, плод маште и руке, непоновљивог дара православном духовношћу крштенога уметника Милорадовића. Не почетку је библиофилско издање *Слова љубве*, штампано 1997. у 99 примерака. Годину дана касније следи, исто у 99 библиофилских примерака, *Светилник* Светлане Велмар-Јанковић. Две хиљадите појављује се, у непромењеном библиофилском броју, поема Миодрага Павловића *С Христом нешремице*. Лета 2003. излази Символ вере наше *Верују*, са катехизисом светог Николаја Велимировића (библиофилски број сада је 111). Па 2011. *Химна љубави* Апостола Павла, у 499 примерака. Годину 2013. обележава ново издање *Слова љубве* деспота Стефана Високог Лазаревића, по текстовноме корпусу и графичко-ликовној креацији право лексико-књижевно издање. Све су ове књиге исписане, украшене и до најситнијег видљивог детаља обликоване срећном руком уметника чудотворца.

Постоји и трећи вид Болетовога ауторског рада на књизи. Овде се он појављује као стваралац који поља туђега текста оплемењује и богати самониклим уметничким визијама и красотама: психо-сликарским студијама најзнаменитијих личности српске историје и културе, маестралним иницијалима-алегоријама, раскошно стилизованим заставицама, читавим цветним симфонијама од ликова и симбола живог света у његовоме трајању и значењу.

Навешћу пет таквих наслова, а много их је више. То су: уметнички репрезентативан, свеобухватни лексикон (дело групе аутора), чије битно назначење је: „Сатворио Боле Милорадовић“ – *Бели траг: културна историја Београда* (1997); ту је двотомна велика илустрована енциклопедија Слободана Милеуснића *Манасџири Србије* (2002); ту је волуминозна повест Ђорђа Бубала и Петра Крестића *Владари Србије* (2013); ту је Владете Р. Кошутића несвакодневна *Антологија светске духовне лирике* (2015), у којој Болетови иницијали-симболи и украсни пресеци суштински васпостављају и именују дух и родно писмо песника и њихових националних култура. И ту је тематска антологија српских молитава *Приону душа моја*, с поднасловом „Молитве Светога Саве / Молитве Светоме Сави: 1207–1969“ (издање из 2014).

Приону душа моја захтева посебну реч. За ову је књигу Боле Милорадовић изабрао 23 од својих досад неизбројених варијација милешевске фреске Светога Саве – у чијем иначе лику он види архетип српског човека: десет портрета, остало су вињете, медаљони из реда и у стилу елементарно сведених карактеризација духовне и светитељске појаве кроз један и непрекинути, конгенијалан покрет и пут сликаревог пера.

Болетови портрети Светога Саве у свима историјским испољавањима његове унутрашње и јавне личности естетска су реткост како у стваралачком, тако у духовном и душевно-друштвеном смислу. До те мере су портрети уметнички индивидуализовани да образовани посматрач без напора уочава где је Свети Сава монах, где проповедник народне вере, где аскет у гори, где првопрестолник црквени, где писац, ктитор, где миритељ завађених и заштитник убогих, где државник, законодавац, просветитељ све српске земље, где болни мудрац, где невремени светитељ... У симболици облика и линија и боја, у изражају крста, распећа, ореола, светлих орлова и хералдичких оцила, у ликовним метафорама скривених драма и страдања, жртвеног приклањања светом као овосветском или тријумфа за будући век (век векова), умозрително пресађених у чело и свеизраз очију, са нијансама светосавско плавог тамо где су на делу боје и небесне наде – Боле Милорадовић на задивљујући начин созерцава надвремене сржи, душу и вољу оца српског православља: аскете Растка па Саве, са светим Симеоном Мироточивим

осниваоца белог Хиландара, архиепископа, ходочасника, политичара, пророка, славитеља Христа Бога.

Тихује и даром сновидовног ликовног уобличитеља моли се Боле у 20. и 21. столећу заједно с искомским српским тиховатељем и молитвеником. Притом, чини то на начин наоко несвојствен модерним струјањима у сликарству; наоко – јер је по сигналама свезаконитих вредности уметничког твораштва упоредив и са свим старим и са новим токовима. Зналац Стеван Станић то је најбоље исказао. Године 1990, у каталогу за Болетову крагујевачку, што значи прву његову изложбу портрета Светога Саве, Станић запажа оно што и данас стоји: да је Боле Милорадовић за сваки нови портрет Светога Саве нашао друкчији „импулс и нову адекватну различиту обраду“. Једном је то, вели, „лик у импресионистичком треперењу, други пут стилизација у сецесионистичким увијолкама, трећи пут клеовска посткубистичка играрија, четврти пут посни деликатни линеаризам, пети пут оштра сведена лирика геометрије... Читава мала историја праваца или путовање кроз самог себе преко лица светог Саве“.

Речи Станићеве не мање важе данас. Богонадахнути свети Николај Велимировић казао је: „Свети Сава је за живота земаљског био, а и сада јесте пред престолом Творца највећи молитвеник за Српски народ.“ На ове, ја додајем речи Дмитрија Оболенског: „Светац заштитник Срба без премца.“

У уметничком, у душевно-духовном, у свенародном српском смислу, вечити Свети Сава Болета Милорадовића јесте то, и истовремено – он јесте најсветлија и најдубља пројава дара самога свештенога слово-иконосликара Божидача Болета Милорадовића.

Владѣша Коларевић

ВЕЛИКА ПОСТЕЉА – ЛИРСКА ПЛЕТИСАНКА МИРОСЛАВА ДИМИТРИЈЕВИЋА

Многе ми је песме и стихове туђе оживело време, а и мене самог довело до речи. Песништво је завет несхваћених људи, неразговетно откровење сажето у целину. Нехај клатна, белег у трави, велика постеља, удаја (злехуде) воде... над којом бивствују *свемирски* нам *йреци*. Питка и носталгична космогонија ритамски уобличена у сан који претходи стварању. Токови овог песништва и посебништва наративно су испреплетени са традицијом и прећутаном авангардом, детиње усаглашени са предсказањем и матерњом мелодијом (уклетог) завичаја. Плетенијем словеса божански се усуд канда оглашава, творећи свет без Човештва – виђен очима Бога; бивством без разлике. Свечовек је само побожни издањак заумног растања... песмолика осама, чији стих је просто и свеколико виђење отшелника. Досетка, гег, бурлеска, иронична потка, гест ухваћен у магновењу, пантомима... наговест – што тек је довољан разлог за другачије читање, и читавање у митску логику посрнулог нараштаја, којега обухвата интонација усменог наслеђа и скрајнутих претходника. Лирска сиротиња, затурена у мноштву, међ којима М. Димитријевић бивствује као грешни дијак и брат од заклетве, бивајући распет између побуне и усамљености... као орфички сужањ који би да собом (песмом) вечност наговести. Оно што би Богу рекао да може, богу надахнућа и једноставности, можда и сам усуд незлобиво збори онако његовски: – Циљ мене ће можда бити само ПЕСМА, али не и *йесник*, премда су суђаје, митске дружбенице, по божјем допуштењу мом смерном двојнику то својство нарекле, ни сам не знајући шта бих Ја у ствари могао да значим. Песништво је послушање, подвиг и молитва. Сагласје истости и заумног (Пенелопиног) ткања.

Самосвојан и целовит, саживљен са песмом и песништвом, Сава Димитрије/вић, доцније наречени Мирослав, ком то име бежу бози наденули (на водици), твори оне свете одлике митске једноставности, често и без речи, гестуално сажет у погубном двојству вечног надахнућа... чији пој и ромор сунце својим ходом узноси над *хлебном доброшом* *ћирилице* и оних светих посебника и работника, који као припадници *йонижене мисли* таворе на светом и измаштаном лир-

ском (завичајном) гробљу где почива већма скоро сва књижевна сиротиња, чојством омеђена – несхваћеним писменима отуђеног света би занавек тако прогнана из тмине кобне усмености урбаног наслеђа и заумног својства лирских памћеника, прећутаних за живота и отурених од самозване књижевне братије и набеђених божјих угодника, који су се домогли превласти (у новије доба) поставши већински власници нашега живота (и мишљења), а да ни до каквог знања ни културе *нијесу дошли*. И тек кад се удајом вода преобрази у митску и магијску целовитост стиха или стихије, моравски многолик народ се узмува на другој обали књижевног наслеђа и постане ПЕСМА. Мисаоно сродан са усменим твораштвом и књишким наслеђем, М. Димитријевић је претходио себи и свом нараштају, у осамној мелодији старинскога кова узневши се, трагајући за претечама и узорима, дајући свом древном пралику и сазвучју урбану не/оствареност својствену његовом поетском наречју и сањивом двојству својег нараштаја... не могавши да се изрази до краја. Стваралачка с/личност са побожним складом, заумну лепоту орфичког наслеђа сажима у потку епскијех одлика, те сродних и самородних спознаја у личном сагласју нестварних облика. Одјек неминовно тежи савршенству. Препуштен свом језику, он настоји да изрази себе а да се при том скоро никад не понавља. Досегавши препознатљивост једне особене и личне обдарености, поставши појам и појава на коју се у скрајнутом песништву још увек рачуна. Кад многолик језик светог надахнућа доведе до смисла, и кад обухвати собом интонацију стиха и ход песме саме доведе до речи, сведеним рукописом, мелодијски јасно и разговетно... он лирску истанчаност и искреност обнавља као белег химничке узвишености на светој белини скерлићевских (не/превазиђених) спознаја и очекивања. Скрајнут и једва тумачен, као да не постоји, он ће тек у себи досећи садржајну потку правог посебништва, без болећивости и пренемагања. Добрим се песмама свашта може приговорити, па и опростити. Заћутале су музе осредњости, време је да ствари проговоре а самозвани пророци за неме. Пустињаци стиха тек ће се онда страдално узнети над заумним својством друкчијег певања и мишљења (па и тумачења).

Мирослав Димитријевић сачињава собом једну неовдашњу и недељиву целину, завидног опсега, дате јасновидим писменима, који као инок бдије сам у себи, у заумном сплету крајњих околности, где сан је искуствен рукопис стварних (и ствараних) појмова и ствари, тек као искушан

рукопис самоће (и душе страдалне) дат у магновењу. Следећи утварну мелодију таме и личног искуства, урбаним значењем настојећи да усудно лице песништва поистовети са стварним животом, са немуштом и утварном мелодијом стварног и могућег језика вечности. Приметан ал не и вреднован аршином праве књижевности, у укупном збиру, саздан у својој многоликости, он песништву даје печат савршенства и заумног искуства. Свет којем је усуд поверовао најпре, свој глас одистински сплиће и оснура, као боготражитељна душа песничких одлика. Смисаоно јасан и разговетан он се у песништву разазнаје... као усуд саздан од неречи. Многолик у свој издашности, сведеним је дахом исповедну таму чисте поезије завештао Творцу, од којег је сам учио да пише, настојећи да се у стих преобрати и постане „песма“.

Димитријевић је самородним рукописом напицао дама-ре правог и истинитог песништва – којему служи предано и са мером, походећи древне пределе не/речи и складност многоимених ствари и заблуда. У поредбеном смислу он претходи себи... као одистински слутник усаглашен са побожним својством лирског страдалништва, оснурајућ потку митске властитости, мелодијски јасновидо и разговетно, земно усаглашен с молитвеним тоном вечнога појања (као Зоран Вучић или Борислав Хорват... међ небеском својом других узваника, знаних и прећутаних – који ће тек бити *исстихумно рођени*). Ромор чедних страсти обзинуће таму заумних обзира, настојећи да свету истрајност без речи сажме у бунилу, намеран да себе песмом превазиђе, и поступност свету искаже до крајњих обзира, већма потирући суштост искушења, из које се пустош језика помаља не доводећи појам стрепње у питање, а ни слутње, не поводећи се канда за (извиканим) претечама и књишким пренемагањем однарођеног света. Ромором ће травки да цвет проговори језиком свечовека, па и антипоезије, која у песништву тражи пут до Бога, грешно настојећи да стих превазиђе, уводећи сновиду пустош међ складне облике заумног појања. Рилке тек умеде да у себи сажме ту нужност појмовних стања и одлика, говорећи канда да су тек (по себи) *стихови искуства*, док Шенберг у светој датости замишља да је права уметност, по свему судећи, тек својствен рукопис истинског „морања“. Дословно сажет у светом бунилу, ритамски усаглашен са побожном тмином истинског морања, Песник је свој очај довео до смисла, а стих до искуства, настојећи да се поистовети са

песмом и песништвом, схвативши да Усуд, ритамски сажет у свом магновењу, није само песма, већ сушто искуство митског пра/језика и побожних страсти, где сјај ништавила и интуиције обликује *нехај* страдалног времена, у којем пребива сенка надахнућа с психом у наручју.

Стих је неминовност, коју Песник ипак, и под старе дане сплиће у немуштом искуству језика, оснурајућ потку вечнога *морања*, доводећи канда и себе на пречац у сумњу (поготову књигом изабраних стихова), не би л се у песми осамио и саживео са вечним богом надахнућа ил божанском спознајом неречи, творећ насумице потку и основу језиком предела над којима освиће вечна измаглица одоцнелих варки и значења. Кобни посебници нису ништа друго до орфички сужњи, од старине на гласу (којима би сродан и сам М. Димитријевић – као одоцнели сведок и саучесник у удруженом лирском подухвату, рад којег је могао да труне и у одајама митског казамата... намеран да се са песмом саживи и своједобно препоручи лирском отачеству и одужи тако себи и прецима – којима смо *нешто* још остали дужни) и стварни песници, којима сам Господ беше сабеседник – настојећи да се кроз песму дојави. Под сумњом битише једно поколење, оличеног у елитизму без културе, које није могло да песмом изрази оно несувисло двојство без облика, а ни да препозна ону несувислу нагавест без речи. Биографски расут и распричан, па и преопширан, стешњен између истинског песништва и лирског незнања одоцнеле душе, он и не могаде друкче но да списатељски траје и ускупља молитвени завет *Мирослављевој књижевној јеванђеља* – над којим се разазнаје сумњичави поглед митског отшелника, којем песма беше једина очевина. У преврелој тескоби он ћутке исписује очај одоцнелих спознаја и рима, загледан у јасновиду издашност језика и предсказања, са којим бејаше саживљен дословно као женик који се још пре себе беше обећао самој Поезији.

Речит и непосредан, уз ране се јаде одважио беше да сам проговори, занет истинском мелодијом осаме, коју нико није могао да предвиди ни да јој се обрадује. Опсегу својег страдалништва, тражећи се у мноштву, тек што се бејаше усудио да му и сам приговори, ко сужањ којем се нико не радује. Многи су се у то доба огласили стихом, а да до песништва и нијесу дошли. М. Димитријевић је отшелник у чијем се двојству усуд оглашава, који је већ давно превазишо себе. Саживљен са пустом тескобом тренутка, предеоно расут изнад коначности, где рани стих копни и јад душе свете натапа интима, процеђена ипак кроз свеколику осаму чо/века. Не

могу се јасно разабрати нити ни склад који лебди над пустим животом... којег би да лирска летина ујасни и барем оправда. Стих-и-ја нек буде, свеколиком двојству, оправдана казна. Језиком откровења, сведене једноставности, прозрео је давно лирске званичнике којима се песма причињава некад, тек као изговор – дословно ко израз божјег сажаљења. Кад се са стихова скине сва пролазна таштина живота, и лажна позлата помодних схватања, оживеће *нехај* многе оне песме које није стигло да понизи време ни сплет околности. Шта је то што Песник следи од постања... и што је до данас опстало да траје, сходно годинама кад му би суђено да се и сам најпре стихом обистини? Сходно свом узрасту он није могао ни да пут до себе утаба кроз време, песмолик у смерном настојању да тек стихом себе ујасни и нађе, па и удостоји, ни сам не знајући да стих бдије вечан... библијски сажет у светом узрасту Христових година. Поезија није збир пустих година, којој су богови окренули леђа а вечност успела да је поколеба. У немогућности да се као Усуд изрази, вечност без разлике прибегава стиху, творећи утварну мелодију ствари. Стихови су слутња нестварних одлика, награде су привид. Стварна посвећеност дар је од Господа, због којег се другачије може бити испашта ил траје, несебично и људски до краја. У јаду се кобном слутњом исказује сенка привиђења.

Разуђену потку светог битисања – ко ружу појања, изнео јесте из себе пред творца, рапсодично усклађеног тона, у чије је добро поверово најпре... идући за песмом ко за предсказањем, спознавши несхваћен рукопис апсурда и природе саме; језиву пустош смернитог појања. Храм се пра/живота указа у немој спознаји тренутка. Сам и бесконачан, Рапсод ће оскудну нагавест свог давно обоженог лика, узневши рукопис коначног двојништва, свести на утварну мелодију осаме – којом би да себе подсети на песме, измољене давно, од бога тренутка, детињи усаглашене да нејасном потком орфичких спознаја, монашки саживљен са визијом песме која нам се (као обнажена Нагавест) причињава канда у заумном преплету судбе и очаја, распелно усаглашен с молитвеним складом убогих предела, над којима бдије, нестварна целина пустог завичаја, не знајући како да орфичку слутњу (и егзистенцијалну студен) сажме и оправда, света и уклетог предодређеност стиха. Већ је глуво доба од сна дигло руке и дангубну потку плетенија складних предрасуда оденула притом у побожну таму истрајних словеса, творећ несувисло ону самородну богомољу стиха, којом се одазва божјем угоднику што у песми живи. Нестварно сажет у том магновењу, насто-

јећ да стихом превазиђе себе и језиву пустош неовдашњег плена, ко усуд међ смерним пределима речи.

Нестварно сажет у двојству неречи, јасновиде нити намеран да протне кроз лирску тескобу, уткавши себе у то откровење, којим ће заумну слутњу обдарених свељуди (ил самотни призив утварног наслеђа), да одене канда у привид песништва, разговетним и разложним писменима... али и божјачким језиком двојника који су се давно одрекли живота, јасно и поступно (као апостоли старозаветних спознаја у нестварном лику новог посебништва). Притајен у свом многогласју – речит и одважан, премда недочитан, он језик предања сплиће и оснура, следећ мисаони вапај ништавила, намеран да собом означи одлике последњег (да ли и потоњег) времена... и талог утварног сна и битисања. Скрајнута посебност чијем се обиљу може веровати – у којем пребива појац и посебник, као апостолски белег страдалништва (изнет из потопа), којег у недоба подрива осама што лирску црницу с крицима узноси на другу обалу... где жртвеник сунца међ трском вапије, немоћан да криком тишину изрази. Лирско испосништво, ал и страдалништво, презирире гомила. Самосвојно двојство истрајног језика, чији пралик, над пустим раздањем, оплакују вали побожног наречја, који би да тмином (обоженог света) прожме до крајности лирске устаоце, међ којима скрајнут пуст двојник походи – именом Мирослав, своје друго лице, своје бивше ЈА, намеран да стихом коначност изрази, те пој завичајних и заветних варки изрида кроз благост заумног предања, мисаоно сажет у свом многогласју, над којим ромори суштаствен рукопис божанске осаме – вазда усаглашен с традицијском потком немуштог појања, и да се ко Песник ујасни међ својтом у неразговетном обиљу својег прећутаног настојања. Складну целовитост успешних стихова завештањем сужња сновидам ће криком пустош да ујасни. Склад и неумитност преплићу се канда као антиподи – од стиха до стиха, од речи до речи, бивајући слово, првотно и немо, од којег је канда и сам сведржитељ учио да збори, поучен логиком смерних отшелника који су у њему нашли претходника. Бивајући распелно изложен на крсту пуне и немуште властитости стиха, мрак је својих душа уткао у привид *над извором речи...* док сновиду пустош одоцнелим ходом, походи немушто очај и интима. Стих је тек заветно двојство отшелника ком су бози дали, посве неумитно, неко друго име и зове се Хреб, грешно усаглашен са пустом целином нестварног појања... о којем би могла тек смрт да сведочи и сенка којом се двојник потписује.

Јагранка Миленковић

„БЕГУНИ“ ИЛИ НЕМА ВЛАСТИ НАД ПОКРЕТОМ

Роман *Бејуни* зрело је дело пољске списатељице Олге Токарчук (Olga Tokarczuk), чије име је веома познато на светској књижевној сцени, док у Пољској већ дужи низ година заузима једно од најзначајнијих места. Необично структурисано, писано рафинираним стилом, ово је дело својеврсни колаж записа насталих на разноразним путовањима, како оних написаних на брзину, на аеродрому, у неком превозном средству, у хотелској соби и ресторану (у покушају да се изненада ухваћена мисао, слика, утисак, стих, не изгубе и заувек забораве у вреви догађаја који следе), тако и оних који су настали истраживањем и промишљањем виђеног и доживљеног, исказаног у дужим, наизглед самосталним целинама. Те цртице повезане су истом основном мишљу, која од овог колажа чини неку врсту светих списа једне поново васпостављене секте, без свештеника и хијерархије, секте путника, бегунаца, људи који енергију не црпу из земље већ из непрекидног кретања.

...ја сам антииантијег, моја енергија извлачи се из покретша – из шрускања аутобуса, из брујања авиона, из њихања шрајекша и возова.

Те цртице, надовезане једна на другу, поступком који ствара дело које би се у прошлости тешко могло назвати романом (а свакако не може бити ни путопис), доносе нам књигу несумњивих књижевних квалитета. Путници који са њом крећу на пут морају бити припремљени не само на лаке прескоке из епохе у епоху, већ и на чињеницу да ни почетак ни крај пута нису унапред зацртани, већ је у средишту бегунске религије управо супротно: ходочашће и бег су једно исто.

Олга Токарчук нас је већ једном обдаровала таквим необичним колажом, књигом *Дневна кућа, ноћна кућа*, која је структурисана веома слично роману *Бејуни*. У питању је једна врста дневника у коме равноправно место налазе есеји, приче о прошлости и садашњости једне области у Пољској, њених незнаменитих али зато необичних становника и њи-

хових светиња. Ту су затим снови, који чине везивно ткиво саме књиге *Дневна кућа, ноћна кућа*, биљни и животињски свет поред којег се иначе пролази као поред декора, научавања о Богу која се удаљавају од званичне религије... Оно што карактерише колаж јесте *поилед изнушра*: ауторка је урођена у свет о којем пише, није његов пуки посматрач, неокрзнут збивањима која покушава да разуме, већ је судионик, сусед, сусањач који открива да се и снови убиру на једном заједничком извору.

Између ове две књиге сличне структуре је довољно дуг временски период и много исписаних страница. Прва је књига објављена 1999. (код нас преведена 2002. године), а *Бејуни* следе тек 2007. г. (код нас 2010. године; обе књиге у преводу Милице Маркић). Ауторка се враћа једном већ опробаном начину, који јој омогућава да се изрази на њој својствен и природан начин.

У *Бејунима* такође препознајемо *поилед изнушра* и налазимо одјеке које путовања за собом остављају у духу навикнутом да бира и бележи све оно необично, срасло на чудан начин, па чак и застрашујуће, од чега смо спремни да скренемо поглед трудећи се да фалсификујемо истину о свету и нама унутар њега. Као што су у књизи *Дневна кућа, ноћна кућа* снови везивно ткиво које нам омогућава да употпунимо своја знања о свету, тако су то исто у књизи *Бејуни* – путовања.

Да ли је могуће прецизно одредити термин – путовање? За разлику од *Енциклопедије лексикографског завода* из давне 1966. године, која о путовању нема ниједну одредницу, чланак који нуди *Википедија* (Wikipedia) на српском језику садржи чак две реченице које дефинишу тај феномен: „Под путовањем се подразумева краткорочна промена локације (авионом, бродом, возом, аутомобилом), у пословну или туристичку сврху. Писани или снимљени запис о путовањима се обично назива репортажа.“ (У Пољској је, напротив, одавно присутно писање о путовањима: *Дневник путовања по Европи 1677–1678*, Теодора Билевича, *Перејинације по Европи 1607–1613*, Јакоба Собјеског итд.) Убеђење у нетачност, непотпуност, па чак и неозбиљност таквог дефинисања указује да се на то питање не може једнозначно одговорити. Чак и најједноставнији одговор (онај који не узима у обзир да се под путовањем може подразумевати и штошта што не значи промену у простору) подразумева могућност да се

промена места врши у циљу учења, упознавања других места, настањивања, сусрета, размене, а тек затим бекства, разбијања колотечине једноставног и монотоног животарења. У прошлости је један од важнијих разлога путовања био (пored потребе за стицањем другачијих знања) *ходочашће*. Преиспитујући своја сазнања о далекој прошлости, уверавамо се у то да чак и путовања у циљу трговања нису искључивала учење, нова искуства и самим тим онеобичавање живота, који је на тај начин избегавао распад и дегенерацију, узроковане статичношћу. Но, сам циљ таквих путовања унапред је ограничавао опсег искустава и знања која ће се на путу стећи и у великој мери искључивао другу, важнију, религиозну димензију путовања. Бити трговац значило је бити вешт и одважан; бити ходочасник значило је то исто, али у далеко већој мери. Осим тога, ходочашће је увек подразумевало приближавање некој великој истини, и то не само у простору, већ и у духу. Циљ је био да се постане оно ка чему се иде, да се у томе учествује, да му се приступа са циљем да се буде његов део. То је својеврсна предаја без принуде, одређени акт иницијације. У ходочашћима на која нас води Олга Токарчук, циљ ходочашћа је (по речима саме ауторке) увек други ходочасник. Он је, дакле, врховна светиња. О томе се писало од памтивека.

И зар душа

ако жели да ујозна саму себе

зар не би у грућу души

шребало да їледа:

и сїраница и нейријашеља у оїлегалу видесмо.

Јоргос Сеферис (један од песника који су најлепше опевали путовања), започео је овим стиховима песму *Арїонауџи*, један део пева *Мийска историја*. Стихове је скројио према питању постављеном у Платоновом дијалогу *Алкидијад*. Несумњиво, давнашња је идеја о упознавању душе приступањем другом човеку као крајњем циљу, као сврси путовања, у тежњи спознавања себе самог. Но, Олга Токарчук нас води на сасвим другачија ходочашћа, на упознавање са другим ходочасником, али не са његовом душом, већ са телом, и то телом које није живо, које је распарчано и у медицинским музејима потопљено у растворе ради даљег проучавања. Води нас у музеје воштаних фигура, на предавања која садрже

сецирање, упознаје нас са пластификацијом, са истраживањима анатома с краја XVII века, затим нам допушта да посматрамо путовање читаве колекције брижљиво чуваних препарата, као и једног необичног срца које напушта своје тело да буде похрањено на сасвим другом месту него његов власник. Пре него што заустимо да кажемо како нас таква путовања могу испунити језом и дозвати мисао о пролазности и смрти коју покушавамо да одагнамо, сетимо се можда да су многа ходочасничка путовања вршена ка гробовима великих мученика или подразумевала приступање моштима светаца. Веровало се да део тела светог човека задржава обиље енергије којом је светац за живота утицао на судбине верника, што су приступали светој тајни кроз њега упућеној свету. Такође, да тај део тела, иако одвојен и без животних сокова, и даље може учинити чудо и преобратити нечији живот. Како је могуће да тело, тај механизам који је без живота у себи потпуно безвредан, може понети са собом нешто од душе свога власника? Наиме, религија брине само о души, а са деградацијом тела је помирена, тиме је тело као неодвојиви део човека неправедно ниже рангиран. И због чега је овековечавање тела (мошти, мумије) резервисано само за поједине људе, а не за све?

Сваки део тела треба да има сећање. Свако људско тело – истрајавање. Скандал је то што му се дозвољава да се распадне под земљом или се претвори у милост и немилост пламену, спаљује као смеће. Кад би зависило од доктора Блауа, устројио би свети друштва – душа би могла да буде смртна, ништа нам, на крају крајева, душа – неће би тело остало бесмртно. Никад нећемо сазнати колико је људски род разноврстан, а свака индивидуа нејоновљива, ако будемо иако несматрано осуђивали тела на пропадање, мислио је.

Ништа нас не може привести другом човеку и свету као што то може тело.

Шта је заједничко цртицама ауторке са аеродрома, из авиона или хотелских соба, са описима настојања која врши научник у покушају да изнађе савршен раствор за веома дуго одржавање тела у нетакнутом стању? На самом почетку књиге ауторка нам износи своје уверење да се све оно што се креће опире распадању. Њен је напор вечитог путника управо и настојање против трошivosti тела. Колико је стара

потреба да се ка другој души путује као према циљу ходочашћа, толико је старо и упињање да се дефинише и примени поступак којим ће се, коришћењем неке посебне супстанце, очувати тело од коначног распадања. У оба случаја присуствујемо вечитој борби против пролазности, која нам се показује у својим најразличитијим облицима. Један од њих свакако је и записивање. Записати своја путовања значи отргнути их од заборава, отргнути једно место у једном тренутку из огромног ланца незапажених, унапред на заборав осуђених тренутака. То је запис у који је унет мисаони и осећајни свет записивача, сва његова раније искуства, убеђења и заблуде, његови уметнички афинитети, атавизми традиције из које потиче и које се не може одрећи и да хоће. Запис подразумева да ће тренутак који је овековечен ући у корпус ствари доступних и другима да на њима граде своја убеђења и заблуде, као и да ће у будућности, ма како био „искривљен“ оком појединачног посматрача, представљати сведочанство о једном времену. Посматрањем костију у једном од музеја који (можда невољно, неприпремљени) читајући обилазимо, ауторка нам саопштава своју несигурност у трајност тих записа:

Каква је, дакле, постојаност папира у поређењу с костима? Трбало је од постојка писати на костима.

Кости дозвољавају да се прочита много од онога што је одређивало живот њихових власника. Болести, ломови, насилне смрти, прерани прекиди раста или живота, погрешна срастања, сведочанства вишегодишњих трпљења, део су тога. Ипак, остаје отворено питање јесу ли записи на костима речитији од оних које предузимају записивачи на хартији, у покушају да сачувају ужасе кривих срастања и вишегодишњих болова, не би ли им на тај начин одузели снагу и онемогућили понављање.

Иако ћемо у књизи бити упознати са радом великих анатома - Фредерика Ројша (Frederik Ruysch) и Филипа Верхајена (Philip Verheyen) – с краја седамнаестог и почетка осамнаестог века, а затим ћемо се суочити са описом смрти и необичне посмртне свечаности једног од највећих композитора класичне музике, Фредерика Шопена (Frederic Chopin), основну мисао изречену у књизи чућемо промуцану

из уста једне бескућнице забрађене марамом, која ту своју проповед мрмља лутајући ободом великог града.

Клађи се, мичи се, мичи. Само шако ћеш му умаћи. Онај ко јосјодари светом нема влађи над јокређом и зна да је наше тело у кређању светом, да му измићеш само онда кад се јомераи. Он јак влада над оним што је нејомично и одумрло, над оним што је безвољно и шромо.

Дакле, мичи се, клађи се, њиши, иги, шрчи, бежи, чим се зауставиши и сћанеш дојрабиће те њеове велике шаке, прешвориће те у лушку, овиће те њеов душак који има задах гима и издувних јасова и великих смејлишћа иза јрада. Твоју живојисну душу јриземиће у сићну душу искројену од јайира, од новина, и прешиће ти вајром, болешћу и рајом, засирашиваће те све док не изјубиш мир и пресћанеш да сјаваши. Обележиће те и ујисаши у своје рејистре, даће ти документи о том јагу. Мисли ће ти заокујити небитним сјварима, шћа да кујиши, а шћа да јродаш, где је јешћиније, а где скујље. Ошад ћеш да бринеши о шричаријама – цени бензина и њеном ушцају на исјлашу кредија. Сваки дан јроживљаваћеш болно, као да живиши јо казни, али ко је извршио злочин и какав и када – нећеш сазнаши никада.

Уобичајени је поступак да дворске луде, јуродиви и њима слични послуже аутору да се наруга устаљеним вредностима и истовремено подсети на оне праве, за које је потребно или много више храбрости, или одређена доза лудости, да би се могло живети супротно очекивањима владајућих мерила. Чак и научник Верхајен, који је цео живот провео верујући у снагу ума и ваљаност научних метода, саопштава у једном тренутку: *Ја хоћу да знам, а не да се јрејушћам лотици*. Такав списатељкин поступак представља њено разрачунавање са непоузданошћу научних метода, које нам, бар у области психологије, приказује на самом почетку књиге. Може то такође бити и својеврсни омаж старогрчким филозофима – киницима, што су још у доба пре нове ере упозоравали на опасности које носи човекова потреба за везивањем за материјалне вредности и почаст. Такође, прича забрађене бегунке је и упозорење о лицемерности изједначавања статичног живота, који прихвата наметнута схватања о вредностима, са добрим, и луталачког живота, који одбија свако згртање али и устројавање, са лошим животом, тако да се

моралне вредности готово поклапају са платежном способношћу оног кога посматрамо. Ту заблуду једино могу прозрети они који сами немају ништа и одбијају да се вежу наметнутим правилима.

Једном, одавно, цар је покушавао да реформише свет, али је доживео пораз и свет је досио право у зајрљај Антихриста. Бога, оног истинитог, оног доброг, прогерао је из света, судове напуњене божјом моћи разбио, и она се ушла у земљу и нестала у дубинама. Али када је проговарао шапком из свој заклона, чуо га је један праведни човек по имену Еуфимије, и забележио је у себи те речи. Ноћу је бацио пушку, свукао униформу, скинуо обојке и извоо ципеле. Стао је под небом то, ко од мајке рођен, а затим отрчао у шуму и отрнувши торњу одећу, путовао из села у село проносећи ту мрачну вест. Бежио, мичио се из кућа, идио, бејуни, јер само тако ће се сачувати од лукавог ловљења и замки вражјих. Било каква отворена бишка с њим унапред је изубљена. Оставио своје поселе, одбацио земљу и кренио на југ.

Највећи умови и бесмртни пророци у прошлости говорили су ово исто и подстицали људе да их следе и преиспитају живот који живе. Сократ је, посматрајући тезге које су служиле трговцима да продају најразличитија добра, по једној причи зачуђено узвикнуо: „Зар је све ово потребно Атињанима да би живели?“ Источњачка мудрост позивала је на одрицање било чега материјалног, и проналазак новог смисла и нирване. Онај на коме је затим изграђена читава западна култура, узалуд је проповедао исто. Сократ је осуђен на смрт, источњачке мирољубиве културе прегажене са лакоћом од стране оних који су веровали у смисао материјалног, Исус је разапет као и многи његови следбеници који су преносили верно (и сами путујући и одричући се блага и почасти) његову мисао и позив. Ако су сви они говорили истину, ко је тај ко сада влада у свету у коме живимо?

Јер све што има стално место у овом свету, свака држава, црква, свеколика људска владавина, све што је одржало форму у овом паклу, њему је на службу. Све што је дефинисано, што је одавде-онде, што је обухваћено рубрикама, записано у ретисирима, нумерисано, евиденцирано, заклетвом пришврђено; све што је сабрано, погледима изложено, етикетирано.

Све што је задржајно: куће, фошеле, кревети, породице, земља, сејање, сађење, нагледање раста. Планирање, чекање резултата, уишћавање распоред, чување реда. Зато подићи своју децу кад си их већ неопрезно родила и полази на њу; сахрани родитеље, кад су те већ несмоћено призивали у биће – и иди. Измештај се далеко, ван домета његовој дашка, ван његових каблова и водова, анишена и шаласа, да те не би реинсталирали његови осетљиви инструменти.

Ко се заустави – окамениће се, ко застане, биће прибојен као инсект, срце ће му пробости дрвена ила, руке и ноге биће прободене и приковане за праг и дрвену шаваницу.

Баш тако је прошао онај који се побунио. Засужњен је, а његово тело приковано је за крст, паралисано поштом инсекта да би се показао људским и нељудским очима, а нарочито нељудским, јер њима је свако изображавање мило...

Преводитељка ове маестралне књиге, Милица Маркић, објашњава нам овакав књижевни поступак Олге Токарчук: „Код Олге највећи значај има маргина, све што је одступање од правила, што је дефект, аберација, аномалија. Јер, у чијим је очима то нешто аномалија? И ко је тај ко одређује правила, стандарде, норме (овде је сјајна илустрација њен есеј *Измишљање хетероџије. Друштвена Ира* – код нас објављен у листу *Поља* бр. 483). И у књизи *У пошрази за Књигом*, долажење до највеће истине било је резервисано за глувонемог Гоша. То померање, поништавање граница и одступање од прописаних закона оличава Јаков Франк (оснивач секте франкиста), који је још у XVIII веку направио револуцију одбацивши талмудске законе, који ништа добро Јеврејима нису донели; напротив, само су веће патње подносили. Франк је кренуо да окреће свет наглавце. Установио је властити поредак, у којем не постоје више закони брака, држање поста, прописао је слободу телесних спајања, прелажење из једног верозакона у други, мењање имена, мењање територије... До Бога се долази преко различитих религија, говорио је. Долажење до Бога је као пут током којег мењамо ципеле. Главни подстицај за писање романа *Књиге Јаковљеве*, инспирисане ликом и делом тог јеврејског шизматика, била је за Олгу чињеница да је Франк у Јасногорској Богородици (Црна Мадона у Ченстохови, највећа пољска национално-католичка светиња) видео ни мање ни више него Шехину – Божје присуство у свету, женски аспект Бога. С обзиром да је то XVIII век, била је то заиста револуционарна идеја, сим-

птом просветитељског духа. Данас, такво запажање не би имало тако револуционарну димензију, али ако би данас, каже Олга, неко рекао да животиње треба третирати исто као људе, да су бића са једнаким правима – е, такав би већ добио по глави. По Олгином мишљењу, потребно је претресати историју, чути и друга предања, изван официјелног поретка. Историја се може и мора реинтерпретирати, јер се времена мењају и данас, када знамо много више него што нам је било приступачно у прошлости, дужни смо то да радимо. Између осталог, и то је био разлог због ког је она табуизирану историју франкиста извукла из нафталина и удахнула јој нов живот, показујући званичну историју Пољске XVIII века у сасвим другачијем светлу.“

Шта повезује Куницког, Ерика и анатома Филипа Верхајена, што ће нам на први поглед измаћи, и оставити нас у запитаности чиме су, којом то нарочитом особином, заслужили место у једној оваквој књизи? Куницки, млади супруг на породичном путовању на необјашњив начин на острву Вису губи супругу и дете од три године. Данима затим траје потрага у коју се укључују и полицијске снаге, моторни чамци, хеликоптери, житељи острва. Ерик (чије право име нам није откривено) морнар је који услед сплета околности завршава већ на почетку путовања у затвору, где са друговима ишчитава књигу *Моби Дик* Хермана Мелвила (Herman Melville), и уз помоћ ње учи енглески језик, али и преживљава затворске дане, хранећи своју душу сновима и симболима. Верхајен, спречен у својој намери да постане теолог услед несрећног случаја, посвећује се анатомији, веома вешт у цртању, давши науци велики допринос; а предмет који најрадије анализира његова је сопствена, ампутирана нога. Већ из ових пар реченица видимо различитост у судбинама ликовна, начину живота, степену образовања, свему што им споља можемо придружити и назвати то идентитетом или најважнијим одређењима за причу о њима. Но, нешто им је ипак заједничко, чак читав низ доживљаја и особина којима их можемо повезати: неизвесност, незнање, анализа, страх... Опсесивна *анализа* средство је помоћу којег они покушавају да успоставе контролу над ситуацијом у којој контрола евидентно измиче. Куницки, кад престаје да верује у помоћ коју му пружају за то надлежне службе и други добронамерни људи, вади садржај из женине торбе, ређа га и снима, затим га опсесивно проучава у нади да ће пронаћи одговор о њеном и дететовом нестанку. Чак и кад се изгубљени врате, ње-

гов страх и неизвесност о томе где су били, како је могуће да их нису могли пронаћи, шта се заиста догодило, наставиће да га прогањају и нагоне на наставак сад већ параноичне анализе, која више и не дозвољава повратак на старо. Ерик са истом опседнутошћу анализира текст који је у затвору затекао. *Моби Дик* Хермана Мелвила који Ерик тако прилежно чита, не разумевајући у почетку, већ учећи напамет читаве пасусе, постаје за њега оно што је *Библија* била за Достојевског и безброј других затвореника који о томе нису оставили сведочење. Пасуси из књиге постају средство за тумачење света, начин за комуникацију међу затвореницима која је стражарима нејасна; постају и обећање о будућем богатом, уносном животу препуном авантура. Но, од свега тога остају тек неразумљиве реченице које припити Ерик изговара у кафани. Филип Верхајен, анатом с краја 17. века, истом опсесивном методом приступа бескрајном расклапању свог ампутираног уда, који је у тренутку ампутације сачувао из религијских а не научних разлога. Надао се током дугих година рада, размишљања, цртања, бележења својих мисли (повлачећи се све више од људи, чак и колега, у самоћу свог радног кабинета) да ће му се у механизмима тела које је посматрао открити тајна о човеку и свету. Но, ништа није могло да објасни *фанишомски бол* који се појављивао у оном делу где ноге више није било. Мимо логике, научник пише *Писма ампушираној нози*, једно од несумњиво најлепших места у овој маестралној књизи.

Оисесија је њак ѡредосећај ѡстојања индивидуалној језика, њеоновљивој језика којим ћемо, одважно се њиме служећи, открити истину. Ка ѡом ѡредосећају ѡреба стремити у ѡдручјима која друћима моћу да делују айсурдна и луда. Не знам зашто ѡај језик истине једнима звучи ањеоски а друћима се ѡретшвара у математичке обрасце или ѡшњи зайис. А ѡиети, ѡстоје и ѡакви којима се обраћа на веома чудан начин.

Преводитељка Милица Маркић нам и овде открива још једну димензију могућег тумачења овог драгоценог штива: „Ампутирани део тела и фантомски бол с њиме повезан – фигура је, такође, земље која је изгубила део себе, Пољске која је изгубила Јевреје који су срасли с њом, стопили се као нигде у свету у један јединствен организам. Управо су франкистички Јевреји израсли у најбољи део пољске патриотске интелигенције. У свим својим књигама пре *Књиџа Јаковљевих*

Олга је тек у назнакама откривала своја опсесивна занимања, фрагментарно, у надасве широком тематском опсегу.“

Књига која говори о путовањима као ходочашћу, као позвању, истовремено представља и другу страну – страну која је упад у замку, бегунима намештену да се ухвате и тако се њима поново загосподари из злог центра. Тако на моменте видимо да путовање постаје средство зараде, маркетинга, умањене верзије статичног живота. Многе ствари продају се у минијатурним облицима, чиме се стиче утисак да су намењене патуљцима или деци, недораслима, са којима се путници на овај начин изједначавају, некој другој раси у односу на ону која живи у насељима,. Ту су затим услуге које се могу добити на аеродромима – изложбе, предавања, разне врсте удобности – но све је то површнија варијанта сличних садржаја који се могу добити „код куће“; варијанта садржаја за конзумирање успут, као што су успутна познанства настала у авионима или другим превозним средствима.

Милица Маркић наглашава: „Свет се данас радикално компресовао, све се сужава, своди на минијатурне облике, као што је и у савременим геџетима у којима се могу сместити читави томови енциклопедија. Рецимо, *Википедију* Олга назива најчеститијим сазнајним пројектом данашњице, у којој свако даје свој допринос и знање тако постаје свима приступачно, није више резервисано само за одабране, који ће касније исписивати историју. У *Књиџама Јаковљевић* лик који заговара овакво становиште (а кога Олга описује са бескрајном симпатијом), је свештеник Бенедикт Хмјеловски, аутор прве пољске енциклопедије; сам се залаже за такву идеју доступности знања за све.“

Затим, ту је *пушничка психологија*, наука која покушава да објасни и контролише све што важи за човека гоњеног жудњом за кретањем (јер то су сасвим други механизми него кад се посматра човек у стабилном контексту). Путничка психологија на тај начин разбија устаљене обрасце, муко-трпно формиране, који човека гледају кроз призму стабилних појава у његовом животу (биолошке конституције, друштвених и породичних веза и позиција) наглашавајући несталност тих структура и њихову непуноважност, немогућност да у свету у којем је све у покрету, све у некој врсти жудње и кретања ка нечему, одрже стабилност човековог психичког устројства.

Путници на својим путовањима пролазе једни поред других као поред препарата уроњених у формалин. На такав

закључак ауторку нагони аеродромска трака којом људи једни поред других промичу. Но, није ли тако и на местима која су намењена сталном боравку? Зар људи и тамо не пролазе једни поред других, не спознајући ништа сем спољашњости других и Другог, као да је свет ништа друго до гомила димензионалних слика у простору? Осећамо само болове сопственог тела и духа, болове сопства, чак и оне фантомске, јер осећамо и оно што (више) не постоји. Је ли могуће порастом знања о Другом утицати и на промену односа према свету, удахнувши му на такав начин интензитет живог који му наш незаинтересовани поглед неправедно узима? Или нас знање и логика још више удаљавају од света? И, да ли пролазност одузима легитимитет свему, те се зато наука, уметност, религија, ничим другим и не баве већ једино питањем очувања нечега што ће избећи овом поништавању?

Греши онај ко мисли да ми, анаџоми, прелазимо преко сваке секције шек шако. Понекад, као данас, „лебди“ нешто што зовем „истина шела“. чудно уверење да упркос евидентној смрти, и поред одсуства душе, шело које је преушито само себи јесте некаква интензивна целина. Разуме се, мртво шело не живи, пре ми је на уму чињеница да остаје у својој форми. Форма је на свој начин жива.

Напор анатома, научника, истраживача, путника, није ништа друго до покушај одржавања одређене форме, форме која обезбеђује трајност, и тиме одузима легитимитет све-прождирућој пролазности. У ту сврху тражи се онај прави раствор, који ће препарату одвојеном за чување обезбедити неограничено трајање. Дакле, тражи се формалин. Или се, у другом случају, тражи права форма, уметничка, која ће трајно сачувати, можда и оживети приказано. Олга Токарчук у *Бејунима*, колаж техником која нам, поред костура, доноси и све остало потребно ткиво за једну живу, непролазну, а опет вечиту причу, успева у проналажењу праве животодарне форме.

Записиваћемо једни друге, што је најсигурнији начин комуникације, претвараћемо узајамно једни друге у слова и иницијале и овековечавајући на листовима папира, илустрираћемо се, поштаћемо се у формалине реченица.

Ласло Силађи

МИРЈАНА ШТЕФАНИЦКИ: МАЈКА У МАЈЦИ

Увод у биће жене песника

Једна госпођа ми рече: „Целог живота држим у ормару спакован кофер, јер знам да ћу једног дана отпутовати“. Подсети ме ова изговорена реченица на Миру Штефаницки, моју бившу и вечиту комшиницу, са којом сам живео у последњем улазу Фрушкогорске 43, који је толико близу купалишта „Штранд“, да је наш улаз уједно и последња адреса у Бачкој, јер се следећа налази на суседној обали Дунава као прва у Срему! Дакле, у нашем улазу су поред Мирјане песникиње живеље још две сликарке, један сликар, још један песник и као што већ рекох, с њима и ја.

Иако нисмо на тај начин били распоређени, могло би се рећи, да је на сваки спрат долазио најмање по један од нас. Мирјана и ја смо се често посећивали, понекад са свеже исписаним песмама у рукама и читали их једно другом, нарочито у периоду док је наш град био засипан и ракетиран „паметним“ бомбама.

Ја, као двозанација, вајар и песник, у Мирјани сам увек видео моћ природе, тај Божији дар, да све што се изрећи може искаже речима. Са устима „пуним речи“ и осмехом, који је у ствари одавно прерастао у радост говора, верујем и живота, моја комшиница Мирјана била ми је живи узор песника у човеку и човека у поезији. Збуњивало ме, једино, што је свој век одрадила у Банци као узорна службеница. Дакле, далеко од додира са Поезијом...

Једном приликом ме је позвала на Ђурђевдан, свој рођендан и тада ми је рекла, да се у њеном подруму налазе кутије од ципела пуне њених песама, писаних још од ране младости наовамо, али да не зна шта са њима да уради! Једноставно, Мирјана Штефаницки свој живот живи паралелно кроз поезију, кроз песнички исказ.

Жена песник /Поетеса/

Кофер увек најола сјакован /НОБИ ЖЕНЕ МАЈУТКИЊЕ/,
Оче, пожелим да си крај мене /ИЗМЕЋУ ОЧИЈУ И РУКУ/, Све
ишло сам некад мола сада не моју... да постанем ти и ти да
постанеш ја /ВЕСТИ О МЕНИ/, Јелен појананик /НОБИ ЖЕ-
НЕ МАЈУРКИЊЕ/, Нама није час умирања /НЕПРЕБОЛНИЦЕ
– ПЕСМЕ МАЈКЕ ВОЈНИКА/, У рефрену живоша /СУСРЕТАЊА
– Песничка књига седморо песника/, први је део цитата у
којима гледам у душу Жене, у Иконостас са мноштвом пре-
лепих икона, које сведоче о човеку у жени, о бићу, које сво-
јом искреношћу и истинитошћу прераста у Поезију. У том
њеном скованом двобићу где се расливају путеви магме, не-
мири порекла и повратка, Мирјана Штефанички исписује
историју вечитих одлазака и повратака, стојећи испред Ка-
тедрале с њеним Великим сатом што време претвара у брон-
зани прах, са месечевим мастилом скочањеним у наше за-
једничке судбе. Поезија Мирјане Штефанички расте душом
цвета летораста кроз сунчеву љубав Великог старешине, зго-
милана у наслућиване модрине, згуснуте у капи наших на-
дања, њени стихови ромињају у музгама звездане музике,
рекао бих настаје Поезија у осмеху руже. Речи меке као
хлеб, одуховљене у стиху, насељене у телу песме, живе жи-
вотом Поезије. „Опијена јутром, сања дан и њега“, мушкарца
– песника, ту љубав никад дозрелу исписује песмом што кли-
зи низ уши вулкана, уснулог и ујезереног гротла, али у свом
средишту никад охлађеног.

„Недостајеш ми“ или МАЈКА У МАЈЦИ

У једном часу Мирјана Штефанички изговара: *Немам те
више/ Али ни ти немаш себе*, а у другом већ с пером зариве-
ним у стаклено срце своје мастионе исписује незаборавне
стихове чежње и празнине, своје и његове, окреће се мајци
Франциски, јер са дугог бродарења љубави и наде, лука ње-
ног срца јесте њена мајка, што потврђује и песма називом
МИРЈАНА ФРАНЦИСКА, песма која открива МАЈКУ У
МАЈЦИ, и потврђује вечну истину, да на овом свету МАЈКЕ
РАЂАЈУ МАЈКЕ, а све друго јесте бледи одсјај наше себично-
сти и таштине.

Имам осећај, да свака претходна написана или будућа књига песама Мирјане Штефанички може да понесе назив њене једне раније објављене књиге: *ВЕСТИ О МЕНИ* (1997). Један можда од кључних стихова налазим баш овде: „*Да ли је код тебе данас Ускрс? / И да ли њрлица лежи у сусрету теби, / носећи у кљуну јорјован / са весицима о мени?*“ Јер, шта друго може бити предмет Поезије Мирјане Штефанички, до „вести о њој“, које исписује у поскоцима водоскока, речима сакупљеним у комадима црепа одавно разбијеног врча, стиховима што их заплускују ноћи свежих љубичица, у гутљајима њеног веселог погледа, очима које не престају да ти се кроз сузе смеше, које побеђују ожеђену прошлост у ноћима мајуркиње, у ноћима што разносе мирис јабука у недогледима пустоши, стиховима у којима Лето дише и у којима борави сунчев мед, стиховима по ишкрабаном телу Поетесе, снагом једног далеког часа из којег се ауторка и читалац буде у породилишту нових књига песама, које себе вечито подмлађују.

Међу њих сврставам и најновију књигу која лежи пред нама, књига песама под називом *ПРЕЛЕТ ПТИЦА НЕБОМ ЛИМАНСКИМ*, најновије вести о ауторки, књигу у телу поезије живота. А за крај ћу рећи ово: око моје главе и даље кружи један једини, незаборавни стих Мирјане Штефанички: „Недостајеш ми...“

ПРОМИШЉАЊА

Лука Прошић

ДАНАШЊИ СВЕТ. МАРКС И ХАЈДЕГЕР

1.

У суботњим и недељним додацима дневног листа *Данас* 26. и 27. 08., затим 02. и 03. 09. од ове године, појавила су се два текста о Марксу, текст Милана Лазаревића *Олако заборављене лекције*, и текст Александра Кишјухаса *Има ли живота на Марксу*. Такође у додатку у Данасу од 7–8 октобра 2017. појавио се и трећи текст, интервју Анђелке Цвијић са Јиргеном Коком под насловом *Маркс је био интелектуални див*. Кока је написао *Историју капитализма* која је у преводу Маје Матејић на српски објављена у издавачкој кући „Клио“ ове године. Касније се у суботњем и недељном додатку у Данасу 4. и 5. новембар 2017. поводом *Октобарске револуције* појавило се више текстова о Марксу и новом друштву.

2.

Сви ови текстови које сам пажљиво читао писани су у духу феноменолошке методе, то је то што би се могло назвати опис савременог света, међутим ни један од тих текстова не допире до једног феномена овог света, то је то питање опстанка савременог човечанства, тај опстанак мање више свим ауторима изгледа као нешто што је вечно осигурано. Апсурдно би било то се и питати! Али, пре ће бити да је то питање опскурно. Али није бесмислено. С тим питањем израња, наравно, на светлост дана сав сплет историјских тенденција и потенцијала, што би се морало имати виду кад је у питању опстајање савременог човека и тог света који је изградио. Тај свет ја сам назвао свет у коме преовлађује *позитивизам смрти*. Данас је у овом свету смрт присутнија него било кад у историји. О томе ћу нешто касније писати.

Али, ови текстови објављени у *Данасу* били су ми повод да изнесем своје виђење тог феномена савременог света, са његовом појавом у 20 веку доведено је у питање много шта у сагледавањем савременог света, па и Марксова теза о могућем преображају класног друштва у бескласно.

3.

И ту се уз Маркса поставља и Хајдегерово мишљење о савременом човечанству. То може изгледати чудно, да се један савремени филозоф, који је био убеђени нациста и члан Хитлерове Националсоцијалистичке партије и до последњег дана плаћао јој чланарину, да се ставља упоредо са највећим хуманистом и критичарем класног друштва у историји филозофије.

4.

По мом уверењу, и Маркс и Хајдегер усмерени су на питање преображаја и опстанка друштва и човека и у том смислу везују своја разматрања за историју и то што називамо историјско дешавање човека у друштву и свету.

Маркс је чврсто уверен да је могућ прелаз класног у бескласно друштво и успостављање „човековог човека“. И настојао је да то докаже. Тај преображај могућ је на више начина, наиме, и мирним путем, и револуцијом, познати су Марксови ставови о томе. Међутим, са сломом СССР и распадом социјалистичког блока, обично се узима пад „Берлинског зида“ као знак тога што се издешавало крајем 20. и почетком 21. века, то је довело у питање и Марксово учење о друштву и све што се подузимало на основу марксизма у другој половини 19. и у току целог двадесетог века.

Али се ускоро показало, да су са сломом социјализма успостављени још већи антагонизми у свету и још су више повећане опасности за опстанак људског рода.

5.

Али, за ово што имам на уму да кажем у овом тексту, најупутније је да се пође од Марксове „шеме“ о историјском детерминизму, та Марксова „шема“ о историјском детерминизму заснована је, као што се зна, на односу *производних снага* човек са својим знањем и радним навикама, и оруђа за рад /копље, секира, машина, итд./ и *производних односа* /економско-својински односи/, то је „база“, на њој се диже

„надградња“, то је човек као „субјект“ и носилац „облика друштвене свести“, из „шеме“ о „бази“ и „надградњи“ Маркс је извео закључак да је друштво организам и целина у глобалистичком смислу, и веровао је да човек у том историјском кретању нужно мора успоставити комунизам, то је могуће тада кад производне снаге дођу у сукоб за производно-својинским односима, тад наступа време револуционарних промена и човечанство започиње стварање друштва солидарности, слободе, једнакости, али и разлика /Марксова је девиза „сваком према потребама, свако према способности-ма“/ .

6.

Ова Марксова „шема“ у неку руку подсећа на Аристотелова два метафизичка принципа свега постојећег, то су „материја“ и „форма“, човек је „материја“, али је по форми другачија „материја“ од „камена“. Наравно, и камен има форму, а тиме и свој однос према „непокретном покретачу“, али човек је по форми ближе томе „покретачу“ од камена, дакле, свет код Аристотела тежи да достигне то Савршено, али то не може досегнути. И код Маркса друштво се креће ка савршеном друштву, класно прелази у бескласно и комунизам, то Аристотелово Савршено код Маркса је, дакле, достижно. Али још није успостављено. По свему што се дешавало у историји, и по ономе што се дешавало у 19. и почетком и средином 20. века, много шта говори о Марксовој шеми, да су социјализам и комунизам засновани у реалном историјском дешавању и у реалним историјским оквирима.

7.

Али, с тим су и „отпори“ и „тешкоће“. У Америци је, на пример, подигнут *Сјоменик слободе*, наиме америчка владајућа класа, али и све владајуће класе у другим државама, мисле да је већ успостављено „слободно друштво“, и тиме је завршено кретање историје, нема више историје, Америка је прва постигла то савршено, то је слобода, онда је сви други следе као лидера слободе.

И то су, наравно „старе“ идеје, по Аристотелу и код Хелена преовлађује формативни принцип и слобода, Хелени су „лидери“ међу другим народима /варварима/, Хелени су носиоци полиса, и свих промена у полису, али и митологије и уметности, филозофије и науке, породице и брака и секса и потомства, Хелени су освојили и „доколицу духа“, сви други су варвари, односно, код њих преовлађује телесни принцип,

и они су по природи робови. Дакле, на томе се заснива и ропство, и антагонизам међу људима, итд., то су метафизички принципи на којима се заснива свет, па и сам полис и друштвени односи.

8.

То схватање се касније јављало у врло различитим облицима, имамо то и код Хегела, па чак и код Маркса и Енгелса у једном измењеном облику у њиховој преписци, у којој спомињу балканске Словене, да су неисторијски народи. Али, то се изражава и у њиховој тези о томе да ће револуција победити у најразвијенијим земљама у Европи и у свету, и да ће их онда следити други мање развијени народи. Лењин ће касније, водећи Октобарску револуцију, наћи решење томе схватању, историја не креће праволинијски, већ прави парадоксе.

9.

Нажалост, касније ће ту тезу о историјским и неисторијским народима искористити Хитлер, истребљујући комунисте и Јевреје он је изградио политички поредак на идеји Немачке као владајуће нације у свету, то је идеја о хиљадугодишњој владавини немачког Рајха над другим народима, за ту владавину над светом Немци се морају изборити, то је довело до Другог светског рата, који је онда представљао најстрахотнију и најстрашнију драму и борбу за опстанак људског рода и човекове слободе.

10.

Таквој Хитлеровој политици придружио се филозоф Мартин Хајдегер, био је члан Хитлерове нацистичке партије и знао је, или је морао да зна за злочине и холокауст које су чинили нацисти. Међутим, после рата Запад је Хајдегера лансирао као свог водећег филозофа.

Зашто је то учињено? Која је то Хајдегерова идеја коју је Запад прихватио као основну идеју овог времена? По мом суду то је идеја *смрти*, ту идеју имамо у Хајдегеровој филозофији, та идеја „смрти“ заснована је у *бићу* самог човека, по Хајдегеру човек је на „путу ка смрти“, на том путу човек и *јесте* и *није* и, као такав, човек је носилац *бићка* и *небићка*, и носилац и историје и историјског дешавања. У том смислу Хајдегер настоји да заснује неку врсту онтолошке антропологије, то би била његова „фундаментална онтологија“.

Душан Сшојковић

О ДРАМИ КОЈА КРАЉУЈЕ И ИНИМ

(поводом десетогодишњице смрти Моме Димића)

Мома Димић је написао четири драмска комада: *Пушар* (1963), *Највећи филозоф у мом селу* (1966), *Живео живој Тола Манојловић* (1967) и *Шумски траћанин* (1983). Написао је и сценарио за филм *Како сам сисџемајски унишћен од игиоша* (1983).

Петнаестоминутна драма *Пушар* (1963) била је драматизација Димићеве кратке, „кафкијанске“, приче „Путар и мотоциклиста“, објављене у *Нин-у*. Играна је на сцени Расовог Клуба за синтезу уметности „Овако“. Имала је само једно извођење.

Глумци у *Највећем филозофу у мом селу* (1966) – оригинални наслов драме био је *Бомба у шојлој леји* – били су Слободан Жутић, Ева Рас, Драган Зарић, Миливоје Даскаловић и Мида Стевановић. Играна је у београдском Театру националне драме.

Шумски траћанин је, после премијере у Студентском културном центру у Београду 1983, исте године игран и у Упсали.

То су биле епизоде. Кључни Димићев текст, онај по коме се памти и по коме ће и убудуће бити памћен, несумњиво је *Живео живој Тола Манојловић*. Још као роман², на листи бестселера Тола је био на другом месту, иза *Дервиша и смрти*.

Монодрама, с Петром Краљем, први пут је одиграна 28. јануара 1967. у Атељеу 212. Режиер је био Петар М. Теслић (он је прилагодио сцени радњу романа; коаутор у одређеном смислу постао је Петар Краљ који се служио многобројним импровизацијама, парирајући тако Зорану Радмиливићу ко-

² Све главе су биле, осим „Једног путовања“ које је написано 1965, биле завршене још 1962. године. Димић је тада био осамнаестогодишњак.

ји је ванредно импровизовао у Ковачевићевом *Радовану III и Краљу Ибију* Алфреда Жарија), сценограф Милић од Мачве, композитор Зоран Христић. Краљ је текст пронашао код Радомира Стевића Раса у чијем атељеу је неко време, изгледа, и становао. Коментар Зука Џумхура је гласио: „Ево за Краља улоге коју ће играти док је жив!“ Краљ је покушао да сам себи објасни дуговечност представе у којој игра: „Не знам тачно која од компоненти успоставља контакт са публиком. Можда она нота црног хумора, филозофски закључак да је човек без обзира на то шта га у животу задеси увек господар ситуације. И у извесном смислу то је и слика нашег менталитета. Тола је неухватљив, не прихвата ни победу ни пораз. Њега је нестало али тај дух живи у представи – док публика буде хтела да га гледа.“

Ова драма може се поредити са *Књигом о Милушину* Данка Поповића. Но, оно што драма³ може, роман не може прочитати.

За извођење *Толе...* у Лондону најзаслужнији је Дејан Ђурковић. Лондонска премијера је била у Уметничкој лабораторији, крајем јануара 1968. Глумац Лемков је, у целовечерњем програму, играо прво мајмуна из *Извештаја једној академији* Франца Кафке, а потом *Толу...* И не само зато, Енглези су Толу поредили с кафкијанским ликовима. Третирани су га као народску драму апсурда. Одиграно је педесетак представа праћених с петнаестак повољних приказа.

О овој монодрами не може се размишљати ни писати а да се притом не обрати пажња на опаске Моме Димића дате у „пратећим“ есејима и сам роман који јој је као предлогак послужио.

Димићев текст „О Толи (и без њега самог)“ заправо је сет од пет текстова насталих током двадесет година живота драме на сцени: 1964, 1976, 1968, 1976. и 1985. Две реченице (једна изузетно дуга, друга – заправо одломак – веома кратка) су круцијалне: „Више но пејзажи, трава, небо, кокошке или отисци слика сна, занимала ме је старост, туђа и посве-машња (а тиме свакако и моја, мада запретана тада у далеком, још не долазећим данима!) – ритам њених уздржаних поткопавајућих кретњи, што су давале да их пратим сасвим изблиза, тако рећи присно као да сам и сам усред ње, а зацело јасније и чистије но успорени, титрави филм мог раног

³ Ова драма играна је и у Лондону, Љубљани (својеврсна парафраза – *Живео живиш Лука Д. Павела Лужана*), Сиудад Мексику, Паризу, Монтреалу, Западном Берлину...

детинства⁴ и „... (а поређење је увек за мене насиље)“.⁵ Писац бележи и како је Толу... „написао“ за само три дана и како је то дело, по Иви Андрићу, „текст за ништа“.

У есеју „Толa и `Толa`“, уз напомену како је „покретач-замајац“ његове књиге „пука радозналост“⁶ и како њу пише „не знајући“ писац⁷, додаје како „Толa је пре свега човек-прича, можда и за сву ноћ...“ (160)

Петар Краљ, непрекидно праћен „толистима“ (онима који су упорно, небројано колико пута, гледали представу) играо је Толу све до своје смрти, пуне четрдесет четири године. У предговору своје *Антологије савремене монодраме* Радомир Путник је прибележио: „Један глумац постаје цело позориште онда када се мера његовог дара срећно споји с идејом представе“⁸, односно „Монолог наликује оном тамном вилајету из наше народне приче.“⁹ Управо то се на најбољи могући начин може илустровати игром Петра Краља у Димићевом комаду.

Димићева монодрама била је за доба у којем се појавила (а тај тренутак наше књижевности обележиле су још и књиге *Фреде, лаку ноћ* и – посебно – *Кад су цвешале шикве* Драгослава Михаиловића, *Рефуз мршвак* Видосава Стевановића и, донекле, *Бујарска барака* Милисава Савића, дела која су била, уз ослањање на раног Миодрага Булатовића, прави атак, хусарски јуриш на, њој непосредно претходећу, литературу коју су стварали Данило Киш, Борислав Пекић, Бранимир Шћепановић, Мирко Ковач; независно од њих „цветао“ је планетарни сигнализам Мирољуба Тодоровића) модерни ехо наше усмене књижевности. Тај ехо је био присутан и на сликама наших наивних сликара и у песмама наших песника сељака који су управо тих година освојили Европу, посебно Француску. То је тренутак када и циганска тематика излази из сенке и сели се са руба уметности ка њеном центру: после антологије *Циџанска џоезија* (1957) Бранка В. Радичевића и Радета Ухлика, појављују се збирке песама Рајка Ђурића,

⁴ Мома Димић, *Живео животи Толa Манојловић*, Ново дело, Београд, 1986, стр. 146.

⁵ Исто, 146.

⁶ Исто, 171.

⁷ Исто, 171. У есеју – „натуралистичком манифесту“ – „Поново“ налази се сан о балету о Толи Манојловићу.

⁸ *Антологија савремене монодраме*, приредио Радомир Путник, Фестивал монодраме и пантомиме Земун, 2003, стр. 8.

⁹ Исто, 9.

филм *Скуљачи ђерја* Александра Петровића, *Џиџански кревети* самог Моме Димића.

Поглавља у роману *Живео живој Тола Маноловић* овако су поређана: „Болести“, „Здравствено стање на дан 6. X 1962“, „Љубави“, „Суђења“, „Послови“, „Наследства и имовина“, „Опкладе“, „Преваре“, „Пензија“, „Оружје из којих је пуцао“, „Лекари“, „Филозофи“, „Једно путовање“, „Места које је обишао“, „Шта јесте а шта није“ и „Шта хоће а што неће“.

Радња монодраме се збива у сеоском дворишту, покрај казана за печење ракије. Дело отвара песма „Балон“, за којом следи песма у прози „У глуво доба ноћи...“ (у питању је песма „Ни узми ни остави“; обе су преузете из *Џиџанској кревети*).

Драма прати радњу романа. Присутна су мала померања, допуне текста.¹⁰

Када говори о 1924. години писац умеће главу „Оружја из којих је пуцано“.

Када је реч о 1930. години прича се о женидби („Љубави“).

Следе „Послови“.

У 1946. се смешта покушај одласка на радну акцију.

Онда имамо микстуру (и хронолошку): суђење с Доријем 1934, опклада са Властимиром Маричићем 1937 (колачи), потом она из 1928 (лимунада), боловање од бубрега 1956, хапшење из 1923. Следи оно што је у роману глава „Пензија“. Потом највећа превара, прича о томе како је Тола намагарчио Божидара Стефановића и Борисава Јешића да га донесу до куће на леђима, тобоже пијаног. Затим приче о болестима, те здравствено стање на дан 6. X 1962, па „Наследства и имовина“. Јунак набраја шест ствари које је урадио или видео и једну једину коју није: „Нисам на море био. Није ни важно!“ Потом, следе две реченице, као и у роману, „Шта хоће а шта неће“.

Монодрама има следећи завршетак:

„Ако се, пак, ниси помакао ни пред једном светском силом можеш да пожелиш девојку какву хоћеш, можеш да пожелиш благо какво хоћеш, али ја ти саветујем да ништа не узимаш за стално, јер све је терет, јер све је мука.

Јој, кад би могао

да ја дохватам

Онај високи плави балон

¹⁰ в. Маја Живић, „Исто и друго. Роман – монодрама Моме Димића *Живео живој Тола Маноловић*“.

ишо је као лубеница..."

Крај драме истовремено је и крај песме „Балон“ којом је монодрама и „отворена“.

Текстовима о Толи Манојловићу, сељаку из Неменикућа који је био у реткој прилици да седи у публици и посматра свој лик оживљен на позоришним даскама, припада и роман *Анђихрист* (1970)¹¹. Једнако и радио-роман о човеку пред „зидом смрти“¹² *Тола од 7 ујутру до 7.35 ујутру*, премијерно казиван 28. јануара 1967, којим је обележена 1985. године Толина смрт.

Роман и драма дати су двостубично, од којих је први стубац налик на дидаскалије. У њему се појављују неколики лајтмотиви: туберкулозни кашаљ јунаков, птице, снег. Тола непрестано врти станице на радио-апарату, прелазећи са дечјег програма на причу, у емисији „На данашњи дан“, о руској револуцији 1905, па на увертиру за Вагнерову оперу *Холанђанин лушалица* и пропратну причу о њој.

Радња се збива 9. јануара 1967. године у соби бр. 5 Института за ТБЦ у Београду. Подсећамо да се у болничким просторима /просторијама одвија радња и Чеховљеве новеле „Павиљон бр. 6“ (1892), као и романа *Кућа Марије Помоћнице* (1904) Ивана Цанкара и *Очи* (1938) Миливоја Ристића. Имамо један библијски мотив дат у функцији четири мота. Узета је једнака „прича“ – Христова молитва Господу да га ова чаша мимоиђе у четири различите варијанте у четирма јеванђељима: по Матеју, Марку, Луки и Јовану. Док осталих тринаесторо болесника спава, Тола кашље и кришом, и од лекара и од других, чак и од себе самог, пуши крцу „филтер 100“. Његов кашаљ – на делу је прави шум на везама – контрапунктира песми птица, озбиљној музици, историјској причи. Аутомобилска сирена која се чује у болничкој песми „ратује“ са Сентином баладом.

¹¹ Толу Манојловића сусрећемо и у Димићевом роману *Максим српски из дома сћараца* (1971). Од њега је Мома Димић забележио и усмену причу „Вампир и два гроба“. Књижевне новине штампају прозни текст „Тола од 7 ујутру“ 1969. године. На телевизији је 1973. приказана монодрама *Живео животи Тола Манојловић*. Петар Краљ је са овим комадом учествовао на првом Фестивалу монодраме и пантомиме у Земуну. У стотом броју зрењанинске *Улазнице* 1986. године објављено је седам Толиних писама Моми Димићу.

¹² Мома Димић, *Живео животи Тола Манојловић*, Ново дело, Београд, 1986, 189.

Почетак „монолога“ или „унутрашњег монолога“ у драми је: „Ја ћу липсати. / Липсаћу.“¹³ Драмом врви народски језик / народна етимологија: *аџреса; бабусија; бречић; ваздук; давно-давно; двајес; за оџо; зарђоџина; исџодираџи; јем; јом; карџираџи; комаџи; комендија; коракџи узбрдом; кочица; мен; менена; најздравџи; најказла; ненадживљаваџи; некиџа; овам; овдена; овденака; ондак; оџцоваџи; орај; охџомбар; џиџџуљаџи; џо оним зиду; џолезаџи; џоџревљаваџи; џреказаџи; џремеџиџи; џреосеџиџи; џрођуркаџи; џушџаџи; свудер; сликоваџи; џам; џебенака; џоџураџи; џуна; џуненака; узнеџи; уџи; уџеџиџиџи; усуђен; џошка; шкрџуља*. Јунак самом себи приповеда анегдоту / легенду о Светом Илију и Циганину: када први загрми, други се усере и ту никне дуван. Ево и других, и „правих“, примера хуморних реченица: „Лежао сам у соби нумера кеџ“¹⁴; „па су ме после пребацили у број кеџ“¹⁵; „Ови констатују да ће да ме пунте куџи.“¹⁶ Фантастику уносе „сусрети“ (додуше, они се јављају само у његовој причи; у читавој драми он је неопозиво сам; ако му неко прави друштво то је смрт из *џошке*) јунака са преминулим прецима (прадеда, мајка и цело село помрлих). Наведено је писмо које је срочио Моми Динићу.

Тола листа књигу коју је Мома објавио о њему и критички се оглашава: „У овој књизи пише друкчије него што смо желели.“¹⁷ О поглављу „Опкладе“ вели: „Није добро све сложено.“¹⁸ Додаје: „Али! Али није само једно тачно, није тачно што је он ставио овденака да сам ја наследио пет имања. Није истина то. То није тачно ко што је он ставио туна. Ради чијег је мозга он то ставио? Да ли је он био толики мозгоња или му је неко дао други мозак, те је он тај мозак примио – те је то ставио ту“¹⁹, јер „Како је он то написао, сви ће да мисле да ја одо у кулаке...“²⁰ Ту је још један поетички „упад“. Присећа се да му је у Рибарској бањи пришао неки брка с питањем: „Јесте ли ви тај глумац звани Тола Манојловић, под планином Космајом?“²¹ Да Толи свој роман, овај га погледа и ка-

¹³ Исто, 81.

¹⁴ Исто, 84.

¹⁵ Исто, 86.

¹⁶ Исто, 92.

¹⁷ Исто, 100.

¹⁸ Исто, 100.

¹⁹ Исто, 106–107.

²⁰ Исто, 108.

²¹ Исто, 102.

же како га није „добро сложио“.²² „Лако је, велим му, бајку испричати, ал је тешко саставити.“²³ Присутан је, наравно, и мотив болести: „Ако и болујем, има да се наболујем у мојим веку“²⁴; „Нек сам болесан, ја сам склонио душу моју од болести.“²⁵

Последње што налазимо у левом ступцу је: „Тола вади из чаше своје две зубне протезе. Поставља их у раширена уста. Сараорчанин (подижући се у кревету): Кобац! Кобац! А, мећеш, мећеш кљун! Ха-ха-ха.“²⁶ Тола помишља да настави са прављењем цвећа. Последња реченица романа /драме гласи: „И тако – покренућемо (он и Мома – Д. С.) нову производњу, само прво да се ја подигнем.“²⁷ И она нас комиком запљускује. Не само стога што знамо да се он подићи неће, већ и зато што се он никавом производњом бавио није, те не може никако неку нову производњу да покрене.

Монодрама *Живео живош Тола Манојловић* је, попут драмске корњаче, вековала. Петар Краљ јој је непрекидно уливао нову енергију. Мома Димић је осетио да му драма више није потребна. Оно што је она била, за њега је постао путопис. У његовим рукама он је био литерарна *свеформа* која је све остало у себе усркала. Путописац, међутим, ни пошто није заборавио драмског писца. Путописи Моме Димића јесу не само путописи, већ и приче и драме. Са ауром лирског.

²² Исто, 102.

²³ Исто, 102–103.

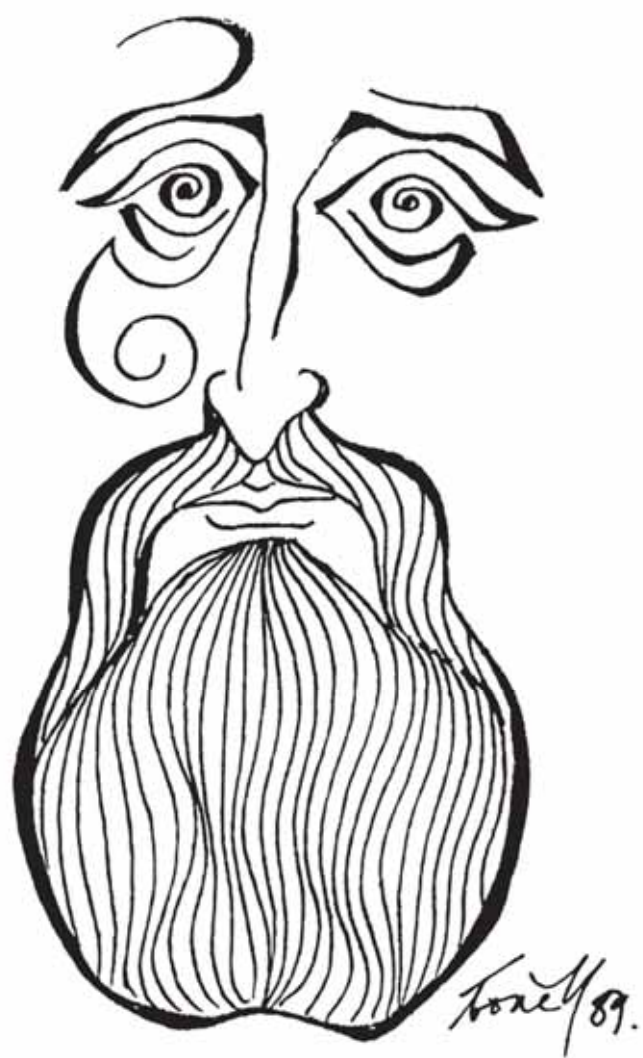
²⁴ Исто, 104.

²⁵ Исто, 104.

²⁶ Исто, 111.

Једини „јунак“ који се осим Толе оглашава у читавој радиодрами је управо овај Сараорчанин који се тако придружује осталим „гилиптерима“ који Толу упорно називају *коицем*.

²⁷ Исто, 111.

ПИСАЊЕ ТРАЖИ ЦИЈЕЛОГ ЧОВЕКА

Разговор са Кемалом Мусићем,
директором ЈУ Рајковићеве вечери поезије у Црној Гори

Кемал Мусић

Можемо голу истину пре-
точити у литературу и ако то
добро урадимо, она престаје
да буде истина – постаје
литература. Са друге стране,
убједљиво испричана прича,
за заљубљенике у читање, пос-
таје непобитна истина.

Један од најзначајнијих фестивала књижевности у региону јесу „Рајковићеве вечери поезије“. Одржавају се већ четрдесет и седам година у Бијелом Пољу, граду на Лиму, познатом као месту из чије су околине изникла велика имена наше књижевности: Ристо Рајковић, Миодраг Булашовић, Фамил Сијарић, Исмет Реброња... Писци и песници млађе генерације овој поднебља чувају своју културу писмености чији трагови сежу још у 12. век када је овде преписивано Мирослављево јеванђеље. О свему овоме, али и о црногорској и регионалној савременој књижевности разговарали смо са Кемалом Мусићем, директором ЈУ Рајковићеве вечери поезије и једним од најзначајнијих имена новије црногорске књижевности.

Рођени сте у Годијеву поред Бијелог Поља, места које има изузетну културну баштину. Поменимо на почетку Мирослављево јеванђеље из 12. века које је писано управо у Бијелом Пољу. Какав је Ваш став према савременим

поделама мишљења о очувању, коришћењу и замени ћириличног писма латиницом?

Бијело Поље заиста има дугу традицију писмености. Поменули сте Мирослављево јеванђеље, које у овој мјешовитој средини сматрају својим културним богатством и православци и муслимани. У Бијелом Пољу су харвардски професори Милман Пери и Алберт Лорд ријешили хомеровско питање захваљујући епу *Женидба Смаилаић Меха* од преко 12.000 стихова Авда Међедовића, рапсода са брда Обров код Бијелог Поља. Тиме се једнако поносе и православци и муслимани. А што се тиче ћирилице – то је писмо које сам научио још прије поласка у школу. На којем сам читао Бранка Ћопића. На којем сам писао моја никад послата писма симпатијама. На којем сам добијао новогодишње честитке кад сам дјечак био. Послије је дошла политика. Политичарима је било битно ко пише латиницом, а ко ћирилицом. Мом пријатељу књижевнику Радоману Чечовићу и мени није. И њему и мени је битно умјетничко обликовање текста. Па кад то има вриједност – ми ни не примијетимо којим је писмом писано.

Из Бијелог Поља су и велика имена југословенске књижевности: Ристо Ратковић, Миодраг Булатовић и Ђамил Сијарић. Као директор ЈУ Ратковићеве вечери поезије и представник нове генерације црногорских књижевника, реците нам како на Вас утиче слава којом су ова тројица великана задужила Бијело Поље?

Тешко је бити писац из Бијелог Поља. Управо зато што су одатле писци које сте набројали. Једанпут је неко рекао да кроз црногорску књижевност тече Лим. И то је истина. Осим Ратковића, Сијарића и Булатовића из Бијелог Поља су још и Драгомир Брајковић, Исмет Реброња, Марко Вешовић... Ако се том часном списку писаца додају још писци из Лимске долине: Михаило Лалић, Хусеин Башић, Радован Зоговић, Зувдија Хоџић, Душан Костић, онда је јасно због чега је тешко бити писац из Бијелог Поља, односно из Лимске долине. Тешко, јер морате одговорити високо постављеним списатељским критеријумима; тешко јер морате побјећи од толико препознатљивих стилова; тешко јер су ови писци, свако на свој начин, обрадили скоро све чега се дотакнете; тешко јер ће вас увијек упоредити са неким од ових писаца. Директор Јавне установе Ратковићеве вечери поезије, ма ко то био,

има шта да исприча, има чиме да се поноси, када у Бијело Поље, као што је то случај у последњих неколико година, дођу умјетници из разних крајева свијета. Ове године су књижевну разгледницу из Бијелог Поља понијели писци из Народне Републике Кине, Украјине, Аустрије, Албаније и свих бивших југословенских република. Лијепо је када се Кинези заинтересују да преведу поезију Риста Ратковића, када вам, након одласка из Бијелог Поља, пошаљу пјесме посвећене црногорском камену.

Да ли Вам је познато да су у близини Сврљига преписивани Сврљишки одломци јеванђеља у 13. веку? Сврљиг је после Другог светског рата изнедрио велики број значајних књижевних имена. Слободно можемо успоставити једну паралелу између Бијелог Поља и Сврљига. Колико је према Вашем мишљењу снажан духовни утицај средњег века и да ли је књижевност један од начина очувања наше културе и чврсте везе међу нашим народима?

Захваљујући часопису *Бгење*, који последњих година редовно читам, сазнао сам доста тога о Сврљигу. Тако сам сазнао и за Јеванђеље из 13. вијека. Захваљујући *Бгењу* сазнао сам и за нека народна вјеровања из сврљишког краја, која су слична нашим. То говори о сличности ова два краја, у којима је духовност толико изражена. Једанпут је Ђамил Сијарић за наш крај рекао да је то крај у којем се тешко живи, а лијепо говори. Нијесам никада био у Сврљигу, али сам убијеђен да би се ове Сијарићеве ријечи могле и тамо примијенити. Лично сам се доста интересовао за средњи вијек, јер је то период када је настало презиме Мусић. У животу наших народа традиција има важно мјесто. И веома водимо рачуна да не повриједимо неке обичаје који сежу чак из средњег вијека. Па и кроз литературу многи наши аутори се ослањају на средњи вијек. И сам имам роман *Нешто налик ђуном мјесецу* који се ослања на тај период, која третира и модерне теме и задире у будућност. Тај роман може бити потврда повезаности једног ширег простора, па тако, као што рекосте, и наших народа.

Од 2017. године на челу сте Јавне установе Ратковићеве вечери поезије која организује истоимени фестивал. Шта за Вас значи директорско место у овој институцији и да ли се и на који начин променио Ваш статус писца доласком на ово место?

Ја сам, прије свега, писац. А писац не очекује функцију. Не очекује привилегију. Писац не може да се навикне на одијело и кравату, на лаковане шпицасте ципеле, увијек свјеже избријано намирисано лице и чичково уље. Ипак, за писца је част бити директор Јавне установе Ратковићеве вечери поезије. То је институција од националног значаја. Институција која организује један од највећих књижевних фестивала у бившој Југославији. Институција која окупља највећа умјетничка имена из региона. Оно што је добро, гости Ратковићевих вечери поезије ме углавном препознају као писца, и то ми прија. Са друге старне, као менаџер ове институције, мање имам времена за писање и читање. Читање и писање су веома тешки и захтјевни послови. Писање тражи цијелог човјека. Безрезервну посвећеност. Па сам принуђен да за рачун неке приче украдем мало менаџерског времена.

Едиција коју сте покренули и чији сте уредник носи назив *Књижевне паралеле*. Колико је књига до сада објављено и који је основни програм ваше Едиције?

Едиција *Књижевне паралеле* покренута је кад је основана Установа „Ратковићеве вечери поезије“. Ту едицију смо покренули 2012. године тадашњи директор Установе Абаз Диздаревић и ја као уредник издања, имајући у виду да сваке године на ову манифестацију дођу најзначајнија имена из свијета књижевности у региону. Друго, сваке године се додјељује награда „Ристо Ратковић“ за најбољу књигу на подручју Црне Горе, Србије, Хрватске и Босне и Херцеговине, те награда Ратковићевих вечери поезије за пјеснике до 27 година. Дакле, видјели смо да имамо шансу да сваке године објавимо провјерено добре књиге значајних аутора. Тако смо од 2012. до данас објавили око 50 наслова поезије, прозе, књижевне критике... Међу најзначајнијим књигама су *Антологија црногорске поезије* Богића Ракочевића, *Антологија српске поезије* Зорана Богнара, *Антологија црногорске књижевности за дјецу и тинејџере* Слободана Вукановића, *Избор из црногорске крајске приче* Богића Ракочевића и Кемала Мусића, критичке књиге о Ристу Ратковићу и Миодрагу Булатовићу Добривоја Станојевића, избор из поезије Душка Новковића *Чему вика*, најљепше пјесме Абдулаха Сидрана *Антологија Сигран*, избор из поезије Радета Шербеције *Сиранац* и многе друге значајне књиге.

У поменутој едицији нашла су се значајна песничка имена регионалне књижевности, пре свега носиоци награде *Ристо Ратковић*. Каква се поезија пише у региону, колико смо слични, а колико различити у песничком изразу?

Савремена књижевност скоро да брише територијалне, етничке, социолошке, културолошке и друге разлике. Чак и књижевне жанрове и форме више не можемо тачно одредити, нити имамо право на то. Тако имамо пјесме у облику кратке приче, новелу можемо назвати романом итд. У књижевним дјелима све је више новинарског стила, бјежи се од детаљисања, руралних и фолклорних мотива. Можда због тога што је ту скоро све речено, можда због тога што нам села остају празна или пак због тога што сви хоћемо да будемо урбани. Због природе посла којим се бавим, а и због тога што сам писац, пратим оно што се дешава на књижевним сценама у Црној Гори, Србији, Хрватској, Босни и Херцеговини. Нема неке битне разлике у књижевностима ових држава. Што би рекао Ђамил Сијарић: „Сви ми пишемо једну исту причу, само свако на свој начин.“

ЈУ Ратковићеве вечери поезије улази у ред фестивала од изузетног националног значаја за Црну Гору. У претходном периоду у едицији фестивала појавио се већи број антологија црногорске књижевности. На које све начине ова институција учествује у дефинисању црногорске књижевности?

Када се 2012. појавила идеја покретања издавачке дјелатности РВП, имали смо у виду да на сјеверу Црне Горе не постоји озбиљан издавач. Издаваштвом се и дан-данас баве штампарије, које ће објавити књигу а неће ни погледати садржину, правопис и квалитет књиге. Једноставно, платиш и имаш књигу. Циљ нам је било да промијенимо издавачку слику сјевера Црне Горе. На Фестивалу, као што рекох, окупљамо најзначајнија књижевна имена из региона и додјељујемо једну од највећих пјесничких награда „Ристо Ратковић“. Дакле, квалитетни аутори су ту, а са квалитетним ауторима долазе и вриједне књиге. Један од циљева када је у питању издавачка дјелатност РВП је и афирмација и представљање црногорске књижевности, па смо објавили *Антологију црногорске поезије* Богића Ракочевића; *Антологију црногорске књижевности за ђецу и тинејџере* Слободана Вукановића; *Антологију женске поезије у Црној Гори* Јованке Вукановић и *Избор из црногорске*

крайше приче Богића Ракочевића и Кемала Мусића. Мислим да ће ове антологије наћи своје мјесто у школама и на факултетима гдје се изучава црногорска књижевност.

Какви су планови за даље делање РВП? Да ли се данас морају изнаћи нови путеви за нове читаоце? Какве кораке у том смислу предузима ваш Фестивал?

Јавна установа Ратковићеве вечери поезије ће у будућности покушати да прошири мрежу свог дјеловања на ширем простору. Планирано је да у наредне четири године Ратковићеве вечери поезије, пјесници окупљени око ове установе и поезија Риста Ратковића буду боље представљени на ширем простору. То подразумијева учешће Ратковићевих вечери поезије на неким фестивалима у свијету и превођење поезије Риста Ратковића и још неких писаца на стране језике. У том смислу, већ смо успоставили сарадњу са Удружењем писаца Народне Републике Кине. Такође, у циљу приближавања поезије Риста Ратковића читаоцима, већ неколико година имамо пројекат „Визуелна поезија“, гдје група бјелополских умјетника на челу са Абазом Диздаревићем, на веома специфичан начин испишује стихове Риста Ратковића, као мурале, на огромним потпорним зидовима заобилазнице око Бијелог Поља, а ових дана почели су и исцртавање бјелополских улица, гдје се на појединим мјестима могу прочитати Ратковићеви стихови, а ормариће за струју осликавају у облике књиге. На тај начин, мимо онога што ради Установа Ратковићеве вечери поезије, се одржава и сјећање на овог пјесника, подсјећање да је Бијело Поље град књиге, да је у Бијелом Пољу настало Мирослављево јеванђеље у 12. вијеку и да је овдје ријешено хомеровско питање. Мислим да је ово и добар начин да се млађим људима приближи дјело Риста Ратковића. И то је најбоље кроз кратке, ефектне стихове. Јер, ријетки су данас они који имају времена да читају обимне књиге. Али треба забацили удицу и убијеђен сам да ће бити оних који ће се због стиха, рецимо, „Мртва си, а тебе нема“, заинтересовати да прочитају макар пјесму „Поноћ мене“.

Бавили сте се новинарским послом и били успешни у писању репортажа за шта сте и награђени у својој земљи. Јесу ли из репортажа изникле Ваше прве приповетке?

Годинама сам јео новинарски хљеб од девет кора, радећи за црногорске и србијанске медије. Ушао сам у новинарство као

писац репортаже, бавио се истраживачким темама, писао за дневну штампу, да би при крају мог активног бављења новинарством „заглавио“ у новинску агенцију, онда сам се запослио у Општини Бијело Поље, у Канцеларији за односе са јавношћу. Новинарством сам се бавио из нужде, да бих прехранио породицу, и због љубави према репортажи. Често се може чути како новинарство штети књижевном стилу. Међутим, ја сам једно друго допуњавао. За новинарство сам, кад је год то било могуће, користио књижевни израз, што ми је помогло да постанем новинар препознатљив по репортажи. Са друге стране, новинарство ми је помогло да се брже ослобађам текста. Јер претјеран рад на рукопису и цјепидлачење може да упропасти књижевно дјело. Наравно, поједине мотиве из мојих репортажа искористио сам у неким литерарним текстовима. Јер, скоро све моје репортаже су изникле из живота. А литература је живот.

У књижевност улазите приповетком из сеоског живота поткованом фолклорним и лирским елементима познатим из наше народне књижевности. Колико је инспиративно црногорско село пре свега писцу, а затим и савременом читаоцу у времену глобализације и информационог друштва?

Прича се да су се мјештани једног села у Морачким планинама, крајем четрдесетих година прошлог вијека, зачудили кад им је неко рекао да је био рат. Морачке планине су испод самог неба, између Подгорице и Колашина, и ту људи живе својим животом. Мимо глобализације и индустријализације. Нама то изгледа невјероватно, али планинари и спелеолози знају о чему се ради. Са друге стране, на сјеверу Црне Горе постоји крај који се зове Бихор. И ту су људи веома распричани. Ту кад се нађеш, мораш да се избориш за ријеч. Из тог Бихора је и један од највећих приповиједача на јужнословенским просторима – Ђамил Сијарић. Из тог Бихора је још много добрих писаца. Одатле сам и ја. Ђамил Сијарић је говорио да у Бихору ако преврнеш камен – ето ти прича, па је написао роман о Бихорцима за који је у оној Југославији добио награду од милион динара. Кажу да је за те паре могао да купи десет „стојадина“ испод чекића. Бихорци су најчитанији роман Ђамила Сијарића. Слиједећи добру традицију, а и због опрезности уласка у литературу, ја сам моју прву књигу насловио по приповијечи коју помињете – *Засјега*. Та моја прва књига је малог обима, због страха како

ће бити прихваћена. Због зебње како ћу ја бити прихваћен као писац. Због тога сам се одлучио да објавим само неколико приповиједака које су већ излазиле у неким часописима и, са благом тремом, међу те приповијетке са традиционалним мотивима, фолклорним амбијентом, архаичним језиком, прошверцовао сам двије „модерне“ кратке приче. Књига је одлично прихваћена, а одломак из насловне приповијетке *Засједа* сада се налази у читанци за шести разред у Црној Гори.

Ваш први роман *Жиџ* био је у најужем избору за престижну регионалну награду *Меша Селимовић* коју додељују у БиХ. Да ли сте се надали оваквом успеху свог првенца?

Роман *Жиџ* је номинован за ову награду 2012. године и сама номинација је за мене успјех. Јер, селектори бирају по највише пет романа из своје државе. Из Црне Горе су селекована четири романа. Дакле, мој роман *Жиџ* је те године био међу четири најбоља у Црној Гори и ја сам задовољан. Међутим, мислим да су тада романи из Црне Горе били препуштени на милост и немилост члановима жирија који, како то бива, примијене такозвано унакрсно читање или, ако им није познато име аутора, ако негдје нијесу прочитали осврт на књигу, или је нико није препоручио, и не прочитају роман. Мислим да су часописи и црногорски медији требали да дају одломке из номинованих романа и тако им помогну да их макар на тај начин упознају чланови жирија.

Ваш други роман *Неишћо налик ђуном мјесецу* говори о Мусићима и читаоца враћа у средњи век. Ко су били Мусићи и зашто сте баш своје презиме изабрали за откривање како сопственог тако и идентитета наших народа?

Роман *Неишћо налик ђуном мјесецу* је једна велика гротеска. Поруга преувеличавању, лажима, митоманији, подметачини, лажним величинама. Обрачун са пренаглашеним ЈА, којег је исувише на балканским просторима. На крају, то је мој обрачун са самим собом. Због тога сам и искористио своје презиме. У тај обрачун сам хтио да кренем од самога себе. Друго, моје презиме је једно од најстаријих презимена на овим просторима. Настало је у средњем вијеку, када презимена нијесу била обавезна. То презиме је први понио Стеван Мусић, по свом оцу родоначелнику Муси, зету Кнеза Лазара. Касније се то презиме ширило, па данас Мусића има и пра-

вославаца и католика и муслимана. То у ствари показује колико смо исти, колико смо једно. Због тога и реченица у тој књизи: „Мусићи ко Мусићи“.

Кућа песника Риста Ратковића у Бијелом Пољу
где се одржавају *Рашиковићеве вечери поезије*

Поменимо и Ваш најновији роман *Недоказиве истине Ламека Ђисума*. Да ли је прича заиста једино што нам остаје после историје и је ли она доказива или недоказива истина?

Можемо голу истину преточити у литературу и ако то добро урадимо, она престаје да буде истина – постаје литература. Са друге стране, добра литература, убједљиво испричана прича, за заљубљенике у читање постаје непобитна истина. Због тога, за добру причу аутор мора крв да проспе. Да окапа над сваком ријечју. Да извага сваку реченицу. Да измјери сваки пасус. У потрази за добром причом, за личним идентитетом писца, ја сам крајње искрено изашао пред читаоца са књигом *Недоказиве истине Ламека Ђисума*. Па шта ме снађе.

Хвала Вам на разговору.

Хвала Бдењу.

Разговарала
Милица Миленковић

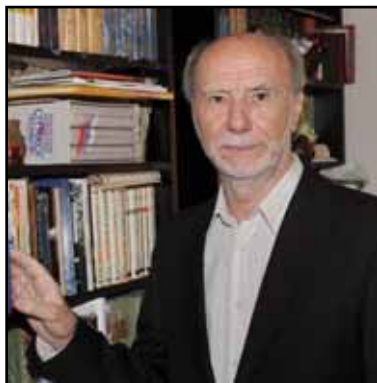

МИЉКОВИЋЕВЕ ПОЕТСКЕ СВЕЧАНОСТИ 2017.

Гојко Ђоџо

ЉУБАВ

Ти си још увек
невина продавачица љубави,
иако роба није на цени.
Не помажу рекламе
ни сведоци манекени.
Цвеће не зауставља крварење.

И ја сам се нализао
слатке соли са твојих усана.
Дуго ме тровала,
прирастао ми је језик за зубе.

Али чувам твоје огреботине
као најдраже успомене.
Понекад чепркам ноктима
да их још мало продубим.

Окупана у локви мојих суза
ти још увек блисташ међу сестрицама.
Али ја сам за твоју службу неподесан.
Не волим твоје плетисанке
ни крила од воска и папира
нећу да се везујем за ветар,
за оно што нема лице и наличје,
нећу да окивам маглу у ланце.

А не могу ни живети
као да нисам жив,

као топал камен поред пута.
Сам себи нисам довољан
а нећу да будем ничији поданик.

Тако, одвајкада, Љубо, ти и ја
губимо и налазимо једно друго,
не би ли заједно
у мраку моје собице
исписали још коју страницу
наше љубавне приче.

Док се клупко све брже
низ стрмину суче.

(Награђена песма на „Миљковићевим поетским свечаности-
ма“ у Гацином Хану 2017. године)

Александар Јовановић

О НАГРАЂЕНОЈ ПЕСМИ И ПЕСНИЧКОМ ЦИКЛУСУ КОЈЕМ ПРИПАДА

„Софија и њене кћери“ Гојка Ђога

Награду „Заплањски Орфеј“, коју већ више од две деценије додељују *Миљковићеве ђоетске свечаности* из Гациног Хана, за 2017. годину добио је песник Гојко Ђого за песму „Љубав“, објављену у додатку „Култура“ листа *Новости*, дана 17. октобра 2017. године.

Награђена песма „Љубав“ део је четвороделног циклуса „Софија и њене кћери“ Гојка Ђога, а наслове песама већ унапред знамо: „Софија“, „Вера“, „Нада“ и „Љуба(в)“. Примећујемо да је награђена песма у рукописном циклусу дужа него у новинама (што може да буде и технички детаљ), али и да је наслов песме делом измењен: „Љубав“ је – видећемо да ли и коначно – постала „Љуба“. Вероватно је то учињено да би се изједначили апстрактна именица и женско име, што је наш језик сам већ урадио у прва три случаја.

Од грчког веровања у (пре)мудрост и антологијског места о три хришћанске врлине у „Првој посланици Коринћанима“ најумнијег међу апостолима Павла, преко ранохришћанског пострадања три римске сестре мученице, до њиховог разноврсног присуства у савременој култури (женска, а и мушка имена, пожељни и наглашени узор за људско деловање или у називима организација и телевизијских емисија, нпр. „Каритас“, „Агапе“, и друге) траје наш дијалог са њима, испуњен оданошћу и сумњом, радошћу и очајањем. Певати данас о *мудрости и њеној деци* значи уронити у дубоку, али и безобалну реку, чија нас матица носи, али и искушава.

Основни осећајни и смисаони тон циклуса дат је у уводној песми „Софија“. Мудрост и њена деца дата су истовремено као узорна начела и као женске особе, а однос песничког субјекта према њима пева се у истом таквом распону. Време као да је одбацило Софијине кћери и поништило системе вредности и предање у којем су оне поникле и трају. Ако нема Мудрости, не може бити ни њених кћери: „Добра Мати

Мудрости / време је да се отрезниш и ти. / Своје лепе кћери / у ружине латице обуци / и запосли као слушкиње у циркусу“. Разочаран је онај који пева, изневерен од њих којима је веровао, а оне нису могле да сачувају ни саме себе, ни његову веру: „Узалуд ме будиш мудра ћуталице / зовеш погрешног човека, / нисам више твој јатак, / заборави тај број“.

Али, парадоксално и слободније речено, губљење мајке не значи и потпуно нестајање њене деце. Иако је *мудрости* породила *веру*, *наду* и *љубав*, оне – као да нам поручује песник – могу да опстану и као сирочићи. Попут онога чега више (као да нема), а у нечему битном и даље одређује наш живот, Софијина деца у сталном су привиду постојања и непостојања:

Она није ноћна *шлайња*
ни измислица *слепаца* и *просјака*,
она је од *стварности* *стварнија*.
Ми се *срешамо* у *црквици* од *облака*,
мада не знам како и када.
(„Вера“)

Ипак, *остави ми адресу*
да знам *где ћу те наћи*
о *Васкрсу*.
Кад *једноноги* *прошпрче*
једноруки *окрилаше*
слеји *проледају*
неми *пројоворе*
кад *дружи* *Лазар усшане*
и ја ћу с *шобом* *поћи* на *венчање*.

Наде има и кад је нема.
(„Нада“)

Пут до Vere и Наде није унапред дат и изванредан, постоји само потреба песничког субјекта да га поново успостави или сачува. Са пуном свешћу о узалудности или, бар, неизвесности овог подухвата – али и свест о неопходности да се стално буде на путу.

„Окупана у локви мојих суза / ти још блисташ међу сестрицама“ – рећи ће песник Љуби/Љубави у награђеној песми и тиме ће је, непосредно, издвојити међу сестрама. На трагу апостола Павла за кога се љубав уздиже над свиме, и Ћогова персонификована љубав је сачувала подоста од своје првобитне чистоте: „Ти си још увек / невина продавачица љубави / иако роба није на цени“. „Продавачица љубави“, „роба“, „цена“, речи тзв. *ниској* регистра, сведоче да корозивна моћ није застала ни пред трећом од сестара, али није поништила ни њена најдубља својства, нити никада затомљену потребу за њом онога који пева. „А не могу ни живети / као да нисам жив“, рећи ће песник и на тај начин потврдити највећу оданост својој *љуби*. Њихово непрестано губљење и налажење, потреба за љубављу која је истоветна самом живљењу, певају се – и то нам се открива на самом крају циклуса – не само када су вредности угрожене, него и када се сам живот убрзава и ближи своме крају, у тренутку: *Док се клујко све брже / низ стрмину суче*.

Јер, клупко из завршних стихова јесте оно које сада суђаје пуштају низ све стрмију косину. У све извеснијој близини смрти као да се бришу раније непремостиве разлике између присутности и одсутности, верности и одустајања, постојања и непостојања. Да ли су у обесвећеном времену Софија и њене кћери заиста изгубиле многа од својих узорних својстава или је најпре реч о све изоштренијем и лишеном самозаваравања погледу песничког субјекта на неизбежној животној стрмини.

Награђена песма Гојка Ћога и циклус којем припада још једном нам потврђују да су у песничким питањима садржани и одговори на њих.

МЕДИТАТИВНИ СКЛАД АНТИНОМИЈА

(Беседа Гојка Ђоџа изговорена након уручења награде „Зайлањски Орфеј“)

Није се лако определити за једног Бранка, његови поетички упуту не ретко заводе путевима који се разилазе. Усијана стваралачка знатижеља, нестрпљива младост, помало и урођена ментална грозница, гуркали су га у мутна песничка истраживања. Покушавао је да „недостатке поезије претвори у њену снагу“ и користи крв као „ванвремено мастило“ у перу. Говорио је као химничар и маг, пророк и мудрац, дијалектичар и стоик, као симболист и надреалист, као неуспешни циник и „ангажовани“ песник. Смрт и бит песништва, ипак, два су матична мотива око којих се окупљају готово све његове песме.

Као у орфичкој теологији, код Миљковића су твари трошне и пролазне, смртно је све што се оваплоти, а празнину испуњава својим чистим бестелесјем. Присутно је на неприсутан начин, као „шумор без шуме и цвркулт без птице“, бивствује и делује као сен и сећање, одсев и одјек, зрак и утисак, знање и памћење, не само лично него и колективно, митско, језичко, мелодијско, само нама није дано да то видимо и додирнемо. Еуридика није мртва, она је одсутна. Поезија је тужаљка над оним што је на дохват руке, а остаје неухватљиво и несхватљиво. Зато је песник „заувек проклет“.

Нема чињеница, нема реалног, фактографског, наративног, ни историјског, осим у „прилагођеним“ песмама; он не допушта да наноси видљивог потисну невидљиво, да се нецвет пробуди као цвет и пробије празнину. Песме је достојно само оно „што је лепо и опасно: цветрадицвета“. Песник удахњује невидљиви живот у шупљину фруле „мамећи сене из свирале празне“. Те сене нису привиди ни причини него рефлекс и рефлексција бившег и будућег света. Стихови су језичка кристализација те пропевале празнине и удахнуте песникове душе.

Бранкова „дубина празнине“ скрива оно што је изнад ума и разума. Каква је то слутња, је ли тамо изнад Бог, или је то само још једна мистична маглина? Није баш јасно. Са више сигурности можемо рећи да се у његовој поезији стално преплиће егзистенцијалистичко осећање пустоши

и апсурда са анимистичким и хришћанским поимањем смрти.

Песнички трактат о ватри, симболу који наслеђује творачку енергију једног од Хераклитових елемената, сугерише виталистички однос према животу. Егзалтирани лиризам и рапсодични тон славе Феникса као песму што „саму себе ствара“. Песма је, по аналогији, та птица васкрсла из пепела, чији сјај „руку, срце и ум спаја“. А тог сјаја нема без стваралачке ватре што испуњава или надахњује песника. Ово екстатично душевно стање, мистик би означио као „просветљење“ и одушак од муке самоспознања.

Али нема награде, просветљење код Миљковића никад не траје дуго, одмах га застире осећање дубоке потиштености, ојађености и напуштености, неповратне бачености у туробну пустош.

Поезија брани свет од заборава и смрти, као ватра побеђује време, али и време је релативно. На крају „шупља сенка нестанак тела слави“. Охрабрен искуством културе, песник чини једино што може. Он призива те сени из предања и митских даљина, из легенди и народних песама, ритуала и обреда, из тамног вилајета и вилистана, из одјека фруле и свирале од зове, из тајновитих станишта минулог живота, и њима насељава свој песнички свет. Разарајући један, поезија ствара нови мит. Песник зна да су то све само сени. Живот је бесмртан само у песми, у кругу њених алогичности, где смрт није „нестанак тела“ него заборав. Ако је ишта постојано код овог песника, онда је то тај ланац алогизама, где ништа није оно што јесте.

Миљковић, попут романтичара, ипак верује у моћ песничке речи, у њену исцелитељску, субверзивну и антиципативну снагу. Критика поезије није порицање него потврда тог поверења, није гротескна негација него израз сумње у достојност примаоца. Та критичка руковет песама не завршава се случајно „Судбином песника“ и питањем: „Хоће ли слобода умети да пева/ као што су сужњи певали о њој?“

Ироничан и пародичан тон демистификује и разграђује епски занос и властити песнички мит, а на други начин продубљује „свест о песми“. Певање поетике у *Пореклу наде* контрапунктира узвишеној реторици и патосу *Ушве златнокриле*. Парадоксална прокламација: „Исто је певати

и умирати“ само поткрепљује високе захтеве и озбиљност песничког казивања, које мора бити оверено животом и највишим моралним начелима. Певање није „безазлено“, није игра речима, али тек кад „мастило сазре у крв“, песнику се може веровати: „Јер песма се не пише она се живи“.

Но, шта год да кажем о Бранку, одмах бих могао наћи и аргументе који томе противрече: „То је интелигентна птица која уме да збунује...“ Али, и онда кад је приметна збрка идеја и одјека диспаратних поетика, ми се лако одричемо поука о поезији и Миљковића примамо срцем. Он је више типовао на „хладну ватру“ и нашу главу, а усваја га наша интуиција којој тумачење није нужно. Његови стихови се као светлећа зрна заривају у наш слух и ум, и као чаробне пословице улазе у наше језичко памћење. Они не губе своју магијску чар више од пола века и, зацело, Бранку обезбеђују привилеговано место у историји нашег песништва.

Јакша Динић

ТУРЦИЗМИ У ИМЕНИМА ВОДА ТИМОЧКОГ СЛИВА

Турцизми су турске (односно арапске и персијске) речи прилагођене духу и граматици српског језика. Настајали су током вишевековног живота нашег народа под турском влашћу. Они су везани за нашу прошлост и служе као историјски извор за проучавање наше историје и за проучавање историје нашег језика. У српском језику има више хиљада турцизама. Овде ћемо се срести са онима који су узели учешћа у стварању хидронимије тимочког слива.

Хидроними спадају у најстарије именске облике на земљишту. Човек је најпре давао имена водама, и то првенствено оним великим, па онда другим географским објектима. Нека давно, још у античко време, дата имена су се задржала до данас, на пример: *Дунав*, *Тимок*. Остали називи река у сливу Тимока су млађег постања и они су већином словенски.

Реке у сливу Тимока су именоване словенским именима почев од ушћа па узводно, онако како је ишло насељавање области. У изворишним токовима имена вода су најмлађа. Турцизми као млађи учесници у стварању назива вода односе се на мале воде: потоке, поточиће, изворе и чесме које су грађене у турско време.

Турцизми се као хидроними овде често појављују у чистом облику, без икаквих измена и додавања. У том случају они су по правилу једночлани, на пример: *Лонца*, *Бунац*. Једночлани хидроними су и неки турцизми са извесним изменама: *Беђино* (< бер), *Смаилац* (< Смаил < Исмаил). У двочланим хидронимима се јављају у улози диференцијалних чланова, и то као присвојни придеви на *-ин* (*ина*, *ине*): *Ацијин* извор, *Тоџалијашина* чесма; на *-ски* (*-сћи*), *-ска*: *Карайанцовсћи* поток, *Целейска* леђија; на *-ов*, *-ова*: *Тоџузанов* гроб, *Мерџанова* бара, на *-ка*: *Ајдучка* воденица. Неки једночлани хидроними, настали од турцизама, су именичке изведенице на *-ац*: *Сакинац*, *Ридинац*.

Ајдучка воденица је речица у заглавском селу Репушници. По предању, у турско време је на речици била воденица у којој су млели и коју су надгледали хајдуци.²⁸ Први члан хидронима је присвојни придев од речи *хајдук*. Апелатив *хајдук* има више значења, као што су: „разбојник, лупеж, крадљивац, пандур, послужитељ у суду, четник, угарски пешак, натега за вађење вина из бурега,“ али за нас је значајније да је *хајдук* код Срба значио „борац против турске власти.“ Та реч је балкански турцизам мађарског порекла < тур. *haydud*, *haydut* „друмски разбојник“ < од мађ. *hayduk* пл. од *haydu* „војник“ < ар. инф. *haydūd* (гл. *hādā*). Првобитно значење мађарске речи је било „плаћени војник на турској граници.“ Поред тога што постоји у српском језику има је и у рум. *haiduc*, буг. *hajduk*, алб. *haidut*. Од Мађара су је преузели Немци (*Hajduk*) и Пољаци (*hajduk*). Узели су је Французи (*ha"douk*) и други народи Европе и Азије. У српском језику реч *хајдук* јавља се у две варијанте – са почетним *х*– и без *х*–. То је због тога што српски језик тешко подноси глас *х*, поготово у иницијалној позицији, а код народних говора је он потпуно ишчезао.

Аљин дол / Аљиндолсћи поток је поток у заглавском селу Градишту. Код Градишта се налазе добро очувани високи зидови старе римске тврђаве, за коју се сматра да је штитила тамошње златоносне руднике. По легенди у турско време овим крајем је владао злогласни Турчин Аља. (Аља је хип. од муслиманског мушког имена Алија, које је постало од арапског *Аљу* (*Ali*) што значи Узвишени, Моћни, Отмени). Он је ту имао свој тимар или пре ће бити чивлик, али није столовао у Градишту него негде доле, поред Тимока. У то време, опет по легенди, у Бараници је владао цар Баран. Он је био преградио Тимок и начинио језеро, које се простирало до Градишта. Када је прикупљао порез Аља је лађом долазио у Градиште. Једном док је, узимајући дажбине злостављао на-

²⁸ Поред *Ајдучке воденице* познати су у сливу Тимока и следећи хидроними који за свој диференцијални члан имају придев *ајдучки* (*чићи*), *-чка*, *-чко*: *Ајдучка чешма*, с. Поноор, *Ајдучки кладанац*, 1. с. Преконога, 2. с. Грбавче, 3. с. Вина, 4. с. Гулијан, 5. с. Рибаре и Ђуринац, 6. с. Галибабинац, 7. с. Лозан, 8. с. Луково, 9. с. Леновац, 10. с. Влашко Поље, 11. с. Балинац; *Ајдучки кладенац*, поток, л. Билијарске реке. *Ајдучки њошок*, 1. д. Митровске реке; 2. *Ајдучки њошок*, с. Салаш. *Ајдучко кладанче*, 1. слабачак извор, с. Јелашиница, 2. с. Велики Извор, *Ајдучки кладанац*, 1. извор (после је подигнута чесма) с. Балинац; 2. извор, с. Доња Каменица, 3. извор, чесма, с. Старо Корито, 4. извор, с. Штитарац, 5. извор, с. Селачка.

род, сељаци се побуне и код једне стене убију Аљу. Отада се тај камен зове *Аљин камен*, а суседни поток *Аљин дол* или *Аљиндолџи њошок*, док је једно брдо прозвано *Аљин дел*.

Арнаута. У бољевачком крају постоје две текуће воде са именом Арнаута. Једно је река која протиче кроз Добро Поље, Добрујевац и Бољевац и улива се, као десна притока, у Црни Тимок, друго је поток код села Савинца, такође десна притока Црног Тимока. *Арнауи* је један од назива за Албанца. Тај назив је турског порекла. Сматра се да је реч у турски језик дошла из грчкога *αρναβιτίς*. Током историје мењала је значење. Најпре се односила на Албанце који су служили у турској војсци, а временом је почела да се односи и на албанизоване Словене или на Словене који су живели на албанској територији или близу албанске територије. Тако су Срби који су током XVII и XVIII века са Косова „из Арнаутлука“ пребегли у источну Србију називани Арнаутима. Један део их се населио у Добрујевцу и околним пределима. Према тим „Арнаутима“ река је добила назив Арнаута. Хидроним се потом пренео и на поток код Савинца.

Ацијин извор је кладенац у сврљишком селу Палилули. Први члан овог хидронима настао је од речи *хаџија*, *хаџи* „онај који је извршио *хаџ*, тј. код муслимана који је посетио свету зграду Ђабу у Меки, а код хришћана који је ишао на поклоњење Христовом гробу у Јерусалиму.“ Реч *хаџија* је настала од тур. *hacı* < ар. *haġġ*, парт. акт. од глагола *haġġa* (и *haġġ*). У српском језику се из познатих разлога изговара без иницијалног *х*–: *ација*.

Бакала је извор у селу Рибаре код Сврљига. У основи је турцизам *бакал* = (са индивидуалним суфиксом –ин) *бакалин* „трговац колонијалном робом на мало,“ настао од тур. *bakkal* „исто.“ Тај турцизам арапског порекла (*baqqāl* „продавац поврћа, пиљар“) раширен је у свим балканским језицима (буг. *бакáлин*, рум. *basal*, *băsan*, алб. *bakál*, нгр. *μπακάλης*, цинц. *băcal* = *băkălă*). Из, за сада, нејасних разлога је овај извор прозван по цинцарској речи *băkălă*.

Бараковац је поток, десна саставница Трстенице, леве притоке Сврљишког Тимока. У основи би могао стајати *барак* непроменљиви придев турског порекла са значењем „космат, кудрав, чупав, рутав, дуге и развијене длаке“ или именица *барак* са значењима „а) пас кудраве длаке, б) коњ дуге и развијене гриве, в) човек длакав, обрастао длаком.“ Од овога је настало лично име *Барак* и презиме *Бараковић*. Турцизам је дошао од тур. *barak*, са истим значењем. Питање мотива за настанак хидронима је широко, мада супстантив има преи-

мућство над адјективом, али је питање да ли значење под *а*, *б* или *в*. Деривација нас ипак упућује на ЛИ *Барак*, а она је ишла: придевским суфиксом *–ов Бараков*, поименичењем на *–ац Бараковац*. Исте основе је и први члан хидронима *Бараков Њош*ок у селу Звездану.

Беђино је поток, лева притока Трговишког Тимока, у селу Штрпцу. У основи је турцизам *беј* „племић, племићка титула; господин, господар,“ настао од тур. *bey* (арапским словима се пише *bek*, отуда наше *beg*). Пре турског времена на подручју Штрпца су постојала два насеља: село *Иштани-слав* и селиште *Ушевица*. Она су тешко пострадаала у јесен 1454. године у чувеној похари Јанка Хуњадија, који је пошто је заузео Пирот сишао долином Тимока до Видина, успут палећи и пљачкајући. Никад се нису опоравила од тог пострадања него су нестала са историјске позорнице. Даље, по народној традицији у турско време на десној обали Тимока, тамо где се данас налази Штрбац, постојала је кула турскога субаше, господара околне територије. Могуће је да је тај субаша носио титулу бега, или су га, и без тога, мештани титулисали као бега. Тај бег је имао нека имања у једном потоку на левој обали Тимока, па је по томе бегу то имање прозвано *Беђино*, у тимочкој верзији са *–і–* > *–ђ–* испред *и*: *Беђино*. Могуће је да је хидроним најпре био двочлани, од придева *Беђино* и неког апелатива средњег рода, напр. *имање*: **Беђино имање*, па је у процесу универбизације други члан отпао.

Ганија је извор у сврљишком селу Сливју. Из лапидарног описа који нам даје П. Голубовић не види се јачина извора, која би могла бити од значаја при одгонетању хидронима. Н. Богдановић под Ганија записује: *њиве*, али ништа не каже о њиховој родности, што би такође било од значаја у овом питању. П. Голубовић још додаје: „Село се налази на оголићеној кречњачкој избочини.“ Према карти (1:25.000) *Ганија* је брдо под пашњацима и шумом, а таква се слика види и на интернету. Све напред речено не говори о богатству села. Но и поред тога у основи имена се највероватније налази турски индеклинабилни придев *gani* „богат,“ или прилог *gani* „обилно много.“ Поименичењем на *–ја* настаје *јанија*. Изгледа да се овде може рећи да за сиромашни крај и мало плодне земље представља богатство. Назив *Ганија* који је најпре устављен за овај брег пренео се и на извор. Постоји и муслиманско мушко име *Ганија*, па би и оно могло имати везе са хидронимом. У сваком случају име је по пореклу турско, али се може поставити питање да ли стоје у некој вези турски придев *gani* и грчка именица *τό γάνος* „сјај, лепота,“ будући да су из блиских семантичких поља.

Караманци су озидаан извор у тупижничком селу Мањинцу из кога полази поточић. Извор је раније био доста јак и служио је за наводњавање околних градина. У његовој основи је фитоним *караманка*, „врста крушке,“ која је у наше крајеве пренесена из Турске, из области *Караманије*. Назив те области дошао је од селџучког поглавице *Карамана*, основног значења „веома црн човек.“ Име крушке се овде јавља у множини мушког рода *караманици* и оно се најпре односило на потес *Караманици*, где су вероватно расле те крушке, па се одатле пренело на извор.

Карапанца је поток, лева притока Злотске реке. У основи хидронима је турциам *карапанца* „вештица, жена вештица,“ од тур. – перс. *karapançe*, букв. „црна панца / шапа, канца.“ Од ове именице настала су и наша презимена Карапанца и Карапанцић. Чувена је у Крајини у XVIII и почетком XIX века била породица бератлијских крајинских кнезова *Карапанцића*. Народна традиција име овог потока везује за Карапанцу, претка крајинских Карапанцића. Њему се приписују и *Карапанцини извори* у селу Равном Бучју, као и *Карапанцовсћи њошок*, десна притока Грлишке реке. Није јасно, сем сличности у именима и називима, да ли је постојала нека стварна веза између крајинских Карапанцића и ових хидронима. Напомињемо да се и један предео у северозападној Бачкој назива *Карапанца*.

Караулски поток је притока реке Арнауте. Десно од пута Бољевац–Зајечар уздиже се шумовито брдо *Караула*. У име брда се пресликао турцизам *караула* „стражарница, полицијска станица, војна погранична станица“ < тур. *karavulhane*, *karakolhane* < тур. *kara* „црн“ и *kol* „војник.“ Немамо података зашто се брдо тако прозвало. Са њега тече слабашиан поточић који је према имену брда прозван *Караулски њошок*.

Кирицијски поток је десна притока Кривељске реке. У основи је именица *кириција* / *ћириција* „киријаш, онај који превози робу уз награду“ < тур. *kiraci* „кириција“ < тур. *kira* „кирија“ < ар. *kirā* „исто.“ Придевским суфиксом –ски: *кирицијски*. Од исте основе је *Kiriđesc*, брдо у селу Брестовцу на коме је гробље, као и други чланови синтагми *Ogašu Kiriđesci*, десна притока Љубова реке и *Drumu Kiriđesc*, пут који из села Луке води за Салаш.

Лонца је извор поред десне обале реке Градашнице, лева притока Сврљишког Тимока. Турцизам *лонца* је директно, без икаквих промена, прешао у потес *Лонца*, одакле се пренео на хидроним *Лонца*, а значи “1. место где се одржавају састанци, где се седи, разговара, већа или пије, 2. место где се састајао одбор и еснафска скупштина, а тако се називао и

сами одбор еснафа и еснафска скупштина, 3. скупштина, веће, седница, 4. трем, тераса, хладњак," < тур. *lonca*. Реч *лонца* постоји и у тимочком говору која такође означава скуп људи али са значењем „1. руља беспосличара и вагабунда, 2. метеж, гужва, неред.“ Да ли је извор био место окупљања и каквог о томе немамо података.

Мустабаша / Мостабаша је извор око којег су њиве, ливаде и шума на левој обали Радованске реке, близу Пећуре, код бољевачког села Јабланице. Хидроним је сраслица од муслиманског личног имена *Мусџафа* (са отпалим задњим слогом, уп. Мустај) и титуле *баша* „старешина, поглавар, првак," која се додаје уз име одличнијим или имућнијим грађанима, а настала је од тур. *başa*.

Машале је поток, притока Гушевца леве притоке Јелашничке реке десне притоке Белог Тимока. У ствари *Машале* је вис чијим подножјем протиче поток који је према називу виса добио име *Машале*. Машала је турцизам који значи „бакља, луча, зубља," а долази од тур. *meşale* < ар. *māša-lā* „исто.“ На брду Машале у раније време била је постављена вертикална дрвена конструкција уз коју су слагана дрва, слама, трње, која би се у случају какве природне катастрофе или ратне опасности, ради узбуђивања становништва, палила као бакља. Друго значење турцизма машала је „тригонометријска тачка.“ У току двадесетог века, када више није било потребе за паљењем таквих бакљи, на овоме истакнутом вису била је подигнута конструкција која обележава тригонометријску тачку.

Мерцанова бара / Мерцаново блато је бара на висинској заравни у селу Бурдимо. Турцизам. *мерџан* значи „корал“ < тур. *mercan* < ар. *mārġān* „исто.“ Та је именица прешла у муслиманско женско име *Мерџана*, од којег хип. гласи: *Мерџа*. У нашим крајевима је, изгледа, према женском имени Мерџана настало мушко име **Мерџан*, по коме се ова бара прозвала *Мерџанова бара*.

Омерова чешма је извор/чесма у сврљишком селу Мањојлици. Име чесме је настало према муслиманском мушком имену *Омер*. Не знамо ко је тај Омер, али је јасно да се додавањем суфикса *-ова* на лично име Омер, дошло до првог члана хидронимске синтагме – *Омерова чешма*.

Османбегова чесма / Турска чесма је импозантна чесма, зидана од камена, у центру црноречког села Подгораца, са накнадно постављеном мермерном плочом на којој пише *ОСМАНБЕГОВА – ТУРСКА ЧЕСМА из XVIII века*, коју је, по свему, подигао месни турски феудалац Осман-бег. Године 1807. Хајдук Вељко је напао Подгорац и заробио Осман-бег.

Осман је турско име арапског порекла. Титула *беј* придаје се муслиманском имену иако понекад носилац имена није стварно бег.

Ридинац је извор, чесма и поток у књажевачком селу Белом Потоку. Постоји турцизам *rida* са значењем „марама, рубац, убрус“ < тур. *rida* „шал, дервишки вунени огртач преко леђа < ар. *ridā'*. Није довољно јасно да ли је од овог турцизма постао антропоним **Rida*, од којег би придевским суфиксом *–ин* и именичким суфиксом *–ац* настао хидроним Ридинац.

Смаилац, поток, у ствари горњи ток Дреновачке реке леве притоке Белог Тимока. Од муслиманског имена Исмаил настаје скраћено муслиманско име *Смаил* (без протезе *и–*). Проширењем имена Смаил на *–ац* настаје *Смаилац*, а кад се проширење врши двоструком суфиксацијом *–овац* – *Смаиловац*, поток, лева саставница Дубравске реке десне притоке реке Белице леве притоке Сврљишког Тимока.

Сакинац је чесма у селу Белом Потоку. Постоји турцизам *сака* „водар, водоноша, војничка кола на којима се доноси вода за пиће, буре са колима на два точка“ < тур. *saka* „водоноша“ < ар. *sāqqa* „појач“ (онај који поји кога). Додавањем придевског суфикса *–ин* на основу *сак–* добија се *сакин* (водоношин), поименичењем на *–ац* настаје *Сакинац*.

Табаковачка река је лева притока Великог Тимока код села Табаковца. Турцизам *шабак* значи „кожар, штавилац коже“ < тур. *tabak* < ар. *tābbāg* „кожар.“ Изгледа да је у том месту постојала нека *tabakhane* „штавионица, табана,“ или *tabaklik* „трговина кожама.“ *Nomen agentis шабак* плус суфиксација са *–ов* + *–ац* (евентуално антропоним **Табак* плус *–ов* + *–ац*) доводи до ојконима Табаковац. Потом се име села преноси на први члан хидронима *Табаковачка* река. (Познато је да у Сарајеву постоји крај *Табаци*, где су радили кожари и табаци). Истог порекла су и други чланови хидронима *Ogaşi Tabac*, десна притока Арнауте и *Va'la Tabac*, поток у атару села Злота.

Топалпашина чесма је артерска чесма у граду Зајечару. Турцизам *шојал* < тур. *topal* значи „човек са једном краћом ногом, онај који је хром.“ Тај турцизам убрзо је прешао у антропонимију. Познат је Омер Топал-паша, турски везир у XIX веку, који је добио такав надимак по томе што је био хром у једну ногу. У Зајечару је постојао један хроми бакалин кога су по узору на турског везира Омер Топал пашу прозвали Топал-паша. Ретко ко му је знао право име. Наречена чесма се налазила у близини његовог дућана, па је по томе прозвана Топал-пашина чесма.

Топузаноб грб је топоним који се са брда пренео на поток, саставницу Жуковачке реке (Павл. 323). Турцизам *тоџуз* значи „буздован“, у почетку дрвени штап са квргом на једном крају, касније гвоздена кугла са шиљцима и дрвеном или гвозденом дршком < тур. *topuz* < ар. *dābbūs*. Према народној традицији на подручју села Алдинца, Репушнице и Дејановца хајдуковао је неки силни хајдук наоружан тешким топузаном, по коме је и сам добио име *Тоџузан*. Погинуо је на брду на коме је и сахрањен, које се после прозвало *Тоџузанов гроб*.

Торлачки поток се налази у селу Јабланици. Торлаци су јужнословенска етнографска група специфичног говора која, према ширем схватању, живи у југоисточној Србији, северној Македонији и југозападној Бугарској, док су према ужем схватању Торлаци становници долине Белог Тимока и суседних села. Торлаци Тимока имају своје удружење које негује торлачку традицију, имају свој лист *Торлак* који разматра торлачке друштвене и културне прилике. Републички завод за статистику Србије је на попису 2011. године приказао Торлаке као посебну националну припадност. Значење појма Торлак није афирмативно. Вук Караџић у *Рјечнику* има за општи појам *шорлак* објашњење: ein Großspresher, gloriosus, а за *Торлак* као етничку припадност „човјек који нити говори чисто Српски нити Бугарски“. Код Шкаљића је *шорлак* „онај који се хвали, који се размеће“, а долази < тур. *torlak* „неискусан, неук, невешт младић.“ Ова објашњења Торлака су потпуној супротности са оним шта је о њима рекао Јован Цвијић. Они су, према њему, један вредан народ који изнад свега првенствено гледа свој посао, који чак има рајетински менталитет. Појава торлачког имена у Црној Реци је последица пресељења становништва из Белог Тимока у Црну Реку. Они су имали нека имања у једном потоку који је по њима прозван *Торлачки поток*.

Ђирамиџијски поток је притока Брестовачке реке. Реч *ћерамиџа* „полуобличасти жљебасти кровни цреп“ у српски језик је ушла као турцизам грчког порекла (ар. *kirimid* > тур. *keremid*, *keremit*, нгр. *кѣрахѣди*, буг. *керамиџа*, алб. *qeramidhe*). Може се замислити да је у Брестовцу постојала ћерамиџијска радионица, и да је по тамошњим ћерамиџијама поток добио име *Ђерамиџијски* поток. У влашким устима е се у првом слогу стегло у *и* (као у арапском) те се тако име потока гласи *Ђирамиџијски* поток.

Ђунац је поточић у тимочком селу Трновцу. Именица *ђунац* која значи „цев од црног лима“, постала је од тур. *künk* „канал.“ Ту је турски завршетак *-nk* схваћен као да садржи

деминутивни суфикс *-k* који је потом замењен са *-s*. У српском језику у завршно турско *-nk* уметнут је самогласник *a*: *ћунац*, у бугарском је уметнуто на истом месту *e*: *ћунец*: *Ћунец*, извор у селу Великом Извору.

Ћуприја је ушће Лешјанског и Военског потока у селу Доњој Каменици. Турцизам *ћуџрија* значи „мост.“ Долази из турског *köprü*, а потиче из грчког *γέφυρα*. Народно предање каже да је у давнини на овом месту била дрвена ћуприја, која је у некој поводњи страдала, и никада није обновљена. Преко ње је ишао тзв. *Владикин друм* из Доње Каменице за сврљишко село Лукову. Именица *ћуџрија* је овде директно, без икаквих измена, ушла у хидроним *Ћуџрија*.

Ђуртин бунар се налази у селу Грлишту. Моруће је да је код муслиманског мушког имена *Kurt*, *Kurto*, *Kurta* дошло до замене *k > ħ* (као што је ишло *k > ħ* код *künk* у *ćunac*, в. горе) и да је тако настао нови облик антропонима *Ђурџа*, по коме је бунар добио име. *Бунар* сам по себи већ јесте турцизам који значи „ископана дубока јама из које се вади вода“ < тур. *bunar*, *punar*. Турцизам је такође и први члан хидронима *Bunar iu Satulu i*, бунар у селу Лубници.

Ђурчиска падина је поток у селу Штрпцу. Турцизам *ћурчија* означава занатлију који прави ћуркове (кожухе) и друге крзнене предмете. Реч је настала од тур. *kürkçi* „крзно.“ Неки ћурчија је свакако имао имање у овој падини која је по њему добила име *Ђурчиска падина*. У селу постоји фамилија Ђурчијичи, али су они дошљаци из сврљишког села Миљковца.

Чолаков кладанац у селу Добрујевцу добио је име по турцизму *чолак*, који значи „онај који је без једне руке, једнорук, сакат, инвалид у руку, сакат у прст.“ Реч је дошла од тур. *çolak* „сакат у руку“ (тур. *kol* „рука“). Од овога је настао надимак Чолак, као и презимена Чолаковић, Чолић. Кладанац се вероватно налазио на имању човека који се звао Чолак. Самогласник *-o-* у првом слогу понекад прелази у *a*, па у Д. Каменици имамо породицу *Чалаковци*, у Папратни такође породицу *Чалаковци*, док у Рготини постоји *Чалакова бара*.

Чесма, у селу Бруснику, као и све друге, било да су у српској или влашкој варијанти, су турцизми настали од тур. *çeşme* < перс. *čēšte* „извор“.

Чивлик је поточић, десна притока Сврљишког Тимока, ниже Кадиског крста, у Књажевцу. Турцизам који нас води ка овом хидрониму јавља се у неколико фонетских варијанти: *чифлук*, *чифџлук*, *чиџлук*, *чивлак*, *чивлик*, < тур. *çiflik*, *çiftlik* < тур. *Çift* „пар волова за орање“ + тур. суф. *-lik*, а

означава врсту феудалног поседа који господар обрађује сам или преко својих чивчија. У ствари у османском царству сва је земља била царска својина, а он је веће или мање делове давао у тимар истакнутим појединцима да би са ње убирали приход и служили у царској војсци. Од XVI века дотадашњи тимарници су се почели претварати у читлук сахибије и царску земљу присвајали за себе. Појавом читлучког система појачана је експлоатација раје која је обрађивала земљу. Према томе појава хидронима Чивлик може се најсигурније везати за XVII или XVIII век.

Чутурилџи поток је лева саставница Јаковачког потока. Између тимочких села Јелашнице и Јаковца постоји брдо звано Чутурило, а поток који поред њега тече назван је *Чушурилџи* поток. У основи назива лежи турцизам *чушура* „1. мали дрвени суд за пиће са шарама и дуборезима,“ а у тимочком говору и 2. (чутара/чутура) „дрвени аван од издубљеног трешњевог дебла за туцање соли, паприке и сл.“ Можемо нагађати који је од ова два објекта најпре ушао у антропонимију као надимак Чутура, одакле је после прешао на споменуто брдо, са брда на поток. Ако би ишли од првог значења то би казивало да је носилац надимка волео да попије и да је често потезао чутуру. Ако би имали у виду друго значење оно би асоцирало на носиоцеву главу, која је била или велика као чутура, или празна као чутура. У сваком случају *Чушура* + продуктивни суфикс *-ило*, који служи за грађење именица средњег рода од именских и придевских основа, изнедрио је надимак *Чушурило*, који се потом пренео на поменуто брдо: *Чушурило*, а са брда на поток.

Цанов поток је десна притока Брестовачке реке. У основи првог члана хидронима је турцизам *џан* „душа“ < тур. *can* < перс. *šān* „исто“. Од тог апстрактура настало је турско име *Цанан*, од којег је хип. **Цан*. Суфиксацијом на *-ов* образован је придев *Цанов*, који је постао први члан хидронима *Цанов* поток.

Целепска леђија је извор у селу Равном Бучју. Од турцизма *целей* „крдо стоке“ (< тур. *celep* < ар. *šālāb*) суфиксацијом на *-ска* настао је први члан хидронима *Целейска* леђија, извор на коме су се напајала крда стоке, у давној прошлости. На исти начин, само помоћу суфикса *ски/џи*, настао је хидроним **Целепџи поток**, који је стварни продужетак Целепџе леђије. Поред горњег значења *целей* „крдо стоке“ *целепи* су и категорије становништва које је имало обавезу да сваке године доведе у османску престоницу одређени број оваца по утврђеној цени. Турски документи спомињу овакве

целепе у Трговишту, Габровници и Шестом Габру. Ова три целепе давала су годишње 520 оваца.

Церекарска леђија је најпре извор, а потом и поточић у селу Црном Врху код Калне. У Србији постоје села Ђерекаре, код Бруса и Ђерекаре, код Тутина. Њима, као и нашем хидрониму, у основи лежи турска реч *dere* „1. поток, 2. урвина, долина“ < перс. *dere* „долина између два брда; поток који тече таквом долином“ и тур. придев *kara* „црн“. Дакле сложеница Ђерекаре значи „Црна долина, Црни поток.“ Црних река и Црних потока по Србији има много. Лако је из именског облика Ђерекаре прећи у придевски облик Церекарска, са преласком почетног *g* > *ђ*, а потом *ђ* > *џ*. Прелазак *g* > *ђ* настаје палатализацијом испред *e*, а прелазак *ђ* > *џ* је својство језичке *џ* – *џ* зоне.

Шаинац је извор у селу Црнољевици код Сврљига. Од муслиманског мушког имена Шахин (без *-х-* *Шаин*) < *шахин* „соко, односно врста сокола који се дресира за лов,“ а који долази од тур. *şahin* < перс. *šāhin*, суфиксацијом именичким суфиксом *-ац* настао је хидроним *Шаинац*, а двоструком суфиксацијом на *-овац* хидроними *Шаиновац*. 1. кладенац у камењару у селу Вароши и 2. поток, лева притока реке Белице.

Зорица Бранковић Басарић

КУЛТ СУНЦА У БОЖИЋНИМ ОБИЧАЈИМА СВРЉИШКОГ КРАЈА

Култ Сунца као творца живота у Египту, процветао је при крају IV династије (око 2600. г. п. н. е) и трајао врло кратко да би касније био усмерен на обожавање Сунца. Бог Ре или Ра је био Сунце у свим облицима. Сунце је за Египћане било симбол вечности, бесмртности, моћи и величанствености.

Стари Словени су веровали да невидљиве руке богова управљају свим природним појавама. Словенски бог неба, Сварог поштован је као бог Сунца и он је чувар ватре. Улоге бога Сунца и бога ватре преузимају његови синови: Дажбог, персонификација Сунца и Сварожић, бог ватре и огњишта. Касније су многи обичаји везани за соларни култ који је приписиван Сварогу, почели да се практикују у доба Божића. Датум Божића је одређен према римском празнику посвећеном богу Сатурну, божанству сетве, заштитнику свих пољопривредних радова. Сатурналије су се светковале неколико дана, обухватајући зимску краткодневицу и означавале су крај земљорадничких радова и почетак нове аграрне године. По речима Сретена Петровића пандан овом карневалу код Срба је Туцин дан (5. јануар, пре Бадњег дана) када се поворка маскираних младића-коледара, праћена свирком кретала од куће до куће. Према грегоријанском календару Божић се слави 25. децембра, док је по јулијанском (православном) 7. јануара и поклапа се са најкраћим даном у години, зимским солстицијем. Римљани су у оквиру Сатурналија славили празник посвећен Сунцу. Обреди који се практикују на Бадњи дан и Божић код Срба и других словенских народа показују колико су блиски соларном култу. Словени су као и Индоевропљани замишљали божанство Сунца у облику вепра који колима вози бога Сатурна. Веровали су да се у време зимске краткодневице рађа младо Сунце које треба ојачати. У оквиру етнокултуролошких истраживања сврљишког краја, Сретен Петровић пише и о сунчаном божанству: *Нема сумње да су Прасловени и Персијанци ово (сунчано божанство) умишљали у облику вейра или крмка, у римском Сатурну је вейар возио кола. Стоја разабире, како је вейар био и Божићу*

мила живоџиња и да је у народу ушло у обичај исећи за Божић по које одојче, смесити и та пошрбушке на шрпези и сшавити му у љубицу јабуку, најзад искишати та бршљановим лишћем и троздићима. О Божићу обичавају свиње класти и Руси и Буџари и Срби и Хрвати и Словаци и Словенци. Бадњиганско злашно свиње симбол је поческа, расш Сунца којем је приношена жртва у лику свиње, а Младом Сунцу – Сварожићу се посвећивало жрсе.²⁹

О повезаности соларног култа са обредима који се примењују на Бадњи дан и Божић у сврљишком крају, како истиче је професор Петровић, не сведочи само ритуал који има божићно жрсе већ и љубеница која се уноси у кућу Бадњег јутра. „Када полагеник на Божић ујутру долази у домаћинovu кућу, он по ошнатицу цара (шј. „чара“ од „чарати“, врачати) транчицом од храсшовой дрвеша, коју назива љубином и изговара следеће речи: Губина се вали сас млáдога Бóга, сас дечицу, сас јајанци, сас шеличи, сас праичи.“³⁰ Губеница је храстова гранчица. У нашој митологији храст је симбол моћи, чврстине. Користио се и за вађење „живе ватре“, потпаљиван је трењем са липовим дрветом. Царањем гранчицом храста по ватри (која у себи већ садржи „живу ватру“) увећавана је њена моћ. У већини наших села, уносећи бадњак у кућу људи су говорили: „Срећан Божић, срећна губина!“ (Галибабинац), „Добро јутро, губена се вали сас свакијаћи берићет, сас стоку, сас децу, сас све!“ (Жељево) и слично. Божић се поклапао са периодом када је Сунце досегло најнижу тачку суноврата. Распиривањем ватре губином, измамљивањем варница, поспешивао се раст Младог Сунца, Младог Бога, Божића. Тако је гранчица храста, својим магијским дејством иницирала и преокрет природе који ће донети изобиље и берићетнији живот. Ову чињеницу, како мени изгледа, на симболичан начин „пошврћује“ још један добро очувани обичај. Домаћин шо божићној јутра са пошпаљеном љављом од бадњаковој дебљети дела, на којој се налази свезани руковати сламе, финтира „пошпаљивање сшабала шљива“ и уједно, високо држећи букшину усмерава је ка небу, као да истовремено, или уистиину, симболички пошпаљује Сунце! Као да је овде реч о мишо-

²⁹Сретен Петровић, *Маија и живојни крућ*, Етно-културолошка радионица Сврљиг, Сврљиг, 2016.

³⁰Ишо.

лошко-маџијској функцији, жељи сваког домаћина да пружи учешће у поштивавању великог небеског Точка!³¹

Да се ритуали Божићних празника везују за култ Сунца сведочи и наш обичај сечења Бадњака са источне стране, у рану зору, у свежини јутра када се будило малаксало Сунце да би укућанима донео напредак. Сима Трајановић такође повезује Бадњак са соларним, наглашавајући важност сечења бадњака искључиво са стране излазећег сунца, истока, али и неопходност овог биљног идола да се обнавља заједно са сунцем. Спаљивање Бадњака значило је рађање новог, младог божанства из ватре. Буђењем, оживљавањем природе подстакнута сунчева снага иницирала је зачеће младог Бога. Исти смисао садржан је и у речима казивачице из села Гулијана о чему говори Сретен Петровић: „Валила се Нова јодина с младог Бога...“. „Прскањем“ домаћина житом и просипањем жита на бадњак бацано је семе дуговечности на оног ко изводи магијско-обредне радње, али и обезбеђивана бесмртности „великом небеском точку“, и тек рођеном Богу. Док се бадњак примицао ватри домаћица, деца и осталу укућани пијукањем су призивали чин рађања (из ватре) сагоревањем бадњака. Јаје као симбол ускрснућа, поновног стварања, не појављује се као симбол, већ пиле као његов сукцесивни наставак. Познато је да се у неким нашим селима приликом уношења бадњака у кућу казивало: „Жив жар, живо пиле (Мечји До), „Жив жар, живи пилићи“ (Плужина), или „Жив углен, живо пиле“ (Попшица), чиме се метафорики, али и лексички указивало на успешност започетог ритуала. Жаром потпаљен, оживотворен живот је већ покренут. Све се дешавало око ватре која је само један од видова Сунчевих елемената, који покрећу и оснажују живот. Бацање зрневља кокошкама у круг конопца (који је симбол точка, Сунца), такође је у функцији окретања „небеског Точка“. Жито у овим ритуалима симболизује даривање вечног живота кружном кретању, процесу; круг симболизује Сунце, а оно је покретач свега.

Улога жита у зрневљу значајна је као бескрвна жртва намењена Богу. Младом богу су припремани и обредни хлебови различитих назива: ковржањци, богу колач, божји колач, богов колач, богу повојница, рожањство, свето рожњаство, Бог – Небо и слично. Намењујући хлеб тек ро-

³¹Ишо.

ђеном Младом Богу домаћин му се обраћао речима: *На ши Боже колач, а ши мени здравље!* Самлевено зрно за мешење хлебова представљало је беживотно семе. Зато се у неким селима, уметањем жара додавала моћ обредном хлебу. Припремани за различите намене обредни хлебови су имали различите облике: у виду осмице са незавршеним доњим кругом који подсећа на свастику (Црнољевица), округли као Сунце или са симболима Сунца, Месеца или звезде, али и са једним или више крстова (Рибаре). Додавањем соларних симбола или облика, домаћице су начином припремања, обликовањем теста учествовале у обредима намењеним культу Сунца. Соларни симболи, свастика, Сунце, Месец, звезде, али и крст имали су и функцију јачања моћи природе, обезбеђивање родне године и бољег живота усклађеног са природним благостањем.

Није случајна ни употреба сламе за потпаљивање Сунца. Слама – стабљика, тело пшенице настајало у жетви, обично у седмом календарском месецу када је Сунце на врхунцу моћи. У сврљишком крају постоји веровање да појава свитаца најављује време жетве. Несумњиво је да природни закони непрекидно делују, обавештавајући људе (и светлошћу инсеката који су део природе) о завршетку животних процеса појединих усева, па и пшенице, једног од најбитнијих за живот људи. Жуте, зреле стабљике сламе асоцирају на светлост, сунчев сјај; сазреле у врелим сунчаним данима у себи носе и јарку енергију сунца; потпаљене са бадњаком (храст), усмерене ка небу у буктињи повезују се са Сунцем. Тако ојачано Младо Сунце се као Феникс подиже из пепела сагореле сламе и нагорелог бадњака и почиње свој небески ход. Загашени нагорели Бадњак којег су домаћини стављали под родно дрво, не умире, већ својим постојањем утиче на плодност, поспешује напредак и берићет. Након Божића и пшеница ницањем најављује свој животни циклус, који траје седам соларних месеци. Осталих пет лунарних месеци жито егзистира у двојству: као слама и као зрневље које се користи за исхрану. На Бадње вече домаћин позива душе умрлих да заједно приступе трпези на поду од сламе, сагласно хтоничном принципу, а усклађена са етичким егзистирањем душа. Слама – безглављене стабљике без класова и зрневља, само наизглед није жива. Њена златно-жута боја одраз је сунчевог сјаја и топлоте, јер је сазрела у време јарких, соларних дана. Бдењем, миром, тишином, трпезом на слами из које иси-

јава топлина, повезују се укућани са душама умрлих. Тиме се прецима дозвољава да неприметно и они узму учешћа у обнављању животних процеса. Бдењем, позивањем у дом потврђује се нераскидива веза душа умрлих, предака и породице. Слама која је веза између хтоничног и овоземаљског, на којој се и спава користи се за берићет и напредак укућана и домаћинства. Ритуално спојена са зрневљем појављује се као суптилна, танана веза између бдења, ћутње, смираја (бадњевечерњег) и Божићне клице живота. Негира се умирање, оно је умирење, смирај; иницира се рађење које се изнова понавља стимулисано ватром, огњем, светлошћу, топлотом. Точак се не зауставља, само се примири у бдењу. Тада се душе умрлих и предака уводе у кућу, у свет мира и сталожности. Може се уочити да је у овим Божићним обичајима поред култа Сунца, култа дрвећа (храст) присутан и култ мртвих. Божићног јутра положеник је, распирујући ватру храстовом гранчицом, *јубином* „царао“ по огњишту и објављивао ново рођење (*Губина се вали с младога Бога...*). Зрневљем жита сакупљеног испод сламене софре са Бадње вечере, домаћице су на Божић храниле кокоши сакупљајући их у круг конопца. Круг симболички сугерише Сунце, али је и симбол вечности, бесконачности, непрестаног, непрекидног кретања, кретања „Точка живота“. Настајање се увек одвија кружно. Све ове радње надовезују се једна на другу, представљају процес који тече и лагано покреће живот, природу, одмерено и поступно. Соларни симболи, Сунце, ватра, варнице, свастика, представљају иницијаторе, покретаче животних процеса. У свим облицима (ватра, огњиште, жар, варница) Сунце је представљало симбол животне енергије, вечности, бесмртности и моћи. Хераклит истиче: *...вајра вечишо жива која се с мером њали с мером њаси*. Ватра соларног култа у сврљишком крају се са мером пали, али се не гаси, она је само загашена јер се губеницом распирује, цара, дајући снагу ослабљеном Сунцу, младом Богу. Процес настајања за Хераклита је резултат смењивања рађања и смрти, увек је кружни, док су соларни елементи у обредима овог најрадоснијег празника у нашим селима усмерени на циклус обнове, рађања и поступног убрзања успореног животног процеса.

Код извођења Божићних обичаја, Сунцу и другим соларним елементима додавана је моћ исказивана у тројству, при чему је значајна и магијска моћ изговорених речи. У обреду оживљавања обамрлог Сунца уочава се: 1) моћ потпаљеног

Бадњака; 2) снага припаљене сламе; 3) усмеравањем ка Сунцу синтетишу се ојачани Бадњак и слама са енергијом Сунца. Кад је реч о припремању обредних хлебова: 1) „умртвљено зрно“ умешено са жаром бива оживотворено; 2) додавањем соларних облика тесту, хлеб добија већу магијску моћ; 3) изговореним речима („жив жар, живо пиле“ и слично) обредни колач још више добија на снази. Слично је и када се „чара“ храстовом гранчицом: 1) храстова гранчица у себи садржи „живу ватру“ као потенцијал; 2) царањем по огњишту, варничењем, огњем, јача се њена моћ; 3) речи које се притом говоре (*губина се вали...*) објављује се реализовани виши степен снаге.

Божихни обичаји сврљишког краја су соларног порекла, али се неки ритуали одвијају у току вечере, ноћу па су добили и атрибут хтоничног (нпр. обреди у току Бадње вечери). Спроводе се у славу вечности и бесмртности. По својој бити су уједначени, са незнатним разликама у обредним радњама у селима „источне и западне зоне“, али несумњиво представљају оптимистички поглед на свет, жељу за бољим животом који се заслужује поштовањем природе, предака, ритуала и обичаја. Несвесно усвајани магијско-митолошки обреди и обичаји, преношени са колена на колено, увек су непогрешиво су реализовани. Означавали су активан однос поштовања природе и њених закона, животних процеса и принципа, породице и њених чланова. Култ Сунца испреплетан са поштовањем култа дрвећа и култа предака у бити је Божићних обичаја сврљишког краја, и он је покретачка снага свега постојећег. Спознати несвесним духовним механизмом, усмеравали су становнике сврљишких села да свој активни, оптимистички однос према природи, друштву, свету уопште, своје егзистенцијалне проблеме решавају уз помоћ магијског кључа, изводећи и Божићне обrede и обичаје у духу антрополошког принципа који влада нашом културом.

Славиша Миливојевић

НУМИЗМАТИЧКИ НАЛАЗИ СА ЛОКАЛИТЕТА TIMACUM MAIUS

АПСТРАКТ: У овом раду објављени су наласки новца са локалитета Timacum Maius у близини села Нишевца код Сврљига. То је новац из фонда нумизматичке збирке Завичајног музеја Сврљига, углавном случајни налази при обради земље власника њива на овом простору од преко 7 ha, као и новац који је пронађен током сондажних археолошких ископавања од 2006. до 2015. године у сондама V, VI и VII–X. Ови налази из периода од I до краја IV века, одговарају времену римског насеља на овом простору.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Timacum Maius, археолошка ископавања, нумизматички налази, II–IV век

Најбројнији нумизматички материјал Завичајне музејске збирке у Сврљигу потиче из околине села Нишевца, већином са локалитета Timacum Maius, условно административног центра читаве области све до великих разарања крајем IV века. Чини га деведесет седам (97) обрађених и инвентарисаних кованица које су углавном секундарно пронађене на површини приликом обављања интензивних пољопривредних радова и сто седам (107) кованица нађених приликом археолошких ископавања у античком културном слоју, прелиминарно обрађених. Укупно двеста пет (205) примерака новца датованих у распону од 32. године пре Христа до краја IV века. Најмлађи новчић је уједно и једини са почетка V века, бронзани новчић Аркадија АЕ 4 (383–408) пронађен у другом откопном слоју и можда накнадно изгубљен од стране преосталих или новонасељених становника након рушења града. Сав овај новац, без обзира на контекст наласка, хронолошки се подудара. Остали покретни археолошки материјал такође пронађен при обради њива, а касније и приликом систематских археолошких ископавања, указује на вишевековно присуство човека на овом месту, од неолита до краја IV века.¹

Приближно је само половина кованица из збирке очувана и читљива, већина са видним траговима горења и приликом ископавања пронађена са гарежом и грумењем запечене земље. Пошто је мали број читљивих кованица, није урађена

потпуна метричка анализа збирке, већ је њихова обрада рађена делимично, испитивањем циркулације новца по влада-рима и ковницама. Оне које су потпуно обрађене и читљиве бар по једној основи узете су у обзир за статистички приказ. Од укупног броја осамдесет девет (89) кованица је због лоше очуваности смештено у групу неопредељених, нечитких по владарима и ковницама. То су већином бронзане кованице фолиси или емисије АЕЗ, и могу се датовати у III и IV век.

Статистички су подељене у три периода, а каталошки и сликовито су приказане прве 12 од свих обрађених кованица.

Из времена до почетка римског царског периода (32–31. године пре Христа) у саставу збирке су само три легионарска денара Марка Антонија кованих у Египту (редни бројеви 1–3). Сва три су контрамаркирана и вероватно коришћена у каснијем периоду због недостатка сребрних динара, а иначе су често налажени у оставама римских денара из I и II века².

1. Марко Антоније (82–31. године пре Христа)

Денар

32/31. пре Христа.

Ав. ANT AVG /III VIRR PC

Преторијанска галија. Изнад контрамарка "XXX".

Рв. [L]EG XV

Легионарски орао између две заставе.

Инв. бр.896; 4,05g; mm.

RSC 28

2. **Ав.** Исто.

Рв. LEG VII

Легионарски орао између две заставе.

Инв. бр.897; 3,18g; 19 mm.

RSC 34

3. Исто

Рв. LEG VI

Легионарски орао између две заставе.

Инв. бр.898; 3,00g; 17mm.

RSC 33

Новац од 27. године пре Христа до краја III века заступљен је са 41 примерком.

По номиналама статистичка расподела кованица је следећа:

Денара – 9

Сребрних антонинијана – 3

Сестерција – 5

Аса – 6

Дупондија – 2

Квадранса – 1

Новац локалних малоазијских и балканских ковница је сврстан према пречнику.

АЕ30 – 2

АЕ28 – 1

АЕ25 – 1

АЕ23 – 1

АЕ22 – 3

АЕ20 – 5

АЕ19 – 9

По владарима који се читају:

Август – 2

Тиберије – 1

Нерон – 1

Трајан – 1

Клаудије – 2

Веспасијан – 1

Хадријан – 3

Антоније Пије – 1

Луције Вер – 1

Септимије Север – 4

Елагабал – 1

Александар Север – 9

Јулија Меза – 2

Јулија Мамеја – 1

Гордијан III – 3

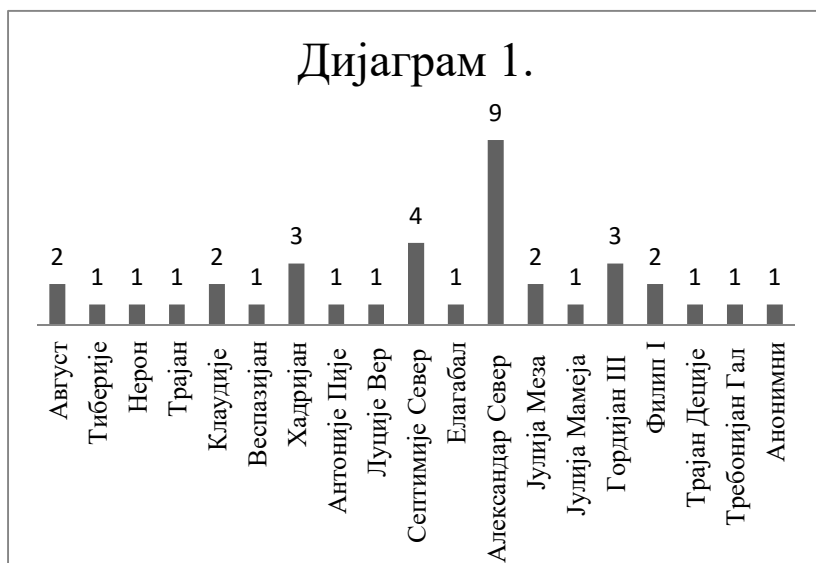
Филип I – 2

Трајан Деције – 1

Требонијан Гал – 1

Анонимни квадранс, рудничко ковање – 1

Број кованица по владарима је приказан на дијаграму 1.

Највећи број примерака припада Александру Северу захваљујући већем броју нађених кованица из локалне бити-нијске ковнице у Никеји, који се на читавом простору Сврљига често проналази, и који је надокнађивао недостатак ситног бронзаног новца овог периода на читавом простору балканско-подунавских провинција³. Следе по бројности ко-ванице Септимија Севера, за кога се зна да је овим крајем прошао 202. године са супругом Јулијом и сином Каракалом при повратку у Рим из источних провинција Царства.

Расподела кованица по ковницама је дата на дијаграму 2.

Никеја – 17

Рим – 17

Виминацијум – 3

Тесалоника – 1

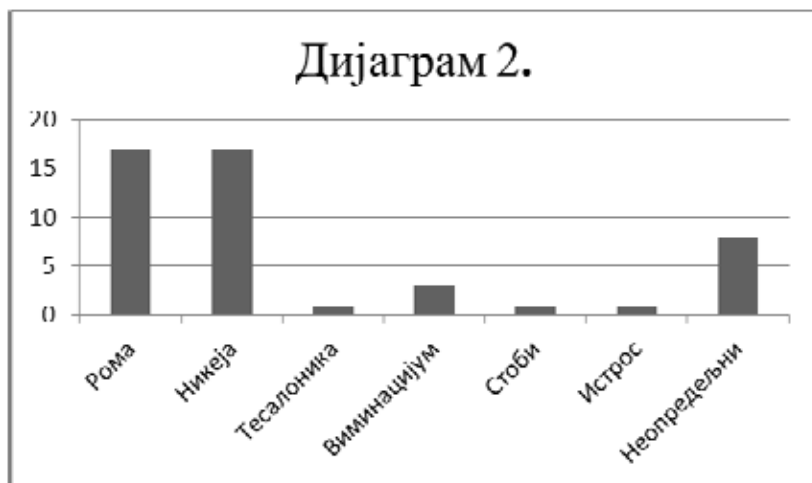
Стоби – 1

Истрос – 1

Неопредељених – 8

Из овог периода доминирају ковнице из Рима и Никеје са 17, затим ковница Виминацијум са 3 примерка новца.

Ређи примерак новца из овог периода на овом простору је кованица Септимуса Севера АЕ 30 са Митром на реверсу, локално ковање Истроса из Тракије, редни број 8.

Други новчић који треба истаћи је денар, суберат Јулије Мезе са лепим портретом и занимљивом фризуром владарке на аверсу, редни број 5.

Трећа ређа кованица је нечитак квадранс, вероватно примерак рудничког новца из II века, који се иначе проналази на овом простору, најчешће кованице Трајана и Хадријана, и који је у вези са положајем локалитета на путу ка рудницама на Старој планини, редни број 6.

4. АЕ 23

Нерон ?

Солун, Македонија

55.

Ав. [ΝΕΡΩΝ ΚΑΙ ΑΡ]?

нечитак са великим наслагама корозије.

Рв. [ΕΒΑΤΟ ΜΑ]

KEDON[ΩΝ]?

Македонски штит.

Инв. бр. 970; 7,9g; 23mm.

Моусхмов 5875

5. Јулија Меза

Рим

Денар

222.

Ав. IVLIA MAESA AVG

Попрсје владарке са драперијом на десно, са таласастом косом, делимично са плетеницом намотаном у пунђу.

Рв. IVNO

Јунона под велом стоји лево, држи штап, патеру и скиптар, крај ногу јој је паун.

20mm

RIC 256

6. Квадранс, руднички новац.

Ав. Меркур (или Рома) под шлемом на десно.

Рв. Нечитак

7. Септимије Север (193–211)

Стоби

AE 25

Ав. IMP LSE [P SEVERVS]

Биста императора са дијадемом на десно.

Рв. MVNICIP SOBE[N]

Нике се креће лево, носи палмову грану и венац.

Инв. бр. 967; 23,22g; 25mm.

Моусхмов 6541

8. Тракија, Истрос

AE 30

Ав. AKL SEPT SEVHPPOC II

Драпирана биста императора са на десно.

Рв. ΙΣΤΡΙΗΝ/ON

Митра на коњу јаше десно.

Позади је птица на високом стубу.

Инв. бр. 1000; 8,90g; 29mm.

Моусхмов 168

9. Јулија Мамеја (222)

Рим

Денар

222.

Ав. IVLIA MAMAEA AVG

Попрсје владарке са драперијом на десно, са таласастом косом.

Рв. IVNO CONSERVATRIX

Јунона под велом стоји лево, држи штап, патеру и скиптар, крај ногу јој је паун. На глави дијадема и вео.

Инв. бр. 821; 2,5g; 17mm.

RIC 343

10. Александар Север (225–235)

Рим

Денар

223.

**Ав. IMP CM AVR SEV
ALEXAND.AVG**

Биста императора са ловоровим венцем у паладументу на десно.

Рв. PM TRP II COS PP

Марс стоји лево, носи у десној руци маслинову гранчицу, а копље у левој.

Инв. бр. 738; 3,1g; 20mm.

RIC 27

11. Гордиан III (238–244)

Рим

Антонинијан

240.

Ав. IMP CAES GORDIANVS PIVS AVG

Попрсје владара са оклопом и огртачем са зракастом круном на глави на десно.

Рв. VIRTVS AVG

Виртус стоји лево, држи копље и штит у десној руци крај ногу и гранчицу у левој.

Инв. бр. 915; 3,3g; 22mm.

RIC 281a

12. Требонијан Гал (251–253)

Рим

Ар антонинијан

Ав. IMP CC VIB TREB GALLVS AVG

Попрсје владара са
зракастом круном на
десно.

Рв. IVNO MARTIALIS/IV
Јунона стоји лево и држи
сноп жита и скиптар.
Инв. бр. 820; 4g; 22mm.
RIC 83

Новац из периода од 330. године до краја IV века је
заступљен са сто педесет три (153) примерка.

По номиналама статистика је следећа:

Центенионала – 8

Фолиса – 15

АЕЗ – 81

АЕ4 – 49

По владарима који се читају:

Константин I – 26

Комеморативни типа Урбс Рома и Константинополи – 6

Крисп – 3

Констанције II – 22

Констанс – 12

Констанције Гал – 2

Валентинијан I – 1

Валенс – 9

Грацијан – 3

Валентинијан II – 1

Аркадије – 1

Графичка расподела је приказана на дијаграму 3.

По ковницама су 62 опредељена примерка, дијаграм 4.

Тесалоника – 19

Сисција – 12

Сирмијум – 5

Константинопољ – 5

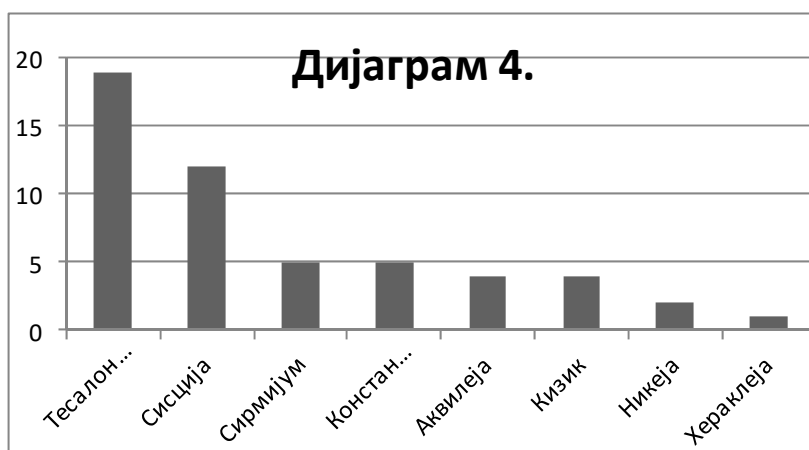
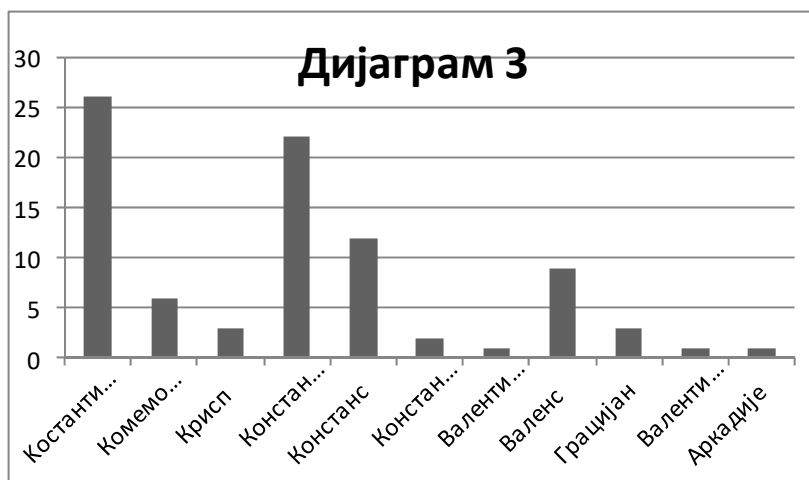
Аквилеја – 4

Кизик – 4

Никеја – 2

Хераклеја – 1

Неопредељених по ковницама – 89

Обрађено је осамдесет шест (86) опредељених примерака по владарима, шездесет два (62) опредељених по ковницама и осамдесет један (81) неодређених по владарима и ковницама. Из овог периода доминира ковница у Солуну са деветнаест (19) кованица, затим ковница у Сиску са дванаест (12) примерака, следе Сирмијум и Константинопољ са по пет (5) примерка новца.

Централне западне ковнице Рим и Тицинум, као и малоазијска Антиохија нису заступљене, а Хераклеја само симболично са једним примерком. Исказани бројчани однос расподеле ковничког учешћа у овој збирци показује већ познату доминацију Сиска од централних ковница и Солуна од

балканских на подручју територије Мезије I. По владарима најзаступљенији је новац Константина I двадесет шест (26), Констанција II двадесет два (22), и Констанса дванаест (12) кованица.

Из периода веома интензивне монетарне продукције, посебно владавине Валентинијана I и Валенса, када је нормално очекивати максимум оптицаја, јавља се само лагано повећање броја налаза, посебно са карактеристичним типом реверса FEL TEMP REPARATIO и GLORIA ROMANORUM. Затим циркулација новца нагло престаје. Ово запажање се може, уз коришћење већ познатих историјских чињеница из тог времена искористити за одређивање *terminusa* страдања и разарања града.

Опште је познато да на подручју северног Илирика крајем IV века долази до пада оптицаја бронзаног новца, који се доводи у везу са првим упадима и пустошењима варвара, након битке код Хадријанопоља 378. године.⁴ Из времена после овог догађаја, до сада је на овом локалитету пронађен и евидентиран само по један примерак новца кованих за време Валентинијана II и Аркадија. Нагли престанак циркулације новца на овом простору је запажен и од стране многих истраживача који су проучавали скупне налазе бронзаног новца дуж дунавског лимеса, као и из ширег окружења Тимока.⁵ Нумизматички налази са археолошких ископавања утврђења на Сапаји, Поречкој реци, утврђења Салдум, Равне, Костола код Зајечара, Рготине и многих других су указивали да је до деструкције дошло у овом раздобљу.

Сва ова разарања су последица велике сеобе различитих народа на територију римског царства, потиснутих покретима Хуна са истока. Ови варварски упади, на овом простору најчешће Визигота почињу већ 375. године, да би кулминирали следећих година, а нарочито после поменуте битке код Хадријанопоља када је погинуо и римски цар Валенс и када је настало опште расуло у војсци.

Према расположивим нумизматичким налазима, пошто су евидентирана само два примерка новца из овог периода Валентинијана II и Аркадија, као и према прелиминарним подацима са ископавања 2012. и 2013. године, може се условно закључити, да почетком V века на овом локалитету долази до потпуног прекида у циркулацији новца. Ово указује на могућност да *Timasum Maius* није дочекао 440. годину

и познати упад и разарање Хуна, када је поред многих градова опустошен Naissus са свим насељима у околини.

1 Владимир Петровић, Војислав Филиповић и Славиша Миливојевић, *Сврљишка област у праисторији, антици и средњем веку*, Сврљиг 2012.

2 Бојана Борић Брешковић и Мирјана Војвода, Остава римског новца из Чортановца у Срему, *Нумизматичар* 29, Београд 2011, стр 9–281.

3. Мирјана Војвода, Новац битинијске ковнице Никеје са виминацијумске некрополе више гробаља, Археолошки институт Београд 2013.

4. Вујадин Иванишевић и Соња Стаменковић, Налази новца 5. века из Рујковца, *Лесковачки зборник* 50, 2010, стр. 59–84.

5. Вујадин Иванишевић, Скупни налаз римског бронзаног новца из 375/8. године са београдске тврђаве, *Нумизматичар* 9, Београд 1986, стр. 44–58.

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

Радове за *Бдење* достављати у електронском облику (e-mail), уређене на следећи начин:

- Име и презиме аутора
- Адреса
- Наслов рада
- Текст рада откуцан у фонту **Resavska BG**, ћирилица, величина 11.
- Уз књижевну критику приложити фотографију књиге

Посебне захтеве (латиница, *иџалик*, **болд**, с п а ц и ј а, фусноте, место за ликовни прилог) одређује сам аутор.

АДРЕСА ИЗДАВАЧА:

Центар за туризам, културу и спорт
Боре Прице 2
18 360 Сврљиг
(За уредништво *Бдења*)

e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

САДРЖАЈ

Бдења

Душко Новаковић	
БОГ	3
Ненад Шапоња	
ПРОВЕРАВАЊЕ ПРИСУСТВА.....	9
Ранко Павловић	
СТРАВА.....	15
Милош Кордић	
ПУТОВАЊЕ СА ЗМИЈОМ	21
Раша Перић	
ЗНАМ ЧОВЕЧИЦУ	26
Душица Милановић Марика	
ЗАВОЈСКО ЈЕЗЕРО	29
Верољуб Вукашиновић	
ЈЕСТ И БИЋЕ.....	33
Живко Николић	
СВЕТЛОСНА НИТ	36
Lana Derkač	
SAT I UDOVICE.....	39
Александар Д. Станковић	
НА АРИЈАДНИНОМ ТРАГУ	43
Љиљана Вујић Томљановић	
ДУХОВНА ГИМНАСТИКА.....	46
Љубинко Дугалић	
ПРЕОСТАЛА ПРОЛЕЋА.....	49
Драгољуб Стојадиновић	
УМРЛА ВРАНУША	52
Живко Аврамовић	
МИНИЈАТУРЕ.....	57
Стамен Миловановић	
КОД ИСЛЕДНИКА.....	60
Ненад Ђорилић	
ПРИЧА У А МОЛУ	65

Упознавања

Борут Кардељ	
***	69
Зоран Павец	
КИША	71

Аленка Јенстерле Долежал	
НА ОБАЛИ РЕКЕ, ПАСТИШ И ПАЛИМПСЕСТ.....	73
Иван Добник	
***	75
Маја Видмар	
ЖИВОТИЊА.....	77
Есад Бабачић	
СВАКО ДЕТЕ ЈЕ ЛЕПО КАДА СЕ РОДИ	80

Тумачења

Живорад Недељковић	
ПОЕЗИЈА, КАО ЈЕМАЦ.....	83
Радомир Мићуновић	
ТРАГАЊА ЗА ТАЈНАМА	88
Анђелко Анушић	
ПУТЕВИ КА БОЖАНСКОМ	92
Светислав Травица	
ОД ТРНА У ОКУ ДО ОКА У ОКУ МИЛОЈА ДОНЧИЋА.....	95
Сеад Хусић	
ПОЛИТОКРАТИЈА И ЗАБЛУДЕ КОЛЕКТИВНИХ	
ИДЕНТИТЕТА	98
Зоран М. Мандић	
АПОКАЛИПТИЧКИ ОДЈЕК	
ТВОЈЕ-МОЈЕ, МОЈЕ, МОЈЕ...	102
Љубомир Ђорић	
О ДВА БИСЕРНА ЗРНА ИСТОРИЈЕ.....	105
Соња С. Ђорић	
КРОЗ ЛИРСКО ТКАЊЕ И ПЕВАЊЕ	109
Ксенија Катанић	
СТИХОВАНА СЕИЗМОГРАФИЈА БОЛА.....	112
Лела Марковић	
О СУДБИНИ ПРАВИХ РЕЧИ ГОРДАНЕ СИМЕУНОВИЋ.....	116

Сагледавања

Јован Пејчић	
СЛИКАРСКА ТИХОВАЊА БОЛЕТА МИЛОРАДОВИЋА.	119
Владета Коларевић	
ВЕЛИКА ПОСТЕЉА – ЛИРСКА ПЛЕТИСАНКА	
МИРОСЛАВА ДИМИТРИЈЕВИЋА	124
Јадранка Миленковић	
„БЕГУНИ“ ИЛИ НЕМА ВЛАСТИ НАД ПОКРЕТОМ	130

Ласло Силађи	
МИРЈАНА ШТЕФАНИЦКИ: МАЈКА У МАЈЦИ	142

Промисљања

Лука Прошић	
ДАНАШЊИ СВЕТ. МАРКС И ХАЈДЕГЕР	145

Подсећања

Душан Стојковић	
О ДРАМИ КОЈА КРАЉУЈЕ И ИНИМ.....	149

Пићања

Милица Миленковић	
ПИСАЊЕ ТРАЖИ ЦИЈЕЛОГ ЧОВЕКА.....	157

Догађања

МИЉКОВИЋЕВЕ ПОЕТСКЕ СВЕЧАНОСТИ 2017.....	167
Гојко Ђого	
ЉУБАВ	167
Александар Јовановић	
О НАГРАЂЕНОЈ ПЕСМИ И ПЕСНИЧКОМ ЦИКЛУСУ КОЈЕМ ПРИПАДА	169
Гојко Ђого	
МЕДИТАТИВНИ СКЛАД АНТИНОМИЈА	172

Баштина

Јакша Динић	
ТУРЦИЗМИ У ИМЕНИМА ВОДА ТИМОЧКОГ СЛИВА..	175
Зорица Бранковић Басарић	
КУЛТ СУНЦА У БОЖИЋНИМ ОБИЧАЈИМА СВРЉИШКОГ КРАЈА	186
Славиша Миливојевић	
НУМИЗМАТИЧКИ НАЛАЗИ СА ЛОКАЛИТЕТА TIMACUM MAIUS.....	192

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА	203
----------------------------	-----